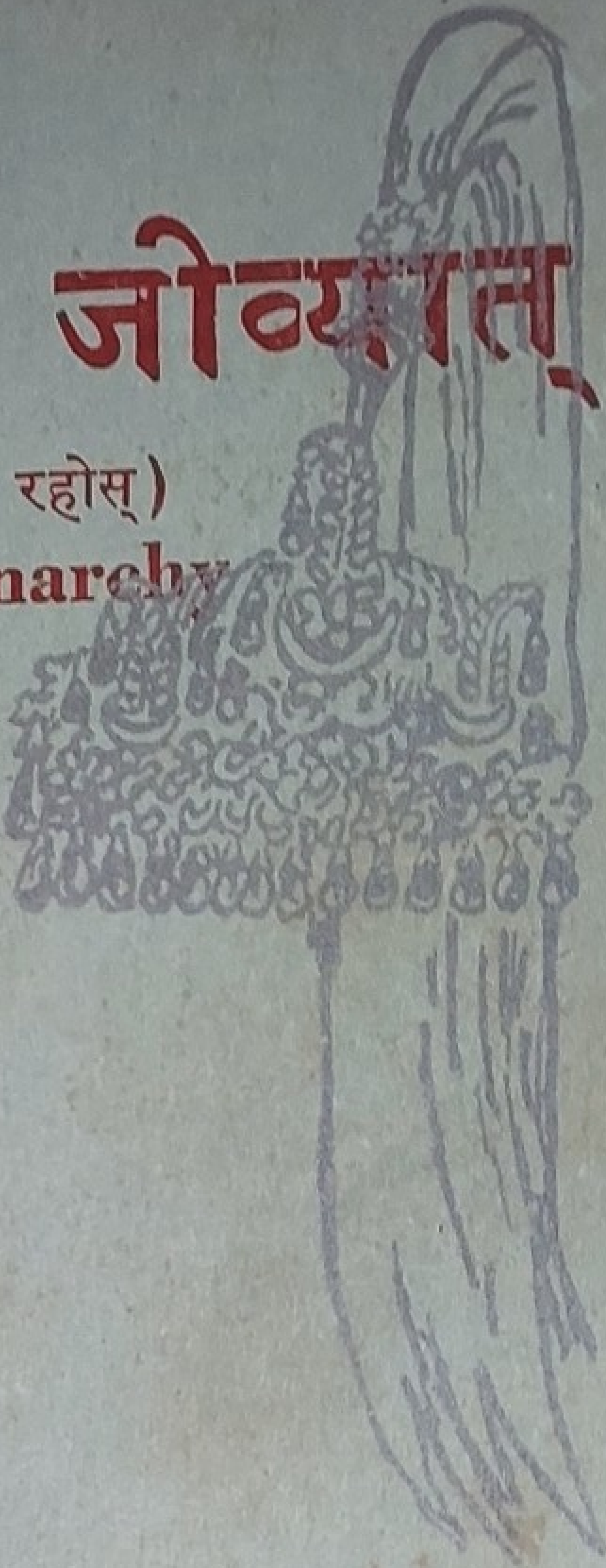
राजतन्त्रं सदा जीव्यात्

(राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्)

Long Live Monarchy



पूर्णप्रसाद ब्राह्मण

कृतज्ञता-अर्पण
Gratitute-Expressed

यस पुस्तकको अंग्रेजी अनुवादको लागि श्री प्रदीप पौडेल (लैनचौर), श्री बिष्णु प्रसाद सुवेदी, (सानेपा) श्री निर्मल कुमार रिमाल (कालिकास्थान), युक्तमान गुरूङ्ग (गोरखा) बाट र पछि गएर खास गरी श्रद्धेय समाजसेवी श्री कृष्ण बहादुर मानन्धरज्यू (हे. मा. पद्मोदय हाईस्कूल) बाट सहयोग भएको हो । त्यस निति म वहाँहरू प्रति ज्यादै कृतज्ञ छु र ऋणी पनि छु ।

साथै यस पुस्तकको प्रकाशनको लागि माननीय शिक्षासंस्कृतिमंत्री रणधीर सुब्बाज्यूले रा. शि. समितिमार्फत दश हजार रू. को र नारायणी अञ्चलाधीश श्री लक्ष्य बहादुर गुरूङ्गजीले वीरगंज–उद्योग-–वाणिज्यसंघ मार्फत तीन हजार रू. को आर्थिक सहायता दिलाइदिनुभएकोमा उहाँहरू प्रति म हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यस पुस्तिकाको निंति कभर पेजको ब्लक उपलब्ध गराई सहयोग गरेबापत श्री सूचना विभाग, श्री ५ को सरकारलाई म हार्दिक धन्यवादप्रदान गर्छु । अरू कतिपय आर्थिक सहयोगीहरूको चाहिं मैले यहाँ नाम उल्लेख गरेको छैन, जसलाई मैले यथासम्भव राजनीतिक सहयोग पुऱ्याउनुपर्ने छ ।

I have received invaluable co-operation from Mr. Pradeep Paudyal (Lainchaur), Mr. Bishnu Prasad Suvedi (Sanepa), Mr. Nirmal Kumar Rimal (Kalikasthan) and Mr. Yukta Man Gurung (Gorkha) in the English rendering of the text. It was finally supervised by Mr. Krishna Bahadur Manandhar (Head master-Padmodaya Secondary School) I owe a debt to them.

I am deeply grateful to Hon'ble Minister of Education and Culture for donation of Rs. 10,000/- which was made available through the National Education Committee for the poblication of this book. Also I must express my gratitude to Narayani Zonal Commissioner for the financial assistance of Rs. 3000/- made available through Birgunj Chamber of Commerce and Industry. My thanks are due to the Publicity Department, His Majesty's Government for kindly making blocks available for the front cover.

I have not made mention of many donors of financial help to whom I owe a political debt.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्

(राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्)

Long Live Monarchy

पूर्णप्रसाद ब्राह्मण

प्रकाशकः– पूर्णप्रसाद ब्राह्मण
ताहाचल, काठमाडौं ।

प्रथम संस्करण
वि० सं० २०४२।१२

मूल्य रू. १०१।–

मुद्रकः संकल्प प्रिन्टिङ्ग प्रेस (प्रा०) लि०, कालीमाटी,
फोनः २–१५०५५

Publisher: Purna Prasad Brahman.
Tahachal, Kathmandu.

First Edition in
February, 1986

Price Rs. 101/-

Printed at Sangkalpa Printing Press (Pvt.) Ltd.
Phone: 2-15055.

'ब्राह्मण' जीलाई सधैं संझाई राख्ने,
यो अति महत्वपूर्ण पुस्तक हो।
अरु प्रति नभेटिएको हुंदा सुरक्षित
राखी पढी फिर्ता गर्नु हुन
हार्दिक अनुरोध गर्दछौं ।
'ब्राह्मण' जीका परिवार

कि

संर

देश

व्य

व्या

दीध

देशे

क्रि

चा

जी

व्या

रा

सैध

शक

ना

तस

स्त

—

प्राक्कथनम्

(१) विश्वस्मिन् राजतन्त्रस्य कियदमूल्यं प्रदानमासीत्तथेतश्च तस्य कियत्यावश्यकताऽस्तीति विश्वजनसमुदायस्य प्रबोधनक्रमे राजतन्त्रस्य संरक्षणं स्वराष्ट्रियसंस्कृतेर्गर्वगौरवयोः संरक्षणमेवेति समस्तानां राजतन्त्र-देशजनानां राजतन्त्रसंबन्धिनीं भक्तिमास्थां श्रद्धां च द्रढयितुम्,

(२) विश्वशान्तये, सर्वाङ्गीणराष्ट्रियहितसंरक्षणाय च राजतन्त्र-व्यवस्थाया आदर्शो विकृतिं मारम गमदिति राजतन्त्रदेशीयांस्तत्सबद्धान् व्यक्तिविशेषान् सावधानीकर्तुं सक्रियीकर्तुम् च,

(३) चिरादाकाङ्क्षिताया विश्वशान्तेः प्राप्तये सञ्चालयिष्यमाणस्य दीर्घकालिकस्य सार्वभौमकार्यक्रमस्य साहाय्याय विश्वस्याऽराजतान्त्रिकेषु देशेषु शक्तस्याऽदर्शस्य च राजतन्त्रस्य पुनः संस्थापनार्थम् सविवेकः परामर्शः क्रियताम् गम्भीरे मननचिन्तने चेति राष्ट्रसंघं, विश्वप्रबुद्धजनसमुदायं चाऽनुरोद्धुं राजतन्त्रस्यैतिहासिकमहिमगरिमवर्णनपुरःसरम् "राजतन्त्रं सदा जीव्यात्" इति पुस्तिकेयं मया प्राणीयत ।

कस्यचिदपि विधेः शासनतन्त्रस्य वा मूल्याङ्कनमैतिहासिकेषु सापेक्षे-ष्वाधारेष्वेव संभवतीत्युक्तास्तानेवाऽधारान् स्वीकृत्य विश्वस्य विद्वत्प्रकाण्डै राजदार्शनिकैः कृतज्ञैर्निष्पक्षैश्च भूत्वा राजतन्त्रं प्रति या संमानभावना प्रदर्शिता, सैषा लध्वी पुस्तिका तस्या एव संक्षिप्ता भावाभिव्यक्तिरस्ति । स्पष्टतया वक्तुं शक्यते—एषाऽभिव्यक्ती राजतन्त्रस्य गुणानुवादोऽस्ति, यथार्थवादोऽस्ति, नाऽर्थवादः ।

राजतन्त्रस्य गुणानुकीर्तनसन्दर्भे कथङ्कारं राजसंस्थोत्पन्ना, किं वा तस्याः प्रयोजनमिति सहजां जिज्ञासां समाधातुं महाभारतवर्णिताः कतिपया-स्तत्संबन्धिन्यः कथा★ भूमिकाया अपि भूमिकारूपेणाऽधस्तादाख्यायन्ते—

आधुनिकैरादिमसाम्यवादाभिधानेन व्यवहृता पुरा जातुचिदेवं

★नैव राज्यं न राजाऽऽसीन्न दण्डो न च दाण्डिकः
धर्मेणैव प्रजाः सर्वा रक्षन्ति स्म परस्परम्

व्यवस्थाऽऽसीद्यत्र न राजाऽऽसीन्न राज्यं न दण्डो न च दण्डाधिकारी । समाजे सर्वे जना मिथो धर्मभावेन मिलिताः संरक्षिता आसन् । परमेषा स्वर्गीया सुखशान्तिमयी स्थितिः समाजे न चिरं स्थातुमशक्नोत् । यतः कालक्रमेण, जनसंख्याऽचिन्तितमेवोत्तरोत्तरमवर्धत । उपभोग्यवस्तूनां नैयून्यमभावश्च जनसमुदायमक्लेशयताम् । स्थितिवशात् प्रतिजनं स्ववस्तुषु विशिष्टो रागः संग्रहबुद्धिश्चो (मोहः) त्पन्नौ । मोहवशाज्जनेषु ज्ञानं नष्टम् । ज्ञाननाशाद् धर्मभावनाया लोपो जातः । तेन च ते ते व्यक्तिविशेषा लोभविवशा जाताः । ततस्तेऽप्राप्तवस्तुप्राप्तये प्रयसितुमारभन्त । तेषु प्रयासप्राप्तवस्तुषु संग्रहबुद्धिमुत्पादयन् कामो जनेषूदियाय । सन्ना संग्रहबुद्ध्या (प्राप्तवस्तुषु) ममतां चोत्पादयन् रागोऽपि तदनूदपद्यत । तेनैव रागेण जनेषु कर्तव्याकर्तव्यस्य, गम्यागम्यस्य, वाच्यावाच्यस्य, भक्ष्याभक्ष्यस्य, सदोषस्य, निर्दोषस्य च विवेको नष्टः । तदैतस्याः स्थितेः समाधायको नियन्ता च कोऽपि जनः संस्था वा नो जातः । तदा जनानां स्थितिस्तथा शोचनीयाऽभवद्या महाभारतवर्णि-

---

पाल्यमानास्तथाऽन्योन्यं नरा धर्मेण भारत
दैन्यं परमुपाजग्मुस्ततनस्तान् मोह आविशत्
ते मोहवशमापन्ना मनुजा मनुजर्षभ
प्रतिपत्तिविमोहाच्च धर्मस्तेषामनीनशत्
नष्टायां प्रतिपत्तौ च मोहवश्या नरास्तदा
लोभस्य वशमापन्नाः सर्वे भरतसत्तम
अप्राप्तस्याऽभिमर्शं तु कुर्वन्तो मनुजास्तदा
कामो नामापरस्तत्र प्रत्यपद्यत वै प्रभो !
तांस्तु कामवशं प्राप्तान् रागो नामाऽभिसंस्पृशत्
रक्ताश्च नाऽभ्यजानन्त कार्याकार्ये युधिष्ठिर !
अगम्यागमनं चैव वाच्यावाच्यं तथैव च
भक्ष्याभक्ष्यं च राजेन्द्र ! दोषादोषं च नात्यजन्
विप्लुते नरलोकेऽस्मिन् ततो ब्रह्म ननाश ह
नाशाच्च ब्रह्मणो राजन् ! धर्मो नाशमथाऽगमत्
नष्टे ब्रह्मणि धर्मे च देवास्त्रासमथाऽगमन्
ते त्रस्ता नरशार्दूल ब्रह्माणं शरणं ययुः

तयाऽराजकस्थित्या साकल्येन संवदते स्म । साऽराजकस्थितिः कीदृश्यासीदित्यधोलिखितप्रकारेण भगवान् वादरायणो वर्णितवानस्ति—★

अराजके राष्ट्रे धर्मो नैतिकता च न जीवतः । जना मिथो युध्यन्ते, हिंसन्ति च । पापा जना अन्येषां धनान्यपहृत्याऽनन्दन्ति । किं नु क्षेमं भवेदराजके देशे पापाना (लुण्ठकानाम्) मपि ? । एकस्य पापिनो धनं द्वौ पापिनौ मिलित्वा तथैव द्वयोः पापिनोर्धनं बहवः पापिनः संभूय लुण्ठन्ति । अराजके देशे निर्बलःसन्नदासोऽपि दासीक्रियते । स्त्रियो बलादपह्रियन्ते । जना जले मीना इव, व्योमनि शकुन्ता इव मिथो हिंसन्ति । अगोपाः पशव इव च यत्र तत्र वल्गन्तो भ्रमयन्ति । बलिष्ठा निर्बलानां वसून्यसूंश्चाऽधिगृह्णन्ति । अराजकस्थितौ न कस्यचिद् भार्या रक्षिता भवति, धनानि सन्ततयो वा । कस्मिंश्चिदपि वस्तुनि क्वचिदपि कस्यचिदपि 'इदं ममे'ति नैव निर्धारणं स्थिरं भवति । संपद्विभववतामग्रे वधो बन्धनं क्लेशा एव वा केवलमापतन्ति । एष नृसमाजः केवलं दस्यूनामेव करपञ्जरे पतितो भवति । अकाल एव सर्वेषामन्तो भवति ।

★अराजकेषु राष्ट्रेषु धर्मो न व्यवतिष्ठते
परस्परं च खादन्ति सर्वथा धिगराजकम्
प्रीयते हि हरन्नेकः परवित्तमराजके
यदाऽस्य तद्हरन्त्यन्ये तदा राजानमिच्छति
पापा ह्यपि तदा क्षेमं न लभन्ते कदाचन
एकस्य हि द्वौ हरतो द्वयोश्च बहवोऽपरे
अदासः क्रियते दासो ह्रियन्ते च बलात् स्त्रियः
राजा चेन्न भवेल्लोके पृथिव्यां दण्डधारकः
जले मत्स्यानिवाभक्षन् दुर्बलं बलवत्तराः
यथा ह्यनुदके मत्स्या निराक्रन्दे विहङ्गमाः
विहरेयुर्यथाकामं विहिंसन्तः परस्परम्
एवमेव विना राज्ञा विनश्येयुरिमाः प्रजाः
अन्धे तमसि मज्जेयुरगोपाः पशवो यथा
हरेयुर्बलवन्तोऽपि दुर्बलानां परिग्रहान्
ममेदमिति लोकेऽस्मिन् न भवेत्स्वपरिग्रहः
न दारा न च पुत्रः स्यात् न धनं न परिग्रहः
क्लिश्नीयुरपि हिंस्युर्वा यदि राजा न पालयेत्
वधबन्धपरिक्लेशो नित्यमर्थवतां भवेत्
अन्ताश्चाऽकाल एव स्युर्लोकोऽयं दस्युसाद्भवेत्

यथोपरि वर्णितस्तादृश एवाऽराजकस्थितेः शोचनीयो दुःखक्लेशक्रन्दनमयः परिणामस्तदातनेन नृसमाजेन निर्विष्टः। तेन जनास्त्राहि त्राहीति क्रन्दन्तो भगवन्तं विरिञ्चिमुपगत्यैतद् दुरन्तं दुःखकष्टजातं शशंसुस्तदपनेतुमुपायं च पप्रच्छुः। ततो विरिञ्चिस्तान्दण्डनीतिमुपदिदेश। यस्याः कार्यान्वियनाय राज्य-संस्थायाश्चोत्पत्तिर्जातेति।

महाभारत एवाऽपराऽऽख्यायिकाऽस्ति—

जातुचित्तथैवाऽराजकस्थितेः सीमातीतं दुःखकष्टजातं निर्विशन्तोऽसहाया विश्वस्य जना मिथः समवेत्य, परामृश्यैवं स्वहिताय निरणयन्—"इतः प्रभृति यो विनाकारणमपरानुपालभते, तर्जयति, क्लिश्नाति, परेषां

---

*अराजकाः प्रजाः पूर्वं विनेशुरिति नः श्रुतम्
परस्परं भक्षयन्तो मत्स्या इव जले कृशान्
समेत्य तास्ततश्चक्रुः समयानिति नः श्रुतम्—
"वाक्शूरो दण्डपुरुषो यश्च स्यात्पारदारिकः
यश्च नः समयं भिन्द्यात् त्याज्या नस्तादृशा इति"
तास्तथा समयं कृत्वा समयेनाऽवतस्थिरे
सहितास्तास्तदा जग्मुरसुखार्ताः पितामहम्—
"अनीश्वरा विनश्यामो भगवन्! ईश्वरं दिश
यं पूजयेम संभूय यश्च नः प्रतिपालयेत्"
ताभ्यो मनुं व्यादिदेश, मनुर्नाऽभिननन्द ताः—
"बिभेमि कर्मणः पापात् राज्यं हि भृशदुष्करम्
विशेषतो मनुष्येषु मिथ्यावृत्तेषु नित्यदा"
तमब्रुवन् प्रजा—"मा भैर्विधास्यामो धनं तव
पशूनामथ पञ्चाशहिरण्यस्य तथैव च
धान्यस्य दशमं भागं दास्यामः कोशवर्धनम्
मुख्येन शस्त्रपत्रेण ये मनुष्याः प्रधानतः
भवन्तं तेऽनुयास्यन्ति महेन्द्रमिव देवताः
यं च धर्मं चरिष्यन्ति प्रजाः राज्ञा सुरक्षिताः
चतुर्थं तस्य धर्मस्य त्वत्संस्थं नो भविष्यति
तेन धर्मेण महता सुखं लब्धेन भावितः
पाह्यस्मान् सर्वतो राजन्! देवानिव शतक्रतुः

दारान्धनानि वाऽपहरति, सोऽस्माभिः सर्वैः संहत्य समाजाद्बहिष्कर्तव्यः। तथा सोऽपि दण्डनीयो य एतं नियममवहेलयत्यतिचरति वा।"

परं नैष तेषां नियमः कार्ये पर्यणमत्। तेन समस्या यथावदेव स्थिता। समाधानं नो जातम्। अतो दुःखकष्टमुक्तेरन्यमुपायमपश्यन्तस्ते संभूयोपगम्य भगवन्तं ब्रह्माणं न्यवेदयन्— "प्रभो, नियुज्यतामस्मत्कृते कश्चन समर्थः स्वामी, योऽस्मान् संरक्षेत् पालयेच्च। अन्यथा वयमुत्तरोत्तरं विपन्ना भवेम।"

तदाकर्ण्य प्रास्तावीत् परमेष्ठी मनुं राजत्वाय। परं तं प्रस्तावं मनुर्नैव स्वीचक्रे, प्रत्युवाच च तं धातारम्— "प्रभो, अहं बिभेमि पापकर्मणः। निसर्गतो मिथ्यावृत्तित्वाज्जनानां दुःसमाधेयो भवति राज्यप्रपञ्चः। अतो नाऽहमेतं भारं विवक्ष्यामि।"

तदवगत्य जनाः सविनयं मनुं न्यवेदयन्— "मा स्म भैषीत् स्तोकमपि भवान्। धर्मेण प्रजाः शासति नृपे कुतः पापप्रसक्तिः? राज्यसंचालनाय वयमेव भवदर्थकोषं संवर्धयिष्यामः पशु-सुवर्ण-धान्य-करनिर्यातनेन। भवतः सुरक्षायै परितः सशस्त्रान् प्रहरिणो वयं नियोक्ष्यामः। अस्मच्चीर्णानां धर्मकर्मणां चतुर्थांशमपि भवत्कृते उत्स्रक्ष्यामः। केवलमेतन्निष्क्रयाय भवनिन्द्रो देवानिवाऽस्मान् सुरक्षयाऽन्यैश्चाऽऽवश्यकैः सौविध्यैर्योजयतु। जनानां तेन सविनयेन निवेदनेन मनोर्हृदयं परिववृते। तेन स्वीचक्रे स तेषां प्रस्तावम्। तदेतेषामेव समयानुसारं क्षितितले प्रथमो राजा मनुः स्वायम्भुवो बभूवेति।

तथैवाऽपराऽऽख्यायिकाऽप्यस्ति—

जातु तथैवाऽराजकस्थितौ जनसमाजे सर्वतो दुःखेनाऽसुरक्षया च पेपीड्यमाने, दोदूयमाने च भगवान् विधाता तस्य त्राणाय क्षेमाय च क्षितितले प्रथमं राजानं पृथुं न्ययुङ्क्त। राजपदप्राप्त्युत्तरं राज्यकार्यप्रारम्भाच्च प्राक् क्षितीशः पृथू राज्यसंचालननीतिनिर्देशनाय ऋषीनन्ववृणत्। ते च तमेवमुपादिशन्卐

"कामं क्रोधं लोभं दर्पं च सर्वं विहाय, स्वार्थान्नविगणय्य, स्वस्य प्रियेऽप्रिये वा प्राणिमात्रे च समो भूत्वा प्रजाः शाधि। जनसमाजं क्लेशयन्तं जनं पितरं

卐 'प्रियाप्रिये परित्यज्य समः सर्वेषु जन्तुषु
कामं क्रोधं च लोभं च मानं चोत्सृज्य दूरतः
यश्च धर्मात्प्रविचलेत् लोके कश्चन मानवः
निग्राह्यस्ते स्वबाहुभ्यां शश्वद्धर्ममवेक्षता

सन्तमपि दण्डयेथाः । एवं सर्वत्र निष्पक्षभावं श्रयेथाः । स्वकर्तव्येऽनिशमस्खलितः सावधानश्च सन् राजपदमर्यादां पालयेथाः इति" ।

तेषां निर्देशनमनु राजाः पृथुः प्रतिजज्ञे – "तत्सर्वमेवाऽहं करिष्ये यद् भवन्तो मह्यं सारवत् कर्तव्यनिर्देशनं प्रत्तवन्तः। माऽस्तु लेशतोऽपि तत्राऽशङ्का । किञ्च–सर्वाः स्वस्य प्रजा विपद्भ्योऽभिरक्षिष्यामि । ताः स्वस्वधर्मपथे प्रवर्तयिष्यामि च । दुष्टान् शान्तिद्रोहिणो विनीय राज्येऽनुशासनं प्रतिष्ठापयिष्यामि । प्रयस्य, कृषिफलानि संवर्ध्य सर्वाः प्रजाः ससुखाः समृद्धाश्च करिष्यामि । सर्वेषु जनेषु निष्पक्षः, स्वस्य प्रियेऽप्रिये वा समश्च भविष्यामि इत्यादि ।

एवं यथा प्रतिज्ञातम् तथा तेन सर्वं पारितं चेत्यैतिह्यं स्तौतितमामेनं राजानं पृथुम् । एवमुपर्युल्लिखिता इव जैनबौद्धग्रन्थेष्वपि राज्योत्पत्तिविषये विभिन्नाः कथा उपलभ्यन्ते । परं सर्वास्ता अपि तामेवाऽराजकस्थितिजां व्यापिकां दुःखक्लेशपूर्णामव्यवस्थामशान्तिं जनाक्रन्दनमेव च राज्योत्पत्तेः पृष्ठभूमिमवधारयन्ति । नाऽत्र कासाञ्चिदपि तासां कथानां काचन विप्रतिपत्तिः । एतद्विषयक आख्यानोपाख्यानगतो विभेदस्तु कल्पभेदजन्यो भवेदिति न तेन ऋषिवर्णितानां तासां कथानां काल्पनिकत्वमसत्यत्वं च संभाव्यते ।

अत्र भवति प्रासङ्गिकः प्रश्नः– उपर्युक्तोपाख्यानानुसारमत्यन्तावश्यकतयोपयोगितावादिना दृष्टिकोणेन च तदा प्रतिष्ठापितायाः श्रद्धेयाया राजतन्त्रव्यवस्थाया महिमा गरिमाऽऽवश्यकता वा वर्तमानयुगे कियानस्तीति । तदुत्तरमहं दृढीभूयैवं ददामि – "विश्वसमस्या पुरा राज्योत्पत्तिसमयादप्यद्य भयावहाऽस्ति । यथाऽऽदिमो राजा स्वायम्भुवः प्रावोचत् – "सर्वेषां जनानां स्वभावतो मिथ्यावृत्तित्वाद्राज्यशासनं सुदुष्करमस्तीति ।" सत्यमेतत् । मनोः कथनानुसारं जना मिथ्यावृत्तयो भवन्त्येव । तेन दृष्टिकोणेन पुराकालिकस्याऽजागरितस्य सरलात्मनो जनसमूहस्य शासनादद्यश्वीनस्य स्वार्थप्रेरितस्य चेतनाप्रतिभासंपन्नस्य च जागरितस्य कुटिलात्मनो जनसमूहस्य शासनमवश्यमेव सुदुष्करं भवेत् । तेनाऽदिमयुगादप्यद्यतने युगे राजतन्त्रस्य न केवलमावश्यकतैवाऽपित्वनिवार्यतैवाऽस्ति । अतो राजतन्त्रस्य महिम्नो, गरिम्ण आवश्यकतायाश्च वृद्धिः स्वाभाविक्येवाऽस्ति ।

अन्यः प्रश्नः– अद्यत्वे विश्वस्य प्रायो भूभागेषु व्यवस्था अन्यान्या एव प्रचलन्ति, एवं स्थितौ राजतन्त्रस्य महिमगरिमवर्णनपरस्य वातावरणस्य सर्जनमद्य कुतः सञ्जातम् ?

अत्रोत्तरम् – तथा वातावरणस्य सर्जनं त्वग्रे गत्वोत्तरोत्तरं बोभूयिष्यते। परमिदानीं तु राजतन्त्रस्य महिमगरिम्णोः पुण्यस्मरणमेव केवलं भवदस्ति ममैवाऽन्तःकरणतो विवेकतश्च। परमहं बद्धपरिकरश्चाऽस्मि शक्तमादर्शं चैतद्राजतन्त्रं ◈स्मरणसीमायामप्रतिबध्याऽविश्वं प्रचारयितुं, प्रसारयितुं प्रतिष्ठापयितुं च। किं निमित्तैषा कटिबद्धता? अत्र विभिन्नानि कारणानि सन्ति – (१) राष्ट्रिया स्थितिः (२) अस्मद्राष्ट्रसदृशानां विश्वस्याऽन्येषामविकसितानां राष्ट्राणां तथा विकसितानां च राष्ट्राणां स्थितिः, (३) रागद्वेषयुद्धसंघर्षमयी वर्तमानाऽन्तर्राष्ट्रियस्थितिः (४) चिरादाकांक्षिताया विश्वप्रार्थिताया विश्वशान्तेरनिवार्याऽऽवश्यकता च।

◈कीदृशं भवति शक्तमादर्शं राजतन्त्रम्?

'शक्त' शब्दस्य तात्पर्यम्–

नो युक्तमाचरितं तेन राज्ञा यो राष्ट्रप्रत्तं सौविध्यजातमुपभुनक्ति, स्वयं च निष्क्रियः सन् युगं व्यपदिश्य सर्वं राज्यकार्यजातम् सर्वोच्चविधायिकाया अधिकारे त्यजति। सर्वोच्चविधायिकायाम् कतमद् दलम् कतमो वा संप्रदाय ईष्टे,? दलप्रमुखः कोऽस्ति? यस्मै कस्मैचन मनुष्याय स्वप्रजानां भाग्यनिर्माणकार्यं न समर्पणीयम्। यतः परापूर्वकालतः स्वपूर्वपुरुषैः संवर्धिताः स्वप्रजाः यथा राजा स्निह्यति, न तथाऽपरः कश्चित्। तथा चाऽह मनुः– 'अपवाह्योत्तरदायित्वं राज्ञा न स्थातव्यम्। तेन न केवलं राज्ञा राजपदमधिकुर्वताऽपितु नेत्रा शक्तेन पथिप्रवर्तकेन, सक्रियेण च भाव्यम्। अन्यथा प्रजा मज्जतीति। तथा महाभारतेऽप्युक्तम्—सराजकर्मचारिणि नृपे पश्यत्येव यदि दुष्टा, मिथ्यावृत्तयो दस्यवः प्रजाः क्लिश्नन्ति, आर्तचित्कारविवशाः कुर्वन्ति, तदा स राजा जीवन्नपि मृतो मन्यते इति। यथा—

यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा
अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव – मनुः
विक्रोशन्त्यो यस्य राष्ट्रात् ह्रियन्ते दस्युभिः प्रजाः
संपश्यतः सभृत्यस्य मृतः स न तु जीवति –महाभारत

तेन दुष्टदमनाय, शिष्टसंरक्षणाय, निग्रहानुग्रहौ विधायाऽनुशासनस्य प्रतिष्ठापनाय च कल्पते यः स राजा शक्तः, तद्राजतन्त्रं शक्तम् इति विशिष्यते।

आदर्शशब्दस्य तात्पर्यम् –

राज्ञो राजनीतिः परेषां धर्षणाय, अवधीरणाय न स्वप्रजानाम्।

(१) राष्ट्रिय स्थितौ राजतन्त्रस्याऽवश्यकता

यथेटलीदेशस्य राजदार्शनिको मैकियावलीमहोदयः स्वसमये तन्निवासस्थानभूतस्य फ्लोरेन्स नगरस्य तथाकथितान् सिद्धान्तहीनानान्तरिकाऽशान्तिकारिणो दुष्टसमूहान् याथार्थ्येन परिचित्य तादृशाणां दमनाय शक्तिशालिनो राजतन्त्रस्याऽवश्यकतां स्वीचक्रे, तथैवाऽनिवार्यतया लोककल्याणकारिणा शक्तेनाऽऽदर्शेण च राजतन्त्रेणैव समाधेया अस्मद्देशस्य निम्नलिखिता वर्तमाना राजनीतिकाः सामाजिका आर्थिका धार्मिकाश्च सर्वेऽपि गतिविधयः सांप्रतं मां मैकियावलीकृत्य चिन्तनविवशं कुर्वन्तः सन्ति, यानहं राष्ट्रियस्थितेः कारणानि मन्ये ।

प्रजासु तु पितृभावो हि राज्ञो राजत्वम् । सैनिकानां, प्रहरिणां, कोषस्य च बलेन राजा कस्मैचित् समयाय प्रजास्त्रासयितुं, परतः स्वं स्तावयितुं च शक्नोति, परम् स्वल्पेनैव कालेनेजिहांसस्तं परिहासपथं प्रापयति । तेन नैष पन्था क्षेमङ्करो भवति नृपाणाम् । वरम् यः खलु राजा राजतन्त्रं वा प्रजाः पुत्रीयते, स्निह्यति, ममत्वेन योजयति, तेन मार्गो गृहीतोऽजरामरत्वस्य । तेन युक्तमुक्तमाचार्येण कौटिल्येन –प्रजासुखे सुखं राज्ञः प्रजानां च हिते हितम् इति ।

किञ्च – प्राचीनैः प्रातःस्मरणीयै राजर्षिभिर्न केवलं विधिप्रपञ्चेनाऽपितु स्नेहेनैव सममत्वेन प्रजानां शासनं विहितम् । स एव हि यथार्थतो राजधर्मोऽपि । यथाऽऽह स्मृतिः–

'अर्थशास्त्रात्तु बलवत् धर्मशास्त्रमिति स्थितिः

तेनाऽऽदर्शेण राजतन्त्रेण प्रजातन्त्रस्य सा परा काष्ठाऽवबोध्यते, यत्र प्राणवल्लभा राज्ञी (सीता) सुखं त्यज्यते, परं नैव लोकसंमतिरास्कन्द्यते । तत्रैतत् सिद्धान्ततः स्वीक्रियते – प्रजानां संरक्षणं पोषणमेव राज्ञो यज्ञः, तपः, पुरुषार्थो वा भवतीति । एतावता सैव निष्कर्षो भवति–प्रजानां स्वतन्त्रतारक्षार्थं, सुखसमृद्धये, राष्ट्रियस्वाभिमानप्रतिष्ठापनाय च यत्नचिन्ताशीलं हि राजतन्त्रम् राजानं वा बोधयितुमादर्शशब्दो विशेषणत्वेन प्रयुक्त इति ।

राजतन्त्रशब्दस्य तात्पर्यम्–

राष्ट्रजनाः स्वप्राचीनसंस्कृतिविध्यनुसारम् यम् राजसिंहासने प्रतिष्ठाप्याऽभिषिञ्चन्ति, दण्डाधिकारेण योजयन्ति, य उत्तराधिकारपरम्परा निर्वहति, तादृशादसाधारणव्यक्तित्ववतो नृपान्मंत्रिसचिवविधायिकादिपरामर्शेण जनानां स्वतन्त्रतायै सुखसमृद्धये राष्ट्रियस्वाभिमानसंरक्षणाय च संचाल्यमाना स्वच्छा व्यवस्था राजतन्त्रशब्देनाऽवबोध्यते ।

यतः "अस्माकं देशः पुराकालाद्बहुभिर्जात्युपजातिभिः कृतनिवास ऐतिहासिकः स्वतन्त्रो राजतान्त्रिको देशोऽस्ति । ऊनविंशायां विंशायां वा शताब्द्यां विश्वस्याऽन्यदेशैः कृताभिर्विभिन्नक्षेत्राणामुन्नतितितिभिस्तात्कालिक-शासनविशेषकारणतो वञ्चितस्याऽस्याऽप्यस्मद्देशस्य स्थितिर्न कदाचिदपि शान्तिसुरक्षाया राष्ट्रियस्वतन्त्रतायाश्च वातावरणेन विनाभूता समजायत । देशस्यान्तः सप्तनवत्युत्तरैकोनविंशे वैक्रमाब्दे सर्वप्रथमं श्री टंकप्रसादगणेशमान–सिंहादीनां प्रजापरिषदो विद्रोहात् तथा चतुरुत्तरद्विसहस्रतमे वैक्रमाब्दे 'जयतु-संस्कृतम्' आन्दोलनात् च शीर्णजनविश्वासमूले, नेपलीकंग्रेसस्य प्राणसंर-क्षकस्य श्रीसुवर्णशमशेरादेः प्रजातान्त्रिकसंघटनस्य महावातेन बलवत्प्रकम्पिते राष्ट्रपितुस्त्रिभुवनस्य नेतृत्ववज्रपातेन च भूमिसाद्भूते सति राणाशासने यद्यपि प्रजातन्त्रस्योदयो जातस्तथापि सप्तदशोत्तरद्विसहस्रतमं वैक्रमाब्दं यावद् राजनीतिकदलानां मिथः सैद्धान्तिकेन विवादेन देशो न विकासपथं ग्रहीतुम-पारयत् । तत्पश्चाद् राष्ट्रमहत्वज्ञानस्य, विकासपथिग्रहणस्य च सविशष वातावरणे समुत्पन्ने सत्यपि राष्ट्रनायकस्य श्रीपञ्चकशोभिनो राज्ञो महेन्द्रस्या-ऽकस्मिकस्वर्गारोहणेन न केवलं तस्य वातावरणस्य विच्छेदो जातः, अपि तु राष्ट्रस्य प्रत्येकेष्वङ्गेषु मन्दतायाः शिथिलतायाः, प्रत्येकेषु क्षेत्रेषु विवादस्य तन्मूल-कानां विविधानामशान्तिस्रोतसामपि समुद्भवो जातः । दृष्टरूपे एव "अनेकान्युत्तेजकानि जातीयसंघटनानीदानीं देशे सक्रियाणि सन्ति । चर्चाऽस्ति—समस्थलमुक्तिसंघटन (तराइमुक्तिमोर्चा) मन्तरान्तः कार्यं कुर्वदस्तीति । अनेन देशस्याऽखण्डतायामेवाऽघातस्य, पुनः प्राचीनलघुलघुराज्य-समूह (बाईसी चौबीसी राज्य) प्रदुर्भावस्य च पूर्वलक्षणानि परितो दृश्यमा-नानि सन्ति । वयस्कमताधिकारस्याऽधारे निर्वाचितं राष्ट्रियपञ्चायतं प्राप्त-चरमपि प्रजातन्त्राधिकारं दुरुपयुञ्जानं मण्डलसभा (जिल्ला सभा) विघटनाधि-कारमपि मंत्रिपरिषदेऽददात् । राष्ट्रियपंचायतं पूर्वेऽह्नि सर्वसंमत्या यं प्रधान-मंत्रिणं वृणोति पुनरपरेऽह्न्येव तस्यैव प्रधानमंत्रिणो विरोधेऽविश्वासप्रस्तावमानीय स्वस्य राजनीतिकचेतनाया अत्यन्ताभावं विज्ञापयति । सत्तारूढेषु व्यक्ति-विशेषेषूच्चपदस्थेषु कर्मचारिषु चाऽर्थसंग्रहार्थके भ्रष्टाचारे प्रतिस्पर्धाऽस्ति । तथैषा परिपाटी निम्नस्थानकर्मचारिणामप्यनुकरणीयतां गताऽस्ति । प्रजातन्त्रे सैद्धान्तिको विरोधः कीदृशो भवतीति नास्ति ज्ञानमल्पमपि केषाञ्चिदप्याधुनिक-राजनीतिकपदव्यपदेश्यानाम् । आत्मानं विरोधिनं मन्यमानो राजनीतिकपक्षोऽ पि तस्मिन्नेव भ्रष्टाचारे लालायितोऽसहिष्णुभूतः सन् केवलं विरोधाय विरोधं कर्तुं नैव त्रपते । प्रशासनं न केवलं शिथिलमपितु निष्क्रियमेवाऽस्ति । राज्ये

पात्रापात्रविवेकोऽर्हणीयो निग्रहानुग्रहविधिश्च शून्यप्रायौ स्तः। देशो वैदेशिकऋणभारेण निष्पीडितो दिनानुदिनं पतन्नस्ति। देशे नास्ति कश्चिद् विश्वसनीय आर्थिकः कार्यक्रमः। जनानामार्थिकी स्थितिरुत्तरोत्तरं सातिशयं शोचनीया करुणा चाऽस्ति। पवित्रेषु धार्मिकनैतिकक्षेत्रेष्वपि तत्संबद्धेभ्यः प्रवक्तृभ्यः प्रचारकेभ्यश्च जाता ये लज्जावहा व्यतिक्रमाः श्रुतिपथमागताः, तद्विषयऽसन्तुष्टस्य विद्वद्वर्गस्य संयुक्त आक्रोशो ऽद्यत्वे भूयो भूयः श्रूयमाणोऽस्ति। हिन्दूराज्ये भ्रूणहत्यां वैधीकर्तुं परामर्शः प्रयासाश्च क्रियमाणाः वार्तापत्रतो ज्ञायन्ते। आपणभोजनालयेषु गोमांसविक्रयकुप्रथायाः प्रारम्भात्तस्य विरोधे स्वयं मयैव सक्रियताऽद्यत्वे निर्व्यूढाऽस्ति। एवं राज्यस्य सकलेष्वङ्गप्रत्यङ्गेषु व्यवस्था अस्तव्यस्ताः सन्ति। परराष्ट्रनीतिश्च ततोऽप्यधिकमसन्तुलिताऽस्ति। राजप्रासादमन्तरेण नाऽन्यः कश्चिद् देशस्य जनतायाश्च कृते चिन्तां कुरुते।"

अस्यां स्थितावस्मद्‌देशस्य कृते कीदृशो व्यवस्थाया आवश्यकताऽस्ति? कृषकाणाम्, कर्मकराणाम्, तेष्वपि नगरवास्तव्यानां कर्मकराणा (मजदूर) मेव केवलं हितं चिन्तयतोऽथवा मानवीयस्यैवाऽधिकारस्य मूल्यमवहेलयतो व्यवस्थाविशेषस्याऽनुसरणेनाऽस्माकं प्रजातान्त्रिकं राष्ट्रियलक्ष्यं नैव पूर्णं भवति। अस्मत्कृते तु सर्वप्रथमं राष्ट्रमेव खण्डितं, क्षतविक्षतमशान्तिग्रस्तं च विधित्सतां राष्ट्रस्याऽन्तरिकराजनीतिकशत्रूणामार्थिकभ्रष्टाचारव्यसनिनां च निर्ममं दमनं कृत्वा, राष्ट्रियतां संरक्ष्य, सर्वेषां वर्णानां हितमात्मविकासं च साधयन्त्याः, प्रजातान्त्रिकमार्गेण शोषणविहीनं स्वस्थं समृद्धं स्वतन्त्रं च राष्ट्रं निर्मातुं समर्थायाः शक्तायाः आदर्शगुणवत्याश्च व्यवस्थाया आवश्यकताऽस्ति। तादृशी व्यवस्था शक्ताऽऽदर्शभूता राजतन्त्रव्यवस्थैव भवितुं शक्नोति। नाऽन्या काचन व्यवस्था।

(२) (क) विश्वस्याऽस्मद्राष्ट्रसदृशानामविकसितानां राष्ट्राणां स्थितावपि शक्ताया आदर्शराजतन्त्रव्यवस्थाया एवाऽवश्यकता–

उपर्युक्तायाः शक्तादर्शराजतन्त्रव्यवस्थाया न केवलमस्मद्राष्ट्रस्यैव कृतेऽपितु विश्वस्याऽन्येषामस्मद्राष्ट्रसदृशानामविकसितानां राष्ट्राणां कृतेऽपि तथैवाऽवश्यकताऽस्ति। यतोऽस्माकं सर्वेषामेवाऽविकसितानां राष्ट्राणां समस्याः समाना एव सन्ति। अस्माकं सर्वसमानानि चत्वार्यभियाचनानि सन्ति— (१) नागरिकराजनीतिकस्वतन्त्रता (२) आर्थिकसमानता (३) शान्ति-

सुरक्षा (४) आध्यात्मिकविकासः। एतेषु शान्तिसुरक्षायाः कृते द्रढीयसोऽनुशासनस्याऽवश्यकता ऽस्ति। अविकसितेऽप्रबुद्धे देशे दृढमनुशासनं नागरिक-राजनीतिकाधिकारी च नैव सह स्थातुं शक्नुवन्ति। नागरिकराजनीतिक-स्वतन्त्रतया सहार्ऽथिकसमानतायाः साधकः कार्यक्रमोऽपि नैव सह सञ्चालयितुं शक्यते। यतः संवैधानिकस्वतन्त्रतायामेव पर्याप्तं सन्तोषमनुभवतां तथा तयैव समृद्धिपथमवाधितम् प्राप्तवतां धनपतीनाम् तथ ऽऽर्थिकसमानतां विना प्राणितुमशक्नुवतां तामेव जीवनस्योपलब्धिं, सिद्धान्तस्य परां काष्ठां च स्मरतां निम्नार्थिक-वर्गाणां मध्ये नैव भवति जातुचित् सामञ्जस्यं नाम। एतादृशीः सर्वाः समस्याः समाधाय शासनप्रशासने कर्तुमितरा उपव्यवस्था नैव क्षमा भवन्ति। वर्तमान-विश्वस्याऽराजतन्त्राणि राष्ट्राण्येव ममाऽस्य विचारस्योदाहरणदृष्टान्तरूपाणि सन्ति। तासूपव्यवस्थासु (राजतन्त्रेतरव्यवस्थासु) शासनेन वर्गविशेषान् निष्पीडन्य, संक्लेश्य राज्योत्पत्तेस्तात्पर्यमेवोपेक्षितं विस्मृतमिव चोपलक्ष्यते। नच दृश्यते समन्वयस्य सामञ्जस्य वा सिद्धान्तश्च समादृतः। न्यायोचितां समानतां स्थिरीकृत्य, यथोचितां राजनीतिकीम् स्वतन्त्रताम् दत्वा, दृढ-मनुशासनमुपयुज्य, सर्ववर्गेषु समन्वयं च संस्थाप्य संयुक्ताः समस्याः समाधातुं शक्तमादर्शं राजतन्त्रमेव क्षमं भवति। अतोऽस्मद्राष्ट्रस्यैवाऽविकसितानां विश्वस्याऽन्येषां राष्ट्राणाम् कृतेऽपि राजतन्त्रस्यैवाऽवश्यकताऽस्ति। तेनैतद-पन्होतुं न शक्यते।

(२) (ख) किञ्च– विश्वस्य वर्तमानानां विकसितानां राष्ट्राणां कृतेऽपि शक्तस्यादर्शस्य राजतन्त्रस्यैवाऽवश्य-कताऽस्ति–

न केवलमुपर्युक्तानां विश्वस्याऽविकसितानां राष्ट्राणामेव कृतेऽपितु विकसितानां शक्तानां समृद्धानां च वर्तमानानां राष्ट्राणां कृतेऽपि शक्तस्यादर्शस्य राजतन्त्रस्यैवावश्यकताऽस्ति। यतः "कस्याऽपि न स्थायि भवेद्गुरुत्वम्" – उत्थानमनु पतनम्, उन्नतिमन्ववनतिरेष एव हि सार्वभौमो नैसर्गिको नियमः। कस्य वोन्नतिगर्वः स्थायित्वाय कल्पते ? उत्थानोन्नत्योरुदर एव पतनावनत्यो-र्बीजारोपणं सञ्जातचरं भवति। विभिन्नासु भङ्गीषु प्राचीनैश्चिन्तकैः ऋषिमहर्षि-भिरर्वाचीनैश्चिन्तकैर्मार्क्सप्रभृतिभिश्च व्यक्तचर एवैष प्राकृतिको नियम इत्यत्रा-ऽस्तीतिहास एव साक्षी—जातुचिद् भारतवर्षमद्यतनाऽमेरिकारूसादिसमृद्धशक्त-देशेभ्योऽपि शक्तं समृद्धमुन्नतं विश्वप्रसिद्धं चाऽसीत्। कदाचन रोमसाम्राज्यस्य तथैव वर्णनातीतं चाकचक्यमासीत्। समीपस्थैव निदर्शनं कुर्मः—गतद्वितीय-

महासमरात्प्राक, अथवा ततोऽपि पूर्वममेरिकास्वातन्त्र्यसंग्रामपराजयात्प्राग्वेलाप्रतस्य स्थितिरन्यैऽवाऽऽसीत् । तेनाऽद्यतनैरुन्नतसमृद्धशक्तैरपि राष्ट्रैः सस्मृद्धिं स्वीयमसीमं राष्ट्रियविकासं संरक्षितुमुत्तरोत्तरमुन्नतिप्रगतिक्रमे नैरन्तर्यं संस्थापयितुमार्थिकनिश्चिन्ततताप्रयुक्ताद् 'गेंकल्चर' (यथाऽनन्दो भवति तथा कार्यम्) सदृशात्प्रचलितात्संभावित च्च दुर्व्यसनसमूहद्राष्ट्रस्य भाविनां कर्णधाराणां नवयुवकानां चरित्रं संरक्षितुं च (यदभावेऽन्ततो गत्वा राष्ट्रियं पतनमवश्यं भाव्यस्ति) परमावश्यकत्वेन सिसृक्षितायाः शाश्वतशान्तिमयस्य वातावरणस्य स्थिरतायास्तदर्थकस्य च दृढानुशासनस्याऽविचालनीयस्य शक्तशासनस्य च कृतेऽपि शक्तस्याऽदर्शस्य राजतन्त्रस्यैवाऽश्रयः कर्तव्यो भवति ।

(३) वर्तमानाया रागद्वेषयुद्धसंघर्षमय्या अन्तर्राष्ट्रियस्थित्याः कृतेऽपि शक्ताया आदर्शराजतन्त्रपद्धत्या एवाऽवश्यकताऽस्ति—

अद्य मिथो विश्वस्य राष्ट्रेषु वा तेषां राष्ट्रणामपि प्रान्तप्रान्तेषु जनसम्दायेषु वा मिथो निम्नलिखितप्रकारका या रागद्वेषवैरसंघर्षहिंसाप्रतिहिंसानां दुःखदायिन्यो घटना घटिताः सन्ति, ताः (कर्व्यः) विश्वस्य मानवसमुदायेषु वर्धमाना युगचेतनाः, तथाऽद्ययावन्मानवजात्यर्जितानि साऽनुभूतीनि ज्ञानचिन्तनानि, प्रत्येकं राष्ट्राणां सर्वोपरिस्थानानां बौद्धिकानां साधिकाराणां च जनानां निकायान्, विधायकतत्वानि, विशेषतो विश्वसमस्यानां समाधानाय, सार्वभौमशान्तिस्थापनाय च प्रतिष्ठापितं विश्वमानवश केन्द्रम् संयुक्तराष्ट्रसंघमेव भूयोभूयः परिहसन्त्यः सन्ति । अवाञ्छनीयानां तासां घटनानामुत्पत्तिस्तन्नैरन्तर्यं च मिथो राष्ट्रराष्ट्रेषु संयुक्तराष्ट्रसंघस्याऽक्षमतायास्तथा राष्ट्राभ्यन्तरेषु तत्रत्यशासनसत्ताया अक्षमतायाश्चोत्पन्ने स्तः । एते द्वे पाठकाः स्वयं विविच्य पृथक्कतुं शक्ष्यन्ति –

(१) चिरादसमाहिता काश्मीरसमस्या, पश्चादुद्भूतो भारतचीनयोः सीमाविवादश्चाऽद्ययावद्यथावदेव स्तः ।

(२) भारतपाकिस्तानयोर्वाग्युद्धं प्रचलदेवाऽस्ति, तत् कस्मिंश्चिदपि समये शस्त्रयुद्धे परिणमितुं शक्नोति ।

(३) चीनरूसयोःसीमाविवादनिमित्तकं मनोमालिन्यं मिथो द्वेषश्च वर्धमाने स्तः । उपविदेशमंत्रिणां वार्तालापतोऽपि नैव जातम् किञ्चित्समाधानम् ।

(४) जहीरशाहस्य पतनानन्तरमफगानिस्ताने द्वयो राष्ट्रपत्योर्वधो जातः । वैदेशिकसैनिकप्रत्यावर्तनविषयकं राष्ट्रसंघीयं प्रस्तावं रूसदेशो लत्तयाऽऽस्कन्दन्नस्ति । देशाभ्यन्तरे विद्रोहः प्रचलन्नस्त्येव ।

(५) श्रीलङ्कायां बौद्धिष्ठसिञ्जालीसमूहस्य, भारतीयमूलस्याऽल्पसंख्यकस्य तामिलसमूहस्य च मध्ये प्रचलतः सांप्रदायिकविरोधस्याऽवरोधो नियन्त्रणशक्तिव ह्यो भवन्नस्ति । इतो राष्ट्रमण्डलीयसंमेलन। समये (प्रधानमंत्रिपदभाजः) इन्दिरागान्धेः राष्ट्रपतेजयवर्धनस्य चैतत्संबन्धिनो वार्तालापस्य परिणामः प्रतीक्षित आसीत् तदा ।

(६) ईराने शाहस्य पतनमनु सत्तारूढो धार्मिको नेता रोहल्ला खुमैनिः परःसहस्रान् जनान् मृत्युदण्डेन योजयामास । तथात्वेऽपि धर्मान्धः सर्वकारो मुजाहिद्दीनसंघटनस्य विद्रोहिणो दमयितुं नाऽस्ति सफलः। तत्र देशव्यापि भयम्, आतङ्कः, अशान्तिश्च सन्त्येव ।

(७) अरबराष्ट्राणामान्तरिको भेदो मनोमालिन्यं चोत्तरोत्तरं वर्धमाने स्तः । अरबराष्ट्रेजरायलयोर्वैरस्य युद्धसंभावनायाश्च स्थितिर्यथावदेवाऽस्ति ।

(८) प्यालेस्टाइनीया समस्या यथावदेवाऽस्ति । स्वतन्त्रराज्यसंस्थापनसंबन्धिनीं महतीमाकाङ्क्षां बिभ्रद् यासीर अराफतो (आकांक्षापूर्तिस्तु परत एवाऽस्ताम्) लेबनानं त्यक्त्वा स्वप्रधानकार्यालयमेव लिबियाराजधान्यां त्रिपोल्यां नेतुं विवशो जातः ।

(९) अस्मिन्नेव युद्धसंघर्षसन्दर्भे लेबनाने शान्तिसंस्थापनार्थं युद्धविरामनिरीक्षणाय नियुक्ताया बहुराष्ट्रियशान्तिसेनायाः शिविरे सञ्जाताच्छक्तिशालिनः प्रस्फोटवर्षणात् परःशताः फ्रान्सदेशीया अमेरिकादेशीयाश्च नटाः कथाशेषतां गताः । एवं लेबनाने प्रवर्तमानः शान्तिप्रयासो वितथो भवन्नस्ति ।

(१०) रूससमर्थितानां भियतनामसैनिकानां प्रत्यक्षहस्तक्षेपे पोलपोटस्य सर्वकारमपदस्थीकृत्य सत्तारूढेन कम्प्युचियाया हेमसामरिङ्गसर्वकारेण राज्यव्यापिनमसन्तोषं विप्लवं च शमयितुं नैव पारितम् । सीमासंघर्षः स्थाइलायन्डस्य शिरोव्यथा जाताऽस्ति । निर्वासितसर्वकारस्यांऽध्यक्षेण नरोदमसिहानूकेन संयुक्तराष्ट्रसंघोपवेशे कम्प्यूचियायाः प्रतिनिधित्वं विहितमस्ति ।

(११) दक्षिणाफ्रिकाया जामियायाश्च जातिगतः संघर्षोऽपि संयुक्तराष्ट्रसंघस्य शिरोव्यथा जाताऽस्ति ।

(१२) लाटिनामेरिकाराज्ये एल्सालभाडोरेऽमेरिकासमर्थितविद्रोहिभिः खण्डयोद्धृभि (गोरिल्ला) स्तत्रत्यसाम्यवादिसर्वकारमपदस्थीकर्तुं संघर्षः प्रवर्तितोऽस्ति ।

(१३) टर्कीत्रसिप्रियटानां स्वतन्त्रराज्यघोषणयाः कारणाद्भूमध्यसागरस्थितसाइप्रसराष्ट्रस्याऽग्रेऽपि स्वस्य सार्वभौमिकताऽखण्डता च कथं रक्षितव्ये इति समस्या समुद्भूताऽस्ति । टर्कीसिप्रियटनेतुर्डेङ्टासस्य स्वयंघोषिताय सर्वकाराय प्रदीयमानां मान्यतां प्रत्यादातुं संयुक्तराष्ट्रसंघेन विहितमाह्वानं टर्कीदेशीयानामधिकारिणां नैव सम्मतमस्ति ।

(१४) हिन्दमहासागरस्यैकस्मिंल्लघौ मरीससद्वीपे डियागो गार्सियायाममेरिकासैनिकशिविरस्य संस्थापनात्तत्क्षेत्रीयतटवर्तिराष्ट्रेष्वशान्तिः कोलाहलश्च प्रवर्धमानौ स्तः ।

(१५) वर्मायात्रासमये शहीदस्मारकस्थले जाताच्छक्तिशालिप्रस्फोटविस्फोटनाद्दक्षिणकोरियाया मन्त्रिणामधिकारिणां च हत्या जाता । तेन दक्षिणकोरियोत्तरकोरिययोर्मात्राधिकं वैमनस्यं वैरं चोपबृंहिते स्तः ।

(१६) दलाइलामामहोदयं स्वदेशे प्रत्यागमयितुं चीनस्य वर्तमानेन तेङ्नेतृत्वेन सातत्येनैव प्रयासः कृतोऽवगम्यते । तिब्बतक्षेत्रेऽपेक्षिता शान्तिसुरक्षा नैवाऽद्युनाऽपि वर्तते इत्यादि । अलं बहुना वर्तमानाऽन्तर्राष्ट्रियस्थितिप्रदर्शनेन । अतोऽन्यदेव विगतं किञ्चिदुच्यते—

पुरा राष्ट्राणां मिथ आक्रमणानि युद्धानि च ऽवरोद्धुमक्षमत्वादेव राष्ट्रसंघस्य (लिग अफ नेसन्स) भङ्गो जात आसीत् । उदाहरणार्थम् यथा – पोलैण्डदेशो लिथुआनियायाः प्रसिद्धनगरे विलनायाम् बलादधिकारं चकार । परं फ्रान्स-ग्रेटब्रिटेनेटलीनां प्राप्तसमर्थन वात्पोलैण्डस्य राष्ट्रसंघस्तं (पोलैण्डं) दण्डयितुं नाऽशक्नोत् । इटलीदेशो यूनानस्य कोर्फूद्वीपं बलादधिचकार । युनानेन राष्ट्रसंघायाऽवेदनमदायि । परं राष्ट्रसंघ इटलीं विनेतुं न ऽशक्नोत् । मञ्चूरियायामकस्माज्जापानेनाऽभिषेणितायां चीनदेशो राष्ट्रसंघाय जापानमभियोज्याऽवेदनं दत्तवान् । राष्ट्रसंघस्तत्संबन्धे निरीक्षितुं प्रतिवेदयितुं च समितिं संघटय्य नियुक्तवान् । समितिर्निरीक्ष्याऽनुसन्धाय चाऽन्ततो जापानं दूषयित्वा प्रतिवेदितवती । परं राष्ट्रसंघो जापानस्य विरोधे न

किञ्चित्कर्तुमपारयत्। इटलीदेशोऽबिसिनियामाक्रम्य बलात् स्वराज्यान्तर्गतामकरोदिति राष्ट्रसंघीयाः समस्ताः सदस्या इटलीदेशमाक्रामक इत्युदघोषयन्। तथात्वेऽपि न राष्ट्रसंघ इटलीदेशं पथि स्थापयितुमशक्नोदित्यादि। उपर्युलिखितान्येतान्येव कारणान्यासन् प्रथमस्य राष्ट्रसंघस्य भङ्गस्य। तेनाऽहं ब्रवीमि—वर्तमान संयुक्तराष्ट्रसंघस्य पुरतः प्रथमराष्ट्रसंघभङ्गकालिकविश्वसमस्याभ्योऽपि विकटविकटा, अनल्पैः प्रयासैरप्यसमाहिता दुःसमाधेयाश्च समस्या दरीदृश्यमानाः संयुक्तराष्ट्रसंघं भूयोभूयः परिहसन्ति। सैषा स्थितिर्न क्षेमायाऽस्ति राष्ट्रसंघस्य। यत एषा परिवर्तनीयाऽस्ति यथाशीघ्रम्। अन्यथैषा स्वल्पेनैव कालेन प्रथमं राष्ट्रसंघमिव वर्तमानसंयुक्तराष्ट्रसंघमविश्वासस्योपेक्षणीयत्वस्य भङ्गस्य च दशां निःसन्देहं प्रापयिष्यन्ति। तेन संयुक्तराष्ट्रसंघस्तां शोचनीयां दशां मा स्म गमदिति तस्मै यथाबुद्धि लघीयानेष परामर्शो दीयते—

यद्यपि संयुक्तराष्ट्रसंघस्य पुरतः प्रत्यक्षतो विधानतो वा ऽन्तर्राष्ट्रिया एव समस्या आपतन्ति। परं न केवलं ता एवाऽपितु राष्ट्राभ्यन्तरीयाः परोक्षतो निरीक्षणीया परंपरया समाधेयाः कतिपयाः समस्या अपि तस्य शिरोव्यथाभूताः प्रतीयमानाः सन्ति। ताः समस्याः प्रायो वैचारिकसंघर्षमय्यः, सांप्रदायिकवैरनिर्यातनपरा, वर्गवैमनस्यसमुद्भूता वा राष्ट्रेऽशान्तिकारिण्यो दरीदृश्यन्ते। तेन सर्वप्रथमं तावत्संयुक्तराष्ट्रसंघो राष्ट्राभ्यन्तरीयाः समस्याः समाधातुं विश्वस्य सर्वेषु राष्ट्रेषु संक्षिप्तसर्वसमानराज्यसंचालननीतिकार्यक्रमलिखितनिर्देशपुर्वकम् ◈ शक्त्यादर्शस्य राजतन्त्रस्य प्रतिष्ठापनं कारयतु। यद्येवं सर्वेषु राष्ट्रेषु शक्त्यादर्शराजतन्त्रव्यवस्थाः प्रत्यस्थापयिष्यन्त तर्हि जनानां निष्प्रयोजना सर्वोच्चा राजनीतिकी महत्त्वाकांक्षा, वादसंप्रदायविजयप्रतिस्पर्धामूलका उग्रविवादा; तत्प्रयुक्ताऽशान्तिश्च सर्वे क्रमशो हिमविलायं व्यलेष्यन्त। तथा

◈ संयुक्तराष्ट्रसंघेन राष्ट्रेभ्यो प्रदास्यमाणे सर्वसमानराज्यसञ्चालननीतिकार्यक्रमलिखितनिर्देशनेऽवश्यमनिवार्यतया समावेश्याः कतिपयविषया अधस्ताद्दीयन्ते—

(१) सर्वेषु राष्ट्रेषु स्वतन्त्रन्यायपालिकाकार्यपालिकाविधायिकानां पृथग्व्यवस्थया सह स्वतन्त्रस्य लोकसेवायोगस्य, महालेखापरिषदः, निर्वाचनायोगस्य च नैरन्तर्यं नैव विच्छेद्यम्।

(२) आवश्यके राजनीतिकनागरिकाधिकारोपभोगे माऽस्तु कश्चित्प्रतिबन्धः।

सति राष्ट्राणां सीमाविवादसंबन्धे, तथा विस्तारवादिनामार्थिकसाम्राज्यवादिनां स्थूलानां सूक्ष्माणामाक्रमणानां संबन्धे च केवलं विचारयितुं राष्ट्रसंघोऽवकाशं लभेत। तस्य कार्यभारस्यार्धं चाऽवसितं भविष्यति।

---

(३) सर्वेष्वपि सार्वजनिकक्षेत्रेषु प्रसिद्धानां नेतृस्थानीयव्यक्तिविशेषाणामाजीविकाव्यवस्थापनेन सह तेषां व्यक्तित्वानि, प्रतिष्ठा, जीवनानि च राज्यत एव संरक्षितानि भवेयुः।

(४) राष्ट्रे कस्मिश्चिदपि क्षेत्रे, कस्यचिदपि जनस्य शोषणं पीडनं च मा भवताम्।

(५) आराष्ट्रं लघूनां गृहोद्योगानां प्रसारः कर्तव्यः, येन राष्ट्रे सर्वेषां स्त्रीपुंसानां हस्ताः सदा कर्मव्यापृता भवेयुः, न कञ्चिदपि जनं प्राथमिकार्थिकचिन्तानलो राष्ट्रे दहतु।

(६) बालकानां राष्ट्रे निःशुल्का शिक्षा–व्यवस्था भवतु। षष्टिवर्षदेश्या वृद्धा जना विनाश्रमं भ्रियन्ताम्।

(७) महान्त उद्योगकार्यालया राज्यत एव संचाल्यन्ताम्।

(८) निम्नलिखिता व्यक्तिविशेषास्तीक्ष्णेन दण्डेन योज्यन्ताम्—

(क) यो विदेशं कञ्चिदाक्रमितुं परं प्रोत्साहयति, प्रवक्ति, लिखति वा।

(ख) यो राष्ट्रे निरंकुशशासनाय परं प्रोत्साहयति, प्रवक्ति, लिखति वा।

(ग) यः संयुक्तराष्ट्रसंघस्यैतत्प्रस्तुतमभियानमथवा विश्वशान्तिकार्यक्रमान्तर्गतानां जपतुसंस्कृतभावनाकार्यान्वियनमहासभाविधानानुसारं विश्वस्य राष्ट्रेषु संस्थापयिष्यमाणानां विश्वशान्तिशिविरशाखानां नीतिकार्यक्रमानालोचयेत्, निन्देत् अवधीरयेच्च।

(घ) यो राजमुकुटं, देशस्याऽखण्डतां, राष्ट्रियस्वतन्त्रतां, राष्ट्रभाषां राष्ट्रियधर्मं संस्कृतिम् तदाधारां संस्कृतभाषाम्, स्वधर्मग्रन्थाज्ञानुसारं प्रचलितान् विधीनाचाराननुष्ठानानि, पारम्पर्येण प्रचलितानि विद्यादानसंबन्धिधार्मिकसत्राणि वा क्शयितुं निर्बलयितुमुन्मूलयितुमाक्षेप्तुमालोचयितुं लिखति, प्रवक्ति प्रचारयत्युद्घोषयति वा।

(ङ) यो निजराष्ट्रस्य रहस्यं विदेश्यान् सूचयति, स्वराष्ट्रविरोधिनां विदेश्यानां गुप्तसाहाय्यं करोति वा।

(च) यः शान्तिसुरक्षावातावरणं भनक्ति।

तत्पश्चाद्भाविषु राष्ट्रसंघीयाऽधिवेशनेषु राजकीयस्तराणामेव व्यक्तिविशेषाणामुपस्थास्यमानत्वादुच्छृङ्खलमर्यादाहीननीतिनिर्णयाऽवरोधात्क्रमशो विश्वशान्तेरालोको भासमानो दृग्गोचरो भविष्यति । अतो वर्तमानाऽन्तर्राष्ट्रियस्थितीनां सामस्त्येन समाधानायाऽपि शक्ताया आदर्शाया राजतन्त्रव्यवस्थाया एवाऽवश्यकताऽस्ति ।

एवं विश्वस्याऽविकसितानां, विकसितानां च राष्ट्राणां तथाऽन्तर्राष्ट्राणां च समस्यानां व्यापकाय समाधानायाऽपि शक्ताया आदर्शाया राजतन्त्रव्यवस्थाया एवाऽवश्यकतायां सुप्रतिपादितायां विश्वशान्तिरूपाऽन्तिमलक्ष्यपूर्तये विश्वस्मिन्कीदृशी व्यवस्था प्रतिष्ठाप्येति प्रश्नस्य समाधानं भङ्ग्यन्तरे वस्तुतः सम्पन्नमेव—"शक्तादर्शराजतन्त्रव्यवस्थैव प्रतिष्ठाप्येति ।" तथाऽपि विश्वशान्तिविषयस्यैव मिमण्डयिषया, सिषाधयिषया प्रशिशंसया, तदाजिघृक्षया च द्विचतुरान् शब्दांस्तद्विषये पृथग् विलिख्य स्वलेखनीं कृतार्थयामि—

(४) विश्वशान्तिरूपलक्ष्यपूर्तयेऽपि शक्तादर्शराजतन्त्रस्यैवाऽवश्यकताऽस्ति—

यस्य कस्यचिदपि कार्यस्योत्पत्तये कारणस्य ऽवश्यकता भवति । एवं प्रकृतविश्वशान्तिरूपकार्यसिद्धयेऽपि केनाऽपि तत्कारणेनाऽवश्यं भाव्यम् । किन्तत्कारणमिति गवेषिते विश्वबन्धुत्वभावनाया विकास एव तत्कारणत्वाय कल्पते । विश्वबन्धुत्वभावनाया विकासाय च तस्या भावनाया आधारभूतायाः सुरभारत्याः संस्कृतभाषायाः सार्वभौमप्रचारप्रसाराभ्यां भाव्यम् । तस्याः संस्कृतभाषायाः सार्वभौमप्रचारप्रसारार्थे चाऽध्यात्मिकभावनाविकासस्य महिमाऽतिशयमवगच्छन्त्या इच्छन्त्याश्च कस्याश्चिद व्यवस्थायाः सार्वभौमं प्रतिष्ठापनमावश्यकं भवति । तादृशी च व्यवस्था न ऋते शक्तादर्शराजतन्त्रव्यवस्थाया अन्या काचिद् भवितुं शक्नोत्यर्हति वा । अतोऽन्त एष एव हि निष्कर्षो भवति— "नाऽन्यः पन्था विद्यतेऽयनाय—विश्वशान्तेः प्राप्तयेऽपि विश्वस्याऽन्तिमाश्रयायाऽध्यात्मवादाय प्रश्रयं ददत्याः शक्तादर्शराजतन्त्रव्यवस्थाया एव प्रतिष्ठापनेन भाव्यम् । विश्वशान्त्यध्यात्मवादविषयावेकस्या एव टङ्कमुद्रायाः परस्परपूरकौ, परस्पराधारितौ, सहास्तित्व–सहनास्तित्वे बिभ्रतौ

(छ) यो मंत्रिसचिवाद्युच्चजनसेवकपदस्थोऽपि गर्वेण स्व महान्तं मन्यमानस्तानेव सेव्यानुपेक्षते, न्यक्करोति, तिरस्करोति वा ।

(ज) यो भ्रष्टाचारेण धनान्यर्जयति, वेदं वेदं परकृतां राष्ट्रियसंपदां क्षतिमुपेक्षते, स्वयं च ताः क्षाययति ।

द्वौ पक्षौ स्तः। नैतयोरेकस्य विनाभावोऽसंयोगः पृथग्भावो वा क्वचित्कदाचिद्वा संभवति।

किञ्च— बी. बी. सी. लण्डनस्य समाचारमाकर्णयन्तः सर्वे जानन्ति यदद्यत्वे नास्त्येव कश्चित्तादृशो दिवसो यदा निम्नलिखितप्रकारकेषु हृदयविदारकतात्पर्यकसमाचारेष्वेकतमो न प्रसारितः स्यात्—

(१) जातु केचन विपक्षराष्ट्रजनाः कस्यचिद्वैदेशिकस्य गुप्तमाकस्मिकमपहरणं हिंसनं वा कुर्वन्ति।

(२) जात्वेकं राष्ट्रमन्यदभिषेणयति।

(३) जातु केचन धार्मिकराजनीतिकसंप्रदायवैरमिषेण मिथो हिंसनप्रतिहिंसने कुर्वन्ति।

(४) जातु कस्मिंश्चिद्राष्ट्रे हिंसात्मक आकस्मिको विप्लवः, सत्तारूढाणामपदस्थीकरणं हिंसनं च भवन्ति।

(५) जातु क्वचिद्राष्ट्रे क्रूरो जनपीडको राष्ट्रपती राष्ट्राध्यक्षो वा स्वविपक्षजनान् पशुमारं मारयति।

विश्वस्यैतादृशे हिंसाप्रतिहिंसामये रक्तरञ्जिते नारकीये वातावरणे शक्तादर्शराजतन्त्रच्छत्रच्छाये विश्वबन्धुत्वभावनायास्तदाधारभूतायाः संस्कृतभाषायाश्च यदि सार्वभौमप्रचारप्रसारौ न क्रियेयाताम्, सैषा विकटविकटा विश्वसमस्या नैव जातु समाधास्यत इति निश्चप्रचम्। संयुक्तराष्ट्रसंघो यदि विश्वशान्तिं दिदृक्षते, एतद्वर्जं कोऽस्त्यन्यो मार्गस्तथा समाधानाय तस्य पुरतः?

ममोपर्युक्ते दृष्टिकोण इटलीदेशस्य महतो राजदार्शनिकस्य दांतेमहोदयस्य राजनीतिकेन दर्शनेनाऽपि शक्तिसञ्चारः कृतोऽस्ति। तेनाऽहं तं विश्वस्य राजनीतिकसमस्यानां कृते महान्तमेकं शल्यचिकित्सकमेव मन्ये। तत्र भवतो दर्शनमासीत्— "न केवलमिटलीदेशेऽपितु विश्वशान्तये विश्वकल्याणाय चाऽविश्वमेव शक्तादर्शराजतन्त्रव्यवस्थायाः प्रतिष्ठापनेन भाव्यमिति।"

वर्तमानयुगे कतिविधानां राजनीतिकपद्धतीनां विकासप्रयोगौ जायमानौ स्तः। ईदृशे समयेऽहमेकोऽतियातयामाया राजतन्त्रव्यवस्थाया गुणगानं यत् कुर्वन्नस्मि, तत्सत्यमहमेकान्ततः पश्चिमां दिशमभिगच्छन्नस्मि, यदाऽन्ये सर्वे प्रबुद्धाः पूर्वां गच्छन्तः सन्ति।

नैतत्, यथा वर्तमानयुगे स्पेनस्त्यक्तप्राग्व्यवस्थो राजतन्त्रं पुनः प्रतिष्ठापयति, तृतीयविश्वनेतृत्वाभिमानी प्रगतिशीलंमन्यश्चीनमहादेशश्च राजकुमारं

सिद्धान्तक्रमेव पुन: कम्यूनियायां प्रतिष्ठापयितुं कामयते, तथा स्थितिसापेक्षैवा-वश्यकता भवति कस्यचिद्वादस्य तन्त्रस्य वेति मन्वान: स्वतन्त्रचेता अहमपि सांप्रतम् विश्वस्मिन् सर्वेषु राष्ट्रेषु शक्तादर्शराजतन्त्रं स्थापयितुं समीहे। अथवा विश्वपरिस्थितिदर्शनाद्विचारत: स्पेन चीनावनुसरन्नहं कियत् दोषभाज-नमभवम्, स्वयं न जाने।

नैतत्, वस्तुतस्तु सर्वेऽपि वयमेकस्यामेव राज्ययन्त्राधीनायां पद्धतौ स्म:। मम विश्लेषणे तु राज्यपद्धतेर्द्वावेव प्रकारौ स्त:। एका राज्ययन्त्राधीना व्यवस्थाऽपरा राज्ययन्त्रहीना च। राज्ययन्त्रहीना व्यवस्था महाभारतवर्णिते कस्मिंश्चित् समये आसीत्। याऽधुनिकयुगस्य प्रसिद्धराजदार्शनिकाभ्यां प्रिन्सक्रोपाट्किन-रस्किनाभ्यामपि बहु प्रशंसिताऽऽसीत्। तत्प्रशंसासन्दर्भे नि:सङ्कोचं वक्तुं शक्यते, यत्—मानवमात्रस्य हितचिन्तकस्य दार्शनिकस्य च कार्लमार्क्सस्य तथा विश्ववन्द्यस्य महात्मनो गान्धेश्च ऽन्तिमराजनीतिकलक्ष्यभूतस्य राज्ययन्त्र-हीनस्य वैषम्यहीनस्य च व्यवस्थाविशेषस्य कल्पनाया अनुप्राणिका प्रेरिका च सैव व्यवस्थाऽऽसीत्। परमादिमसाम्यवाद इत्याधुनिकै: परिचिता सा व्यवस्था वर्तमानयुगे नैव कार्यान्विता भवितुं शक्नोति। यतस्तदर्थे महात्मनो गान्धेष्टालस्टायस्य चोपदेशमहत्त्वं जानता, तदनुसारं चिकीर्षता, परिष्कृतेन, जागरितेनाहिंसकेन तथा कर्मठेन जनसमाजेन सज्जेन भवितव्यम्। पर-मस्मिन् युगे नैतत्संभाव्यते। अतोऽवशिष्यतेऽपरा राज्ययन्त्राधीना पद्धति:, मम विश्लेषणे प्रजातन्त्रवादिसाम्यवादिसमाजवाद्यधिनायकवादिन्यो व्यवस्था: सर्वा: (काचित् स्वातन्त्र्यमात्रे, काचिदार्थिकसमानतामात्रे, काचि-द्राष्ट्रराष्ट्रियताप्रतिष्ठासंरक्षणमात्रे साग्रहा) काममप्येकैकां स्वां विशेषतां रक्षन्तु, पृथङ्नामानि च बिभ्रतु, परं ता: सर्वा राज्ययन्त्राधीना: सत्यो राजतन्त्र-व्यवस्थाया एव विकृतयो मन्यन्ते। यत: (प्रमाणरूपे) पुरा राज्यसंस्थोत्पत्ति-पृष्ठभूमौ जनैर्भाविना राज्ञा सह य: पणबन्धो विहितोऽनुरोधश्च वर्तमानयुग-जनसमुदायेनाऽपि तैस्तैर्नववादव्यवस्थासंचालकेभ्यो व्यक्तिविशेषै: सहाऽद्याऽपि (मनसा वा वाचा) स एव पणबन्ध: क्रियमाणोऽस्त्यनुरोधश्च—"अस्माकं कृते शक्तं सफलं च शासनं कुरु। अस्मासु ये सन्ति शान्तिसुरक्षाबाधका, हिंसका, दस्युचरित्रा दुष्टास्तान् यथोचितं दमय, दण्डय। निर्बलानस्मान् संरक्ष। वयं त्वत्साहाय्यार्थं स्वार्जनांशतस्त्वत्कोषसंवर्धनं करिष्याम:। सर्वोच्चया च प्रतिष्ठया त्वां योजयिष्याम:। अस्मासु दृढं शासनं विधेहीति।"

सनातनपरंपरात: प्रचलितस्याऽस्यैव समय (पणबन्ध) स्याऽनुसारेणाऽ-द्यावध्यप्यन्यव्यवस्थासञ्चालका अप्यात्मानं राज्ञ एव स्थाने प्रतिष्ठितं मन्यमाना राजवदादेशनिदेशान् कुर्वन्त: सन्ति तदात्वे जनैराजार्थे प्रतिज्ञातानां राजकीयसौविध्यानामुपभोगमद्यावध्यपि ते कुर्वन्त: सन्ति। राज्ञ एव स्थाने

प्रतिष्ठितं मन्यमानाः इत्यस्य तात्पर्यं त्वेतत्—जना न तेभ्यो हृदयेन राजस्थानं ददति । तांस्तु जना हृदयेन स्वसमानानेव मन्यन्ते— एतद्भवति तेषां मनोविज्ञानम् । जनतानामेतन्मनोविज्ञानमेव मुख्यं तत्कारणमस्ति, येन व्यवस्थान्तरस्य ते ते सञ्चालकव्यक्तिविशेषा राजान इव जनान् स्वनियन्त्रणे स्थापयितुं नो पारयन्ति । जनाननवरतं नियन्त्रणे संस्थाप्य, तान् मिथो घातप्रतिघातात् संरक्ष्य, तेषां कृत उन्नतिमार्गोद्घाटनमेव हि राज्यस्य प्रयोजनम् । यतो जनाः स्वभावतोऽशुद्धा असहिष्णवः स्वार्थपरायणा महत्त्वाकांक्षिणः पापसंकल्पाश्च भवन्ति । यथाचोक्तं कामन्दकेन—

इदं प्रकृत्या विषयैर्वशीकृतम् परस्परस्त्रीधनलोलुपं जगत् ।
सनातने वर्त्मनि साधुसेविते प्रतिष्ठते दण्डभयोपपीडितम् ।

जना राजदण्डभयेनैव स्वस्य क्रूरप्रकृतेः संवरणं विधाय व्यवहरन्तो भवन्ति । शासने शिथिलतां गते जनानां सा दुष्टा प्रकृतिः निर्बलेषु प्रतिक्रियापरा भवत्येव । जनानां सैषा प्रकृतिर्व्यवस्थान्तराणां सञ्चालकान् हृदयेन नैव प्रत्येति, तेभ्यो न बिभेति, तान् नैव मानयति च । किञ्च—लोकप्रियता, आवश्यकार्थसंपन्नता, स्वपक्षविश्वासश्चेतत्त्रयाधीनं हि केवलं निर्वाचनसाफल्यम् । तेषु (१) खरप्रकृतित्वे लोकप्रियता नश्यति, (२) पर्याप्तार्थसंग्रहाशक्तौ साधनहीनता भवेत्, (३) मतानामात्मनि विश्वस्तस्य, स्वपक्षधरस्य, वर्गस्य समुदायस्य वा हस्तत एव निःसन्देहं साकल्येन प्राप्यत्वात् आत्मनो निष्पक्षतायां सर्वसमानतायां वा प्रदर्शितायां स्वपक्षधराणां विश्वासापगमात् साकल्येन ततो मतप्राप्तौ सन्देहप्रसक्तेर्निर्वाचनस्यैव साफल्ये सन्देहो भवेदिति विचारयन्तो व्यवस्थान्तरस्य सञ्चालका वज्रादपि कठोरैः कुसुमादपि मृदुभिर्लोकोत्तरै राजर्षिभिः सञ्चालयितव्यानि शासनप्रशासनानि निष्पक्षतया कर्तुं कथं शक्नुयुः ?

प्रमाणाय सत्यैव घटनाऽत्रोल्लिख्यते—अद्यत्व एव केनचित् प्रमुखजिल्लाधिकारिणा (मण्डलदण्डाधिकारिणा) कश्चिन्मण्डलनेता सानुरोधमुक्तः—"भवान् स्वमण्डलनिवासित्वात् परिचिनोत्येव तम् । जनपीडको हिंसकश्चाऽमुको दस्युर्निलायं निलायं मण्डलान्तरेव भ्रमति । प्रतिक्रियाभयेन सर्वे मण्डलनिवासिनस्तं स्वस्वगृहेषु निलापयन्ति । अस्माकं प्रहरिणस्तं द्रष्टुमपि नो पारयन्ति । अतस्तस्य प्रग्रहाय भवतः साहाय्यमनुरुणध्मि" इति ।

तमुत्तरयन् मण्डलनेता प्रोचे— "श्रीमन् ! निर्वाचनानन्तरमेवाऽहं भवत्साहाय्यं कर्तुं शक्नोमि । प्रतीक्षताम् भवान् मासचतुष्टयम् । वरमयमपि भवदनुरोध आवयोर्हृदय एव तिष्ठतु । यदि कुतश्चित् स आकर्णयेत् स मम

बहुमतदापनसमर्थान् प्रमुखान् मत्पक्षधरानेव स्पष्टं तर्जयिष्यति—"मारयामि, गृहं दाहयामीत्यादिप्रकारेण।"

तेनाऽहं ब्रवीमि—एतादृशेभ्यो जनेभ्य:—

'राष्ट्रदा असि राष्ट्रं मे देहि'—यजुर्वेद

(हे भगवन्! त्वं राष्ट्रस्य दाता असि। मह्यं राष्ट्रं देहि!)

ईदृशी राष्ट्रियभावना, राष्ट्रप्रेम्ण उद्गारश्च कथमुद्भवेत्'म्?

'राष्ट्रे जागृयाम पुरोहिता वयम्'—यजुर्वेद

(राष्ट्रहितं पुरो निधाय वयं सदा जागरिता: स्याम)

राष्ट्रहितस्य कृतेऽन्त:करणादेवैवमभ्यर्थयमानोऽपि लभ्यते व्यक्तिविशेष: कश्चिद्राजतन्त्रेतरव्यवस्थाऽविचलितो दृढसङ्कल्पवान्? अन्यस्मिन् दलान्तरप्रतिनिधावुन्नतिपथमारूढे तमविषह्य मार्गान्तरं (राष्ट्रहितमेकतोऽपसार्य) जिघृक्षव एवोपलभ्यमाना: सन्ति जना परोलक्षा:।

तथादृशानां राज्यसत्तायां—"ततो राष्ट्रं बलमोजश्च जातम्" एवं वेदोक्त्यनुसारिणी तेजस्विनी वर्चस्विनी राष्ट्रियता, बलमोजश्च राष्ट्रे नैव कदाचिदाविर्भवितुं शक्नुवन्ति। तादृशी शासनसत्ता न जनान् मर्यादायामनुशासने वा स्थापयितुं शक्नोति। "सर्वो दण्डजितो लोक:"—दण्ड एव हि जनसमुदायान् सन्मार्गे प्रवर्तयत्यनुशास्ति च। तदभावे कथम् शान्ति: सुरक्षिता भवेत्? राजतन्त्रेतरोव्यवस्थानां जनसमुदाया राष्ट्रपतिम् मंत्रिणम् प्रहरिप्रमुखं तथाऽन्यानपि दण्डाधिकारिणो नाटकस्य राष्ट्रपतिम्, मंत्रिणं, प्रहरिप्रमुखमिव मन्वाना अवहेलयन्ति। यथा यावत्ते मञ्चेऽभिनयन्तो भवन्ति, तावत् दृश्यन्ते, मान्यन्ते च। तदनन्तरं मध्यान्तरे वाऽभिनयावसाने दर्शकै: सहैव स्थीयते, भुज्यते, समानभावेनाऽश्लिष्यते, परिहस्यते, आलोच्यते च। एतादृशे मूल्याङ्कने जाते जनसमुदाया एतेभ्य: कथं बिभ्यति? तेनैव न्यायनिष्ठो भूत्वा दृढतया जनसमुदायान् स्वीयेऽनुशासने स्थापयितुं समर्थस्य प्रजावत्सलस्य राज्ञ इतिहासो न जीर्यति, न च म्रियते। शक्ते, आदर्शे राजतन्त्रेऽन्यायात्याचारी, उद्दण्डतोच्छृङ्खलते च कथं स्वतस्तिरोभवन्तीति स्वमतं महाकवि: कालिदासो दिलीपकार्तवीर्यशक्तादर्शशासनकथामिषेण व्यनक्ति—

(१) ऊनं न सत्त्वेष्वधिको बबाधे
तस्मिन् वनं गोप्तरि गाहमाने

(२) वातोऽपि नाऽस्रंसयदंशुकानि
को लम्बयेदाहरणाय हस्तम्?

अकार्यचिन्तासमकालमेव प्रादुर्भवंश्चापधरः पुरस्तात्
अन्तः शरीरेष्वपि यः प्रजानां प्रत्यादिदेशाऽविनयं विनेता

शक्त दशराजतन्त्रवर्जमन्याभ्य उपव्यवस्थाभ्य एवमनुशासनं क्वचित्संस्थाप्येत ? पाञ्चालिकाक्रीडोपमेयानामीदृशीनामुपव्यवस्थानामपेक्षायां तु न केवलमनुशासनस्य प्रतिष्ठापनाय, न केवलं च शान्तिसुरक्षयाः स्थैर्याय ऽपितु राष्ट्रस्य सर्वाङ्गीणविकासायैव क्लृप्तोपकारं खलु जाति राजतन्त्रं नाम। श्रूयताम् (राजतन्त्रे) कस्यचिदृषेः प्रश्नोत्तरे राज्ञाऽश्वातिना विहितं स्वराज्यस्य सर्वाङ्गविकसितायाः शान्तायाः समृद्धयाश्च स्थितेः संक्षिप्तं विवरणम्—

न मे स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यपः
नाऽनाहिताग्निर्नाऽविद्वान् न स्वैरी स्वैरिणी कुतः ?

भविष्यत्पुराणस्य सर्गोपवर्ण्यप्यादर्शराजतन्त्रस्य देशस्य स्थितेश्चित्रणमेवं विहितमस्ति—

ग्रामे ग्रामे स्थितो देवो देशे देशे स्थितो मखः
गेहे गेहे स्थितं द्रव्यं धर्मश्चैव जने जने

य एतादृशीं व्यवस्थां स्वयं कर्तुमशक्ताः सत्त्वसाहसहीनाः स्युस्ते तस्याः प्रचारमेव विरुन्धन्ति । तदृशा जनजीवनद्रोहिणो देशस्याऽशान्तेः कारणभूतास्तथाकथिता राजनीतिकहतकास्तां स्वर्णमयीं स्वर्गीयां व्यवस्थां काल्पनिकीमविश्वसनीयां वा कथयितुं निन्दितुमालोचयितुं वा न त्रपन्ते । अत्र युक्तमेवोक्तम् विद्वद्भिः—

अशक्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दां प्रकुर्वते ! इति ।

अहं ब्रवीमि—किमनेन निन्दनेनाऽसहनेनाऽन्याय्यचिन्तनेन वा ? उक्तमेवाऽस्ति—"गुणः खलु अनुरागस्य कारणं न बलात्कारः" । किं वा बलात्कारेण ? अन्यासूपव्यवस्थासु यदि कश्चिद्गुणो दृग्गोचरो भवेत्, अहमप्याकृष्टो भवेयमेव । यदि कश्चिन्मह्यमेकमवैतिहासिकं प्रमाणं राजतन्त्रापेक्षयाऽन्याभिरुपव्यवस्थाभिः कृतस्य सर्वाङ्गपूर्णस्य स्वर्णमयशासनस्य दातुं शक्नुयात्, तर्ह्यहं राजतन्त्रविषयकं स्वमाग्रहं कात्स्न्र्येनैव त्यजेयम् । न केवलमद्यत्वे, प्रागपि सहस्रेभ्यो वर्षेभ्यो राजतन्त्रस्य विकल्पो न विचारितो नाऽसीत् । न च प्रयोगश्च विहितो नासीत् ।एतत्सुस्पष्टं भवति ऋग्वेदस्य ब्राह्मण ऐतरेयब्राह्मण ऋषिमण्डलेन कृताया अष्टविधराज्यव्यवस्थाघोषणायाः । तासां राज्यव्यवस्थानामासन्नामानि—'साम्राज्यं, भौज्यम्, स्वराज्यम्, वैराज्यम्, पारमेष्ठ्यम्, राज्यम्, महाराज्यम्, आधिपत्यमयं चेति । एतासामपि वैशिष्ट्य-

मपेक्षाकृतमावहन्त्यः काश्चन व्यवस्था आसन्। यथा भौज्यशासनप्रणाली—अस्यां प्रणाल्यां शासको यावन्मात्रस्य (भौमिक) क्षेत्रफलस्य जनानां भोजन-वस्त्रसुरक्षाप्रबन्धाय क्षमो भवति, तावन्मात्रस्यैव क्षेत्रफलस्य शासनाय सोऽधिकारी भवति। वैराज्यशासनप्रणाल्यां सर्वाः प्रजा एकत्र समवेत्य स्वव्यवस्थायाः कृते निर्णयन्ति स्म, तं निर्णयं च स्वयं स्वयमेव कार्यान्वितं कुर्वन्ति स्म। स्वराज्यशासनप्रणाल्यनुसारं त्वेकस्य व्यक्तिविशेषस्य शासनाधिकारो न भवति स्म। बहुभिर्जनैर्बहूनां संमत्या च संकुचितभावनात्यागेन शासनं क्रियते स्म। अस्य राजनीतिकसंप्रदायस्य प्रचारकोऽत्रिगोत्रीयो रातहव्यनामक ऋषि-रासीत्। एष आसीत्तस्योद्घोषः—

'व्याचष्टे बहुपाय्ये यतेमहि स्वराज्ये'

(विस्तृतरूपेण बहुजनसञ्चालनीयेनाऽनेन व्यवस्थाप्रकारेण वयं जनहि-ताय प्रयतामहै)।

पारमेष्ठ्यशासनप्रणाल्यनुसारम् शासनप्रणाली या काऽपि भवतु नाम, परं परमेश्वरस्यैव राज्ये स्वामित्वमस्तीति भावनया सा सञ्चालयितव्या भवति स्म। महात्मनो लियोटाल्स्टायस्य, महात्मनो गान्धेश्च राज्यं प्रति योऽपार्थिवो दृष्टिकोण आसीत्, न्यूनाधिकं तदेव तात्पर्य-मासीदस्या वैदिककालिक्याः पारमेष्ठ्यशासनप्रणाल्याः। आधिपत्यमयशासन-प्रणाली त्वधिकृततन्त्रं शासनम्। तस्यां प्रणाल्यामधिकृतानां संमत्या राज्यशा-सनं प्रवर्तनीयं भवति स्म, यदद्यत्वे 'ब्यूरोक्रसी' ति प्रथितमस्ति, इत्यादि। एतादृशीनामनेकासां व्यवस्थानां प्रयोगे जातेऽपि न जातुचिज्जनसंतोषो जातः। यतस्ताः सर्वा व्यवस्था अपाङ्गाः सत्य उपव्यवस्था एवाऽसन्। सर्वाङ्गपूर्णा ससारा व्यवस्था त्वेकैव शक्तादर्शराजतन्त्रव्यवस्था भवति नाऽपरा। यथार्थ-वर्णने तु दीपकलिकावन्निर्झरधारावच्च पर्यवसानरहितायामनन्तसृष्टिधारायां मानवमात्रस्य कल्याणं समीहमानाः कियन्तो दार्शनिकाश्चिन्तका वाऽजायन्त, ते कतिविधा व्यवस्थाः प्रास्तुवंश्च। तासु च व्यवस्थासु काश्काः प्रयोगे समागताः, कति प्रयुक्ता अपि फलहीनाः परिवृत्तिं गताः। अस्यामेव सृष्टौ स आदिमः साम्य-वादः कति वारान् प्रायुज्यत, तथा तद्विकल्पे पुनाराजतन्त्रव्यवस्थाः कति वारान् समानायिषत, क एतद् गणयितुं शक्नुयात्? परं राजतन्त्रव्यवस्थावर्ज-मन्यस्यां यस्यां कस्यामप्युपव्यवस्थायामानीतायां साऽपूर्णेव चिन्ताप्रदैव सिद्धा-ऽभूद् भवति च। तथाकथितोपव्यवस्थासञ्चालनप्रसङ्गे स्मरणीयमेतदस्ति—"जातु-चित् सर्वसामर्थ्यशाली भगवान् कृष्णोऽपि वृष्णियादवान्धकयौधेय दिगणसंघ-प्रमुखो भूत्वा शासनं कुर्वन् किंकर्तव्यविमूढश्चिन्ताकुलः सन् देवर्षिं नारदमभ्य-

र्थयते स्म—◈"देवर्षे ! अहं त्वस्मिन् शासने द्यूतक्रीडाव्यसनिनो मिथोनियुद्धकलहकारिणो: पुत्रयोर्मातुर्दशामुपेतोऽस्मि । द्वयोरेव पुत्रयो: समानत्वात्कस्य पक्षो ग्राह्यस्तया ? परस्परयोस्तयोरभियोगस्तत्कृते केवलं श्रवणायैवास्ति, न कार्याय । तथाऽहमपि संघे एकमस्याऽभावात् कथं तमनुशासानि, नियन्त्रयाणि ? इति सातिशयमेव चिन्तयमानोस्म्यऽस्मिन् विषये । एतादृश्यां स्थितौ कथं शासानि परामर्शो दीयताम् निष्पक्षतां सरक्ष्य सफलत्वाय ।

यदि तत्र राजतन्त्रव्यवस्थाऽभविष्यत्, भगवति कृष्णे तथा चिन्ता नाऽपातिष्यत् । तदात्व एव राजतन्त्रव्यवस्थावत्सु कुरुपञ्चालमगधचेद्यादिकेषु देशेषु स्थितिरनुशासनपूर्णा शान्तिमय्यवाऽर्सात् । तथाकथितासु राजतन्त्रेतराव्यवस्थासु काचिद् यद्यभविष्यत्सारपूर्णता, तर्हि बौद्धयुगीनानां वज्जिमज्झशूरसेनादिगणतन्त्रराज्यानां श्रणीतन्त्रराज्यानामपि किञ्चिन्महत्त्वमङ्गपूर्णत्व तत्प्रयुक्त लोकप्रियत्व चाऽभविष्यन् । अत उच्यते–शक्ता–दर्श-राजतन्त्रस्य महत्त्वमन्या उरव्यवस्था नाऽधिगन्तुं शक्नुवन्तीति ।

केषाञ्चन मतमस्ति—"व्यवस्था या काऽपि वा भवतु, को गुणो, को वा दोषस्तस्या: निर्जीवाया: ? सञ्चालकेनैव व्यक्तिविशेषेण शासकीयगुणवता, याग्यन च भवितव्यमिति । युक्तमेतत्, विचारका मि. जान्सन्नप्याचष्टे स्म—व्यवस्था संस्था वा काचित् सञ्चालकस्य व्यक्तिविशेषस्य विचारस्य, चरित्रस्य केवलं प्रतिविम्ब एव भवतीति । एतन्मत समादृत्यैव वयमनुसन्दधाम—शासकोचिता गुणा: के के भवन्तीति । शासकोचितगुणविषये प्रागेव सहस्रेभ्यो वर्षेभ्यो विश्वस्य प्रथमेन वाङ्मयेन ऋग्वेदेन विवृतचरमास्ति—"इयचक्षसामित्रसूरय:" । अस्य तात्पर्यमस्ति—"शासकैर्व्यापकदृष्ट्या, मित्रदृष्ट्या, ज्ञानदृष्ट्या च युक्तैर्भवितव्यमिति" । निर्वाचिता भूत्वा संविधानदत्तम् सावधिकं कञ्चित्कालं यावत् शासकीयमासनमधिकर्तुकामा व्यक्तिविशेषा किं शुद्धां व्यापिकां दृष्टिं मित्रदृष्टिं च (ज्ञानदृष्टस्तु कथैव का !) गृहीत्वा निर्वाचने सफलीभवितुं शक्नुवन्ति ? विपक्षजनसमुदाय-प्रतिचिकीर्षयात्तजनयाऽऽवेशेन च पूर्णोत्संघटितात्स्वपक्षधराजजनसमुदायान्मतानि ग्रहीतव्यानि सन्ति । तन्नैव संभाव्यते । तेन स्वस्थित: कारणात्कियत: सावधिकस्य समयस्य कृते निर्वाचिता भूत्वा शासकपदमारूढास्तथा पदावस्थितिसमयेऽपि पुनरागामिनि निर्वाचनेऽपि स्वविपक्षान्

◈ सोऽहं कितवमातेव द्वयोरेव महामुने !
नैकस्य जयमाशसे द्वितीयस्य पराजयम्
ममैवं क्लिश्यमानस्य नारदोभयदर्शनात्
वक्तुर्महसि यच्छ्रेयो ज्ञातीनामात्मनस्तथा– महाभारत

विजित्य तथैव स्वां स्थितिं शासकीयसंपत्संमानपूर्णमाजीवनमेव स्थिरीकर्तुं मनसो व्यक्तिविशेषा देशं राष्ट्रं जनांश्च प्रति ममतां स्नेहं दर्शयितुमनुकूलस्थितयो भवेयुरिति नैव जातुचित्संभाव्यते । तान् सर्वोऽपि जनसमुदायो वैयक्तिकलाभाय राजनीतिकक्षेत्रे प्रविष्टान् धूर्तानिवोपेक्षाया घृणायाश्च दृशा पश्यति, सत्तासमये भिया तांश्चाटूकरोति च । जनदृष्ट्या स्वस्थितया च तेषां देशसेवाऽनुकूला स्थितिर्नैव भवति । अतः केवलं परंपराऽऽगतः, सन्ततिदृशा प्रजा द्रष्टुं संस्कारतोऽभ्यस्तो निष्पक्षः सर्वपरिचितः सर्वसंमानित एवमलङ्घनीयव्यक्तित्वशाली (यतः सर्वे बिभ्यतु),

"आधिव्याधिपरीताय अद्य श्वो वा विनाशिने
को हि नाम शरीराय धर्मापेतं समाचरेत् ---राम
को हि नाम कुले जातः सुखलेशोपलोभितः
स्वल्पसाराणि भूतानि पीडयेदविचारयन् —कामन्दकः"

एवं व्यापकदृष्टिर्व्यक्तिविशेष एव राष्ट्रे प्रजाः सम्यक् शासितुं शक्नोति । सर्वत्र मित्रदृष्टिरेव व्यक्तिविशेषः परराष्ट्रनीतिं सफलयितुं शक्नोति । कर्मयोगिवज्ज्ञानदृष्टिः शासक एवाऽनासक्तं निरीहं निःस्वार्थं च केवलं कर्तव्यबुद्ध्या प्रजाः शासत् प्राचीनराजर्षिवदेव यशस्वी भवितुं शक्नोति, प्रजानुरञ्जनं तु तस्योदात्तचरितस्य शासकस्याऽनुषङ्गिकमेव ।

उपर्युक्तानामेषां स्वीयदृष्टिकोणानामाधार एव विश्वस्मिन्प्रायः प्रयुक्ताः प्रयुज्यमानाश्च प्रमुखाः प्रचलिता व्यवस्थाः कथमहं समीक्षे, पूर्वपूर्वमहत्त्वदृशा ताः क्रमबद्धा विधाय स्पष्टयितुं वाञ्छामि—

(१) आदिमः साम्यवादः

महाभारते, प्रयुक्तचरत्वेन वर्णितः वर्तमानयुगस्य प्रसिद्धराजदार्शनिकेन प्रिन्सक्रोपाट्किनेन रस्किनेन च कल्पितः कृतमुक्तकण्ठप्रशंसश्च पद्धतिविशेषः ।

(२) शक्तमादर्शं राजतन्त्रम् ।

रामराज्यसदृशी प्राचीनैराजर्षिभिः सञ्चालिता सर्वाङ्गविकसिता पद्धतिः, यत्र स्वयं निर्दोषां मन्यमानो राजा जनमतस्य समादराय स्वप्रियां राज्ञीं परित्यजति । किं भौतिकं क्षेत्रम् किं वाऽऽध्यात्मिकम् ! यत्र जीवनस्य सर्वेषु क्षेत्रेषु प्रजा अपि पूर्णतयाऽऽत्मविकासस्याऽवसरं लभन्ते ।

(३) राष्ट्रजनहितकारिण्यधिनायकवादिनी पद्धतिः
(बेनिभोलेन्ट डिक्टेटर्शिप्)

स्वकीयायां राजनीतिकसामाजिकार्थिकप्रक्रियायां त्यागेन निष्काम-भावनया च राष्ट्रियस्वतन्त्रताम्, राष्ट्रियगौरवम्, राष्ट्रियहितम्, बहुजनहितं च लक्ष्यीकृत्य हिट्लरेण, स्तालिनेन, होचीमीनेन, माओत्सेतुङ्गेन, मार्शल टिटो-महोदयादिभिश्च स्वां स्वां विशेषतां धारयद्भिः कैश्चित् भौतिकोन्नतिमेव केवलां लक्षीकृत्य, कैश्चिदाध्यात्मिकं पक्षं च समादृत्य, कैश्चित्तस्य समादराभावेऽप्यनादरम-प्यप्रदर्श्य, कैश्चित्तमुपेक्ष्य, कैश्चिच्च तमनादृत्यैव सञ्चालिता अपाङ्गाः पद्धतयः।

◈(४) प्रजातान्त्रिकसमाजवादः

प्रजातान्त्रिकेणोद्घोषेण साम्यवादमन्यथयितुं कल्पिता व्यवस्था। नैष साम्यवादोन्मुखः समाजवाद इति प्रेक्षावतां निर्णयः। द्यां जनाः प्रच्छन्ना धनवादिनी (पूंजीवादी), व्यवस्थेति निर्धारयन्ति। महद्भिर्दक्षिणमार्ग-सिद्धान्तानुयायिभी राष्ट्रैः स्वस्य ऽर्थिकसिद्धान्तसंरक्षणायाऽस्या व्यवस्थायाः प्रयोगो विधीयमानोऽस्ति। अविकसितराष्ट्रप्रतिक्रियावादिनामप्येषा राजनीतिक-मस्त्रमस्ति। अस्या व्यवस्थाया महत्त्वं दिनानुदिनमपचीयमानमस्ति।

५) निरङ्कुशाऽधिनायकपद्धतिः

का राजतन्त्रव्यवस्था काश्च ऽन्या गणतन्त्रादिका उपव्यवस्थाः! तथा-मनोवृत्तिभिः क्रूरात्मभिः प्रयोक्तृभिः सर्वैषा पद्धतिः प्रयुक्तचराऽस्ति। सतीरपि प्रजातान्त्रिकोपकरणवतीर्व्यवस्थाः परिवर्त्य कतिपयक्रूराशासकाः एतां पद्धतिं प्रवर्तयन्तः श्रूयन्ते, दृश्यन्ते च। अस्यां पद्धत्यां जनहितस्य जनाधि-कारस्य चाऽपेक्षा नैव क्रियते। फ्रान्सस्य चतुर्थेन हेनरिणेव, चतुर्दशेन लुइनेव च

◈ एष प्रजातान्त्रिकसमाजवादः साम्यवादस्य मार्गावरोधाय निम्नलिखितानां चतुर्णां विषयाणां साम्यवादप्राणगतिप्रदायकानां संशोधनेन साम्यवादिलक्ष्यप्राप्तिप्रयासविडम्बनां कुर्वन्भवति –

(१) साम्यवादिलक्ष्यप्राप्तये सर्वहारावर्गस्य नेतृत्वमधिनायकत्वं च नोपयुक्तं, एकपदे उच्चवर्गीयजनमानसिकप्रातिष्ठाऽऽघातात्।

(२) हिंसात्मकेन क्रियाकलापेन नैव भाव्यम् हिंसाया विश्वशिष्टजन-संस्कारजुगुप्सितत्वात्।

(३) उत्पादनसाधनानां विना क्षतिपूर्तिं राष्ट्रियाऽधिग्रहणं नोपयुक्तम् एकपदे परसंपदधिग्रहणविधौ विश्वशिष्टजनसहमतिविरहात्।

(४) धार्मिकभावनानां प्रचारे, प्रसार आचरणे च प्रतिबन्धो नैव कर्तव्यः धनशरीरापेक्षयाऽपि धर्मप्रियत्वात् विश्वपरंपरावादि-जनसंस्कारस्य।

राष्ट्रहिताय विवशीभूय सञ्चालिता यदि न भवेत् सैषा निरङ्कुशाऽधिनायकपद्धतिः सर्वासु पद्धतिषु निकृष्टतमा जनोन्मूलनीया च भवति ।

उपर्युक्तासु पद्धतिषूद्देश्यतो गुणाकर्षणहीनयोश्चतुर्थपञ्चमपद्धत्योश्चैव प्रयोजनहीनाऽस्ति । महत्त्वदृष्ट्या प्रथमकोटौ स्थापितेऽपि वर्तमानयुग आदिमसाम्यवादस्य कार्यान्वयनसंभाव्यता नास्त्येव । याऽस्ति तृतीया राष्ट्रजनहितकारिण्यधिनायकवादिनी पद्धतिः (वेनिभोलेन्ट...) सा पद्धतिदृष्ट्या समीचीनाऽपि भवतु नाम, परं व्यक्तिविशेषाणामुद्देश्यभेदेन, मनोवृत्तिभेदेन च राष्ट्रजनहितकारिणी भवितुमपि शक्नोति न भवितुमपि शक्नोतीति न सा सर्वत्र सर्वदा प्रश्रयाश्रययोग्या । गुणवत्त्वागुणवत्त्वयोः पद्धत्या उद्देश्ये, मनोवृत्तौ, प्रक्रियायां च निर्भरत्वात्ततो राष्ट्रजनहिताबहत्वे स्थायित्वं भवेदेवेति दुर्वचम् । किञ्च—राष्ट्राऽभ्यन्तर एव प्रतिक्रियाभयस्यापि संभाव्यत्वात् स्वाभाविकमेव हि स्थायित्वावबधे विशङ्कनम् । आध्यात्मिकपक्षे सर्वांशेषु निरपेक्षत्वाद् दुर्निवारैवाऽऽशङ्का तु तस्याःपद्धत्याः । यत एष एव हि महान्दोषोऽस्याः पद्धत्याः । यतो बुद्धितत्त्वविशिष्टो मानवसमुदायः केवलया भौतिकोन्नत्यैव नैव सदा सन्तुष्यति इति न सा व्यवस्था वस्तुतो जनहितक्षमा । अतोऽवशिष्यते केवलम् शक्ताऽऽदर्शा राजतन्त्रपद्धतिः, यां प्रति मानवमात्रेण कृतज्ञेन भवितव्यमेव । येदानीमपि वर्तमानविश्वस्य राष्ट्राणामनन्तसमस्यानां समाधानाय समर्थाऽस्ति, सर्वाङ्गपूर्णा च । तेनैव हेतुना सा शक्तादर्शराजतन्त्रव्यवस्थाऽस्माकं पूज्यानां प्राचीनमहर्षीणां पूर्वीयराजदार्शनिकानां शुक्रयाज्ञवल्क्यकौटिल्यकामन्दकादीनां संमता, प्रिया, श्रद्धेया च सञ्जाता । यस्यां पद्धत्यां राजा देवांशत्वेन, भगवतो विष्णोरवतारत्वेन च संमान्यते । वैदिकयुगीनसमाजे राजानं प्रकृत्य प्रजानां कीदृशा भक्तिपूर्णा उद्गारा अभिव्यक्तयश्च आसन् वयं तान् वेदेषु, स्मृतिषु चोपलभामहे –

'विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु —यजुर्वेद
(राजन् ! सर्वाः प्रजास्त्वां कामयन्ते)
'मात्वद्राष्ट्रमधिभ्रशत्'
(इदं राष्ट्रं मा जात्वपि त्वया विनाभूतं भवतु)
'राजा मे प्राणः'
(राजानमहं स्वप्राणानेव मन्ये)
'विशि राजा प्रतिष्ठितः'
(प्रजानां कल्याण एव राज्ञः कल्याणम् (प्रतिष्ठा) अस्ति)
'नराणां च नराधिपम्'

(भगवान् कृष्णो ब्रूते– मनुष्येषु यो राजाऽस्ति, सोऽहमस्मि)

''अहो तम इवेदं स्यान्न प्रजायेत किञ्चन

राजा चेन्न भवेल्लोके विभजन साध्वस धुनी''

(इदं विश्वं कियदन्धकारपूर्णमभविष्यत्, यदि इदं सत्, इदमसदिति विवेक्ता राजा नाऽभविष्यत।)

एवं न केवलमस्माकं प्राचीना ऋषिमहर्षयः, पौरस्त्या राजदार्शनिकाश्चाऽपितु विश्वप्रसिद्धाः पाश्चात्या राजदार्शनिकाश्च शक्तादर्शराजतन्त्रस्य महत्त्वं मुक्तकण्ठमेवं प्रशंसन्ति–यथा ह्यत्र स्थानाभावादुक्तपाश्चात्यराजदार्शनिकानां कतिपया एव राजतन्त्रप्रशंसनपरा अभिव्यक्तयः प्रमाणार्थमधस्ताद् दीयन्ते–

सर टामस एक्वीनाज – 'यस्मिन्राज्य एक एव राजा भवति, विवेकेन न्यायेन च शासनं करोति, तदेव हि सर्वोत्तमं राज्यम्। एकतैव हि राज्यस्य सर्वोत्तमो गुणः। स चैकतागुणो राजतन्त्र एवोपलब्धुं शक्यते।'

दांते – 'राजतन्त्ररूपे लौकिकसत्तयैवं भाव्यम्, यथा सा व्यापकप्रभावा सर्वमधिकर्तुं शक्नुयात्। राजतन्त्रसत्तया न केवलमीटलयामेव सीमितया भाव्यमपितु समस्तमेव विश्वं तया व्याप्यम्। व्यक्तिमात्रे बौद्धिकाध्यात्मिकशक्तेर्विकासोऽधिको भवतादित्यभिप्रेत्यैवेश्वरः समाजं व्यरचयत्। अस्मिन्कार्ये साहाय्यप्रदानं राज्यशासनस्य परममुद्देश्यम्। एतच्च कार्यं तदैव सफलीभवति, यदा पूर्णा शान्तिर्भवति। सा च शान्तिस्तदैव संस्थापिता भवितुं शक्नोति, यदा सर्वे जना राजसत्तायाः शासनमबाधरूपेण स्वीकुर्वन्ति।'

बोदाँ – 'राजतन्त्रव्यवस्थायामेव केवलं मानवानामधिकारस्य संपदश्च सुरक्षा भवितुं शक्नोति। राजतन्त्रव्यवस्थैव सर्वश्रेष्ठं शासनतन्त्रमस्ति।'

जेम्स प्रथम – 'राजतन्त्रात्मकं शासनमेव सर्वोत्तमं शासनमस्ति। राजा पृथ्वीमवतीर्णः साक्षादीश्वरस्यांशोऽस्ति। अतः स्वराज्ञ आज्ञापालनेनैव प्रजानां कल्याणं भवति। यतो राजा प्रजानां कल्याणायैव शासनं करोति। राज्यकर्मणि निर्णयप्रदानाधिकारः प्रजानां नास्ति।'

फ्रान्सिस बेकन – 'राजा संसदं निलम्बयितुं सामान्यविधिनियन्त्रितां कर्तुं चेष्टे। संसदा राज्ञो नियन्त्रणं तु नैवोचितम्। राज्ञेऽधिकारेण निर्विवादेनैव भाव्यम्।'

हाब्स – 'राजतन्त्रात्मकं शासनं नैव केवलमुचितमात्रमपि तु सर्वश्रेष्ठमप्यस्ति। आपेक्षिकदृष्टन्या ततो बहवो लाभा अल्पाश्च हानयो भवन्ति। तेन च राजतन्त्रेण नुवंशिकेनैव भाव्यम्। यतस्तादृशमेव राजतन्त्रं सर्वोत्तमं भवति।'

माण्टेस्क्यू – 'आदर्शगणतन्त्रस्य महिमाऽस्ति । परं यूनानराज्यसदृशेषु स्वल्पायामेषु लघुनघुषु राज्येष्वेव तद्व्यावहारिकं भवति । परं महामहतां राज्यानां कृते तु राजतन्त्रमेव सर्वापेक्षयाऽधिकमुपयुक्तं भवतीत्यादि ।'

जाँन पियरे डन्यूवाय, मर्सिलियो, विलियम ओकाम, प्लेटोप्रभृतीनां राजतन्त्रस्य पक्षधराणां, समर्थकानां राजदार्शनिकानामभिव्यक्तयोऽत्र स्थानाभावान्नादर्शयिषत । उपर्युक्ता अभिव्यक्तय: केन हेतुनोदध्रियन्त ? एतत्तु मयाऽस्य प्राक्कथनस्य प्रथमपृष्ठ एवैवमभिव्यक्तम् – 'मानवमात्रस्य सर्वाङ्गीणकल्याणावहम् विश्वशान्तिरूपम् लक्ष्यं पूरयितुमस्माकं प्राचीनै: पूज्यैर्महर्षिभि; पूर्वीयै: पाश्चात्यैश्च प्रमुखै राजदर्शनिकै सर्वै: संहत्यैकेनैव स्वरेण समर्थितायाः प्रशंसितायाश्च राजतन्त्रव्यवस्थायाः (तस्यैव लक्ष्यस्य पूर्तये) विश्वस्य सर्वेषु राष्ट्रेषु प्रतिष्ठापनाय स्वस्थ: परामर्शो मननचिन्तने च क्रियन्तामिति सर्वप्रथमं संयुक्तराष्ट्रसंघस्य तदनु विश्वस्य समस्तानां सचेतनानां मानवसमुदायानां च ध्य नमाकर्षयितुमहमेवं प्रयस्यन्नस्मीति'। यत: संयुक्तराष्ट्रसंघ एव विश्वस्य समस्तराष्ट्राणां समाजानां च विविधजीवनानामवलम्बोऽस्ति । गर्भ एव हिरोसिमाया नागासाक्याश्चाऽण्वस्त्रविस्फोटन काण्डानुभूत्या साकं विश्वमानवमात्रस्य चिन्तां वोढ्वोत्पन्नः संयुक्तराष्ट्रसंघः समयसमये राष्ट्रराष्ट्राणां मध्ये सञ्जातेषु शीतयुद्धेषु, विभिन्नेषु वादविवादेषु च यदि माध्यस्थ्यं नाऽकरिष्यद्वर्तमानयुगस्य महाशक्तिशालिनोऽण्वस्त्रस्य प्रहारेणैतद्विश्वं कीदृगवस्थं समजनिष्यत । तेनाऽहं संघं प्रति कृतज्ञतां ज्ञापयन्भगवन्तं प्रार्थये – विश्वशान्ति स्थापयितुं संयुक्तराष्ट्रसंघ: सफलो भवतु । तदहं तदर्थे विश्वराष्ट्रेषु संघप्रेरणीयानि त्रीण्युपक्षेप (सजेस्सन) सूत्राणि प्रस्तौमि–

(१) विश्वस्मिन्सर्वेषां राष्ट्राणां प्रातिस्विका भाषा भवन्ति, भवन्तु च । परं सर्वैरपि राष्ट्रै: स्वभाषावर्जं संस्कृतभाषामन्तर्राष्ट्रियभाषात्वेन विश्वभाषात्वेन वा प्रतिष्ठापयितुं बद्धदीर्घलक्ष्यैर्भाव्यम, तदनुसारं प्रारब्धकार्यैश्च ।

(२) समस्तराष्ट्रेष्वान्तरिकानुशासनस्थापनाय, शान्तये, समृद्धये च संयुक्तराष्ट्रसंघेनैवैकस्यैव सर्वसमानस्य राष्ट्रियघोषणापत्रस्य प्रदानेन सत्ताशक्तादर्शराजतन्त्रव्यवस्थाया: प्रतिष्ठापकं वातावरणं स्रष्टव्यम् ।

(३) विश्वशान्तिरूपलक्ष्यप्राप्तये संस्कृतनिष्ठाया विश्वबन्धुत्वभावनाया: सार्वभौमप्रचारप्रसारौ विधातव्यौ ।

उपर्युक्तोपक्षेप (सज्जेस्सन) सूत्रत्रयमध्ये तृतीयं (उपक्षेपं) सफलयितुं

संयुक्तराष्ट्रसंघेनैकस्यशक्तिमतः केन्द्रीयविश्वशान्तिशिविरस्य संघटनं कर्तव्यम् । प्रत्येकराष्ट्राणां राष्ट्रियकार्यक्रमानुसारमुक्तशिविरशाखास्थापनस्याऽनिवार्यतायामाग्रहो निर्देशश्च कर्तव्यौ । तद्द्वारा राष्ट्रराष्ट्रेषु विश्वबन्धुत्वभावनायाः प्रचारप्रसारौ च प्रारब्धव्यौ । अस्य कार्यक्रमस्य सञ्चालनाय सक्रियाणामुत्साहिनां विश्वसेवकोपाधियोग्यानां स्नातकयुवकानां कृते आजीविकायाः सन्तोषावहस्य पुरस्कारस्य च व्यवस्था कर्तव्या । ततोऽस्य कार्यक्रमस्य शुभपरिणाम एष भविष्यति – अल्पैरेव वर्षैर्महामहतां शक्तिमतां राष्ट्राणां जनताभ्योऽपि स्वस्वसर्वकाराणां विस्तारवादिन्याः, आर्थिकसाम्राज्यवादिन्याः, वादप्रतिस्पर्धावादिन्याः, अ कृपणकारिण्याश्च वर्बरप्रवृत्तेरुग्रविरोधस्य प्रारम्भो भविष्यति, येन विश्वशान्तये सविशेषं मार्गनिर्माणं संपत्स्यते । नाऽस्त्यत्र शङ्कालेशः ।

एतावताऽयं निष्कर्षो भवति – शक्तादर्शराजतन्त्रव्यवस्थैव ह्यस्ति विश्वसमस्यानां शल्यचिकित्सा, विश्वशान्ते संपादनायैकतम उपायश्चेति ।

किञ्च-अस्माकं प्रातःस्मरणीयैः प्राचीनैर्महर्षिभिः, पौरस्त्यैः पाश्चात्यै राजदार्शनिकैश्च शक्तादर्शराजतन्त्रस्यैव समर्थनं विहितम्, न तु निरङ्कुशस्योत्पथगामिनो राजतन्त्रस्य। तेषामेव पूज्यचरणानामृषीणां राजदार्शनिकानां च पदचिह्नान्यनुसरन्न तादृशस्य लोकपीडकस्य लोकगर्हितस्य च निरङ्कुशस्य राजतन्त्रस्याऽभिनन्दनेनाऽत्मानं कलङ्कयितुकामोऽस्म्यहमपि। न चाऽस्मिन् युगे काचिदपि शक्तिस्तथा भवेद्या तथाकथितां निरङ्कुशां शासनव्यवस्थां सचालयितुं तां स्थिरयितुं चोत्सहेत "सर्वकोपेभ्यः प्रकृतिप्रकोपो हि गरीयान्" इति सम्यगवगच्छतो जागरुकस्य जनसमुदायस्याऽग्रतः । यतः स प्रकृतिप्रकोपः सातिशयं भयङ्करो भवति । प्रज्वलिते खलु प्रकृतिप्रकोपदहने शलभीभावादृते नाऽन्या गतिर्निरंकुशराजतन्त्रस्य । यथाह्यस्मिन्नेव युगे रूसस्य जारराज्यं भूमिसाद्भूतम् । जर्मन्याः, अष्ट्रियायाः, हङ्गर्याश्च राजवंशाः कथाशेषतां गताः । बल्गेरियाया नरेशेण सिंहासनं परित्यक्तव्यम् जातम् । तुर्क्याः सुल्तानस्य निरङ्कुशं शासनम् विनष्टम् । अस्माकमपि देशे राणाशासनस्य नाममात्रमेवाऽद्यश्चीना बालका युवकाश्च श्रृण्वन्ति । किंबहुनाऽस्माकं पुराणेषु, बौद्धजातकेषु च विलोकितेषु सत्सु याथार्थ्येनाऽवगम्यते – 'निरङ्कुशशासनस्य परिणामः न पुरा समीचीनो जातः, न च भविष्यति जनिष्यते' । परं नैष क्रियासमभिहारेण समुल्लेख्यो विषयः । यत इतिहासस्य धाराप्रवाहिण्यामनन्तपरम्परायामङ्गुलीपरिगणनीयानां दशानां विंशतेर्वा राज्ञां निरंकुशाणां कुशासनं कुचरित्रं वा नैव पवित्रस्य शक्तादर्शस्य प्राचीनराजर्षिवत्संचालितस्य राजतन्त्रस्य महिमानं गरिमाणं चाऽबिलयितुं शक्नोति । तादृशा न केवलं कियन्तो राजान एव निरंकुशा जाताः,

अपितु बहुशो राष्ट्राध्यक्षाश्च ततोऽपि क्रूरप्रकृतयो जनद्रोहिणो निरंकुशाश्च जाताः, अद्याऽपि च सन्त्येव, एतत्त्वन्यत् । परमहमाशङ्के – केचिदसमीक्ष्यवादिनो जना ममैतं "शक्तादर्शराजतन्त्रस्य सार्वभौमप्रतिष्ठापनमन्तरा विश्वशान्तिरसंभवा" इत्याग्रहं विनैव युक्तिमुपपत्तिं च परिहसेयुरिति । अथवा कामं परिहसन्तु ते, तथात्वेऽपि नाऽहं स्वल्पमपि खिद्ये, यतो जातुचिन्महर्षिः सुकरातः, गैलिलियो, पिटरअवेलार्ड, रोजरवेकनप्रभृतयोऽपि क्रान्तदर्शिनः सन्तो विद्वांसश्चाऽप्ययथार्थवादित्वेनैव परिगणिता आसन्निति जानतः "कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी" ति विजानतः, विधौ विरुद्धे कालप्रतीक्षामात्रैकशरणस्य च मे नाऽस्त्यत्र सांप्रतम् विशेषतः किञ्चिद्वक्तव्यमपि । वरं मां परिहसतस्तानेवानुग्रहीतुकामोऽहमेवं शाश्वतं कल्याणमार्गं निर्दिशामि – संमानपूर्णं ◈विश्वसेवकोपाधिं समर्ज्य, स्वराष्ट्रसंचालितायाः विश्वशान्ति-

---

◈किन्तत् विश्वशान्तिशिविरं नाम ?
विश्वसेवकोपाधिः कथं कैरासाद्यः ?
विश्वसेवकानां का स्थितिः, कश्च कार्यक्रमः ?

प्रसङ्गागतानामेतेषां प्रश्नानामुत्तराणि यथा –

(१) एतत्प्राक्कथनमन्त्रणानुसारम् विश्वशान्तिकार्यक्रमसंचालनाय संयुक्तराष्ट्रसंघः स्वस्य तत्त्वावधाने केन्द्रीयविश्वशान्तिशिविरम् संस्थापयति, सर्वसमानैककार्यक्रमास्तस्य शाखाः सर्वेषु राष्ट्रेषु यथा संस्थापयितुं शक्यन्ते, तथा विधानाय सर्वाणि राष्ट्राणि बलवदादिशति च सः ।

(२) योजनानुसारम् प्रत्येकं राष्ट्रेषु आर्थिकक्षमतानुसारम्, भौमिकविस्तारजनसंख्यानुसारं च साधु विविच्य पञ्चाशदवरेषां पञ्चशतपरेषां च विश्वसेवकोपाधिमतां स्नातकविशेषाणां कार्यकर्तृत्वे विश्वशान्तिशिविरशाखाः समुद्घाटयिष्यन्ते ।

(३) (प्रस्तावित) जयतुसंस्कृतम्भावनाकार्यान्वयनमहासभाङ्गभूतनेपालसंस्कृताश्रमप्रदत्तं त्रिवर्षीयविश्वशान्तिपाठ्यक्रमम् समुत्तीर्णाः संयुक्तराष्ट्रसंघस्वीकृतभाषासु कस्याश्चिदेकस्या भाषाया ज्ञातारो विश्वशान्तिसाधनाकार्यक्रमे समर्पितात्मानो देशीया अन्तर्देशीया वा स्नातकाः महासभया विश्वसेवकोपाधिना विभूष्यन्ते । त एव प्रत्येकम् राष्ट्रेषूद्घाटितासु विश्वशान्तिशिविरशाखासु साधिकारकार्यकर्तृत्वाय कल्पन्ते ।

शिविरशाखायाः कार्यकर्तृत्वं च संपाद्य विश्वशान्तिसाधनायज्ञे आर्त्विज्यं गृहीत्वा जीवनं सफलयतेत्यलं बहुना । जयतु संस्कृतम् ।

---

(४) साधारणस्थितौ प्रत्येकं राष्ट्रेषु कार्योद्यतानां विश्वशान्तिशिविरशाखानां कार्यकर्तॄणां मध्ये प्रतिशतम् पञ्चभिः कार्यकर्तृभिर्विश्वशान्त्यौपयिकस्य संस्कृतवाङ्मयनिष्ठस्य विश्वबन्धुत्ववादस्य प्रचाराय विश्वभ्रमणं नैरन्तर्येण कर्तव्यं भवति । अवशिष्टैरन्यैश्च कार्यकर्तृभिर्देशाभ्यन्तर एव ग्रामं ग्रामं विश्वबन्धुत्ववादस्याग्रदूतिकायाः सुरभारत्याः प्रचारप्रसारौ कर्तव्यौ भवतः ।

(५) स्वं राष्ट्रं यदि राष्ट्रान्तरमाक्रामेत्, अभिषेणयेत, दमयेद्दलयेद्वा, अथवा निरंकुशत्वेन स्वप्रजाः पीडयेत्, दमयेत्, दलयेदीदृश्यां मुभयस्यामप्यसाधारणस्थितौ विश्वशान्तिशिविरशाखा स्वं सर्वकारम् विरोधेन सन्नीतिपथमानेतुं प्रयतते, यथावृत्तं तत् कार्त्स्न्येनैव संयुक्तराष्ट्रसंघं सूचयति च ।

(६) परं तथात्वेऽपि विश्वशान्तिशिविरशाखायाः कार्यकर्तॄणां तेषां विश्वसेवकानां संयुक्तराष्ट्रसंघकर्मचारित्वेन तान्निग्रहीतुं कस्यचिदपि राष्ट्रस्य-सर्वकारो नेष्टे । परं पूर्वपणबन्धानुसारम् स्वसर्वकारकोषत एव ते विश्वसेवका लब्धोच्चकोटिकपारिश्रमिकसौविध्या भवन्ति ।

(अस्याः सर्वाङ्गयोजनायाः कार्त्स्न्येन परिज्ञानाय (प्रस्तावित) 'जयतुसंस्कृतम्' भावनाकार्यान्वियनमहासभाया सभूमिकं विधानं द्रष्टव्यं भवति) ।

प्राक्कथन

(१) राजतन्त्र देशहरूका जनतालाई राजतन्त्रको संरक्षण आफ्नो राष्ट्रिय संस्कृतिको गर्व र गौरवको संरक्षण हो भन्ने तथ्य संज्ञाउनुका साथै विश्वका अप्रबुद्ध मानव मात्रलाई विश्वमा राजतन्त्रको अमूल्य देन र दायित्व अवगत गराउनको लागि,

(२) विश्वशान्ति एवं सर्वाङ्गीण राष्ट्रिय हितको लागि राजतन्त्रव्यवस्थाको आदर्शमा विकृति नआओस् भनेर तत्सम्बन्धित व्यक्तिविशेषहरूलाई सक्रिय र सावधान गराउनको लागि,

(३) विश्वशान्तिको चिरलक्ष्यपूर्ति गर्ने दीर्घकालीन सार्वभौम कार्यक्रम-संचालनको सहायतार्थ, संयुक्त राष्ट्रसंघ र विश्वका चेतनशील नागरिक-हरूसंग विश्वका अराजतान्त्रिक देशहरूमा पुनः शक्त र आदर्श राजतन्त्र-व्यवस्थाको संस्थापनार्थ विवेकपूर्ण परामर्श एवं मननचिन्तनको अनुरोधको लागि राजतन्त्रको ऐतिहासिक महिमा र गरिमाको वर्णनका साथै यो 'राजतन्त्रं सदा जीव्यात्' नामक पुस्तिका लेखिएको हो ।

कुनै पनि विधि अथवा शासनतन्त्रको मूल्याङ्कन ऐतिहासिक र सापेक्षिक आधारमा मात्र हुन सक्ने भएकोले उक्त तिनै आधारलाई लिई विश्वका प्रकाण्ड विद्वान् राजदार्शनिकहरूले कृतज्ञ र निष्पक्ष भएर राजतन्त्र-प्रति जुन संमानको भावना राखेका छन्, यो लघु पुस्तिका त्यसैको संक्षिप्त भावाभिव्यक्ति हो । स्पष्ट शब्दमा भनूं भने राजतन्त्रको यो गुणानुवाद हो, यथार्थवाद हो, अर्थवाद होइन ।

राजतन्त्रको गुणानुवादको सन्दर्भमा राज्यसंस्थाको उत्पत्ति र प्रयोजन-विषयक सहज जिज्ञासाको समाधानको लागि महाभारतवर्णित कतिपय तत्संबन्धित कथाहरू भूमिकाको पनि भूमिकाको रूपमा तल दिइन्छन्—

■ अघि कुनै समय यस्तो आदर्श व्यवस्था थियो, जसमा न राज्य थियो न राजा, न दण्ड न दाण्डिक (दण्डदाता) । सारा जनता आ-आफ्नो धार्मिक,

---

■ नैव राज्यं न राजाऽऽसीन्न दण्डो न च दाण्डिकः
धर्मेणैव प्रजाः सर्वा रक्षन्ति स्म परस्परम्

नैतिक भावनाले परस्परको रक्षा गर्थे । तर यो सुखशान्तिमय स्थिति समाजमा धेरै समयसम्म रहन सकेन । किनभने कालान्तरमा जनसंख्या बढदै गयो । उपभोग्य वस्तुहरूको न्यूनता र अभाव हुँदै गयो । त्यसो हुँदा समाजमा आफूसंग भएका वस्तुहरूमा विशेष राग र संग्रहबुद्धि (मोह) उत्पन्न भयो । मोहले गर्दा जनतामा ज्ञान नष्ट भयो । त्यसले गर्दा धर्मभावनाको लोप हुन थाल्यो र ती ती व्यक्तिविशेषहरू लोभपरवश हुँदै गए, अप्राप्त वस्तु प्राप्त गर्ने प्रयासहरू हुन थाले । प्रयासबाट प्राप्त वस्तुहरूमा विशेष संग्रहबुद्धि (काम) को उदय भयो । संग्रहबुद्धिको साथसाथै राग (ती वस्तुहरूमा ममता र स्वामित्वबुद्धि) उत्पन्न भयो । त्यही रागको कारणबाट जनतामा कर्तव्या-कर्तव्य, गम्यागम्य, वाच्यावाच्य, भक्ष्याभक्ष्य, सदोष निर्दोष यस्ता सबै कुराको विवेक हुन छाड्यो । यो स्थितिलाई सह्याल्ने, नियन्त्रण गर्ने कुनै व्यक्ति वा संस्था भएन । त्यो वेला जनताको स्थिति यति शोचनीय थियो कि, त्यो महा-भारतवर्णित अराजक स्थितिसंग बिल्कुल मिल्दोजुल्दो थियो । अराजक स्थिति कस्तो हुन्छ, निम्नलिखित प्रकारले वेदव्यासले वर्णन गरेका छन्—

पाल्यमानास्तथाऽन्योन्यं नरा धर्मेण भारत
दैन्यं परमुपाजग्मुस्ततस्तान् मोह आविशत्
ते मोहवशमापन्ना मनुजा मनुजर्षभ !
प्रतिपत्तिविमोहाच्च धर्मस्तेषामनीनशत्
नष्टायां प्रतिपत्तौ च मोहवश्या नरास्तदा
लोभस्य वशमापन्ना: सर्वे भरतसत्तम !
अप्राप्तस्याऽभिमर्शं तु कुर्वन्तो मनुजास्तदा
कामो नामाऽपरस्तत्र प्रत्यपद्यत वै प्रभो !
तांस्तु कामवशं प्राप्तान् रागो नामाभिसंस्पृशत्
रक्ताश्च नाऽभ्यजानन्त कार्याकार्यं युधिष्ठिर !
अगम्यागमनं चैव वाच्यावाच्यं तथैव च
भक्ष्याभक्ष्यं च राजेन्द्र ! दोषादोषं च नाऽत्यजन्
विलुप्ते नरलोकेऽस्मिंस्ततो ब्रह्म ननाश ह
नाशाच्च ब्रह्मणो राजन् ! धर्मो नाशमथाऽगमत्
नष्टे ब्रह्मणि, धर्मे च देवास्त्रासमथाऽगमन्
ते त्रस्ता नरशार्दूल ! ब्रह्माणं शरणं ययु:

◈ अराजक राष्ट्रमा धर्म, नैतिकता टिक्तैन । जनता आफ-आफै टोकाटोक गर्छन् । पापीहरू अर्काको धनसम्पत्ति लुटेर आनन्द लिन्छन् । पापीहरूको (लुटेराहरूको) पनि धन लुटिन थालेपछि अनि उनीहरू पनि राजाको आवश्यकता अनुभव गर्दछन् । अराजक देशमा पापीको पनि के भलाइ हुनु थियो र ? एक पापीको धन दुई पापी मिलेर, दुई पापीको धन धेरै पापीहरू मिलेर लुटिदिन्छन् । अराजक देशमा दास नभएको निर्धलाई दास बनाइन्छ । स्त्रीहरूको बलात् अपहरण हुन्छ । जनताहरू पानीका माछा झैं, आकाशका पंक्षी झैं एक अर्कालाई मार्दै, गोठाला नभएका पशु झैं यत्रतत्र बर्गलिदै घुम्छन् । बलियाले निर्धाको धनसम्पत्तिका साथै ज्यान पनि लिन्छन् । अराजक स्थानमा न कसैको पत्नी जोगिन्छ, न कसैको सन्तान, धन साथमा रहन पाउँछ । कतै पनि यो मेरो भन्न पाइँदैन । धन, सम्पत्ति हुनेले वध, बन्धन र क्लेशको मात्र सामना गर्नुपरिरहन्छ । यो दुनियाँ डाँके डाँकाको पञ्जामा पर्दछ । अकालमै सबैको अन्त हुन्छ ।''

उपर्युक्त अराजक स्थितिको जुन शोचनीय दुःखक्लेशक्रन्दनमय परिणाम हो, त्यो बेला जनताले त्यहो भोग्नुपर्‍यो । अनि उनीहरू त्राहि त्राहि ! भन्दै

◈ अराजकेषु राष्ट्रेषु धर्मो न व्यवतिष्ठते
परस्परं च खादन्ति सर्वथा धिगराजकम्
प्रीयते हि हरन्नेक; परवित्तमराजके
यदाऽस्य तद्धरन्त्यन्ये तदा राजानमिच्छति
पापा ह्यपि तदा क्षेमं न लभन्ते कदाचन
एकस्य हि द्वौ हरतो द्वयोश्च बहवोऽपरे
अदासः क्रियते दासो ह्रियन्ते च बलात् स्त्रियः.........
यथा ह्यनुदके मत्स्या निराक्रन्दे विहङ्गमाः
विहरेयुर्यथाकामं विहिसन्तः परस्परम्
एवमेव विना राज्ञा विनश्येयुरिमाः प्रजाः
अन्धे तमसि मज्जेयुरगोपाः पशवो यथा
हरेयुर्बलवन्तोऽपि दुर्बलानां परिग्रहान्
... ममेदमिति लोकेऽस्मिन् न भवेत् स्वपरिग्रहः
न दारा न च पुत्रः स्यात् न धनं न परिग्रहः
क्लिश्नीयुरपि हिंस्युर्वा यदि राजा न पालयेत्
वधबन्धपरिक्लेशे नित्यमर्थवतां भवेत्

ब्रह्माको शरणमा पुगे र यस दुरन्त दुःख कष्टबाट मुक्ति पाउनको लागि उपा सोधे । ब्रह्माजीले उनीहरूलाई दण्डनीतिको (आधुनिक भाषामा राजनीतिको उपदेश दिए । जसको कार्यान्वयनको लागि राजतन्त्र, राज्यसंस्थाको उत्पत्ति भयो ।

◈महाभारतमै अर्को कथा छ—

कुनै समयमा त्यस्तै अराजक स्थितिबाट सीमातीत दुःखकष्ट पाएक असहाय जनताहरूले आ-आफै छलफल गरेर यस्तो निर्णय गरे— "अबउप्रान्त जसले बिनाकारण अरूलाई गालीगोप्ला गर्छ, धम्की दिन्छ, यातना दिन्छ अर्काको स्त्रीको र धनसम्पत्तिको अपहरण गर्छ, त्यसलाई हामी सबै मिले त्याग गरिदेऔं र साथै यो बनेको नियमलाई पनि जसले अवहेलना गर्छ व तोड्छ, त्यसलाई पनि त्याग गरिदेऔं ।"

◈ अराजकाः प्रजाः पूर्वं विनेशुरिति नः श्रुतम्
परस्परं भक्षयन्तो मत्स्या इव जले कृशान्
समेत्य तास्ततश्चक्रुः समयानिति नः श्रुतम् –
'वाक्शूरो, दण्डपुरुषो यश्च स्यात् पारदारिकः,
यश्च नः समयं भिन्द्यात् त्याज्या नस्तादृशा इति
तास्तथा समयं कृत्वा समयेनाऽवतस्थिरे
सहितास्तास्तदा जग्मुरसुखार्ताः पितामहम्
अनीश्वरा विनश्यायो भगवन् ! ईश्वरं दिश
यं पूजयेम संभूय यश्च नः प्रतिपालयेत्
ताभ्यो मनुं व्यादिदेश, मनुर्नाभिनन्द ताः
"बिभेमि कर्मणः पापात्, राज्यं हि भृशदुष्करम्
विशेषतो मनुष्येषु मिथ्यावृत्तेषु नित्यदा"
तमब्रुवन् प्रजा मा भैर्विधास्यामो धनं तव
पशूनामथ पञ्चाशं हिरण्यस्य तथैव च
धान्यस्य दशमं भागं दास्यामः कोशवर्धनम्
मुख्येन शस्त्रपत्रेण ये मनुष्याः प्रधानतः
भवन्तं तेऽनुयास्यन्ति महेन्द्रमिव देवताः
यं च धर्मं चरिष्यन्ति प्रजाः राज्ञा सुरक्षिताः
चतुर्थं तस्य धर्मस्य त्वत्संस्थं नो भविष्यति
तेन धर्मेण महता सुखं लब्धेन भावितः
पाह्यस्मान् सर्वतो राजन् ! देवानिव शतक्रतुः

यो नियम त बन्यो, तर दण्डदाता नभएकोले लागु हुन सकेन । त्यसैले समस्याहरूको समाधान हुनै सकेन । अनि अरू उपाय नदेख्ता ती सब जनता मिलेर ब्रह्माजीकहाँ गए र बिन्ती गरे— "प्रभो, हामीलाई कुनै सामर्थ्यशाली स्वामी दिनुपर्‍यो । जसले हाम्रो संरक्षण र पालन गर्न सकोस्, नत्र हामी बिग्रियौं ।"

त्यो सुनेर ब्रह्माले मनुलाई भनिदिए । तर मनुले यस प्रस्तावलाई इन्कार गर्दै भने— "पापकर्मबाट म डराउँछु । राज्य गर्न ज्यादै गाह्रो छ । किनभने प्रजाहरू केवल मिथ्यावृत्तिका हुन्छन् । त्यसैले म यो भार बोक्न चाहन्न ।"

जनताले विनयपूर्वक मनुलाई भने— "यहांले कुनै किसिमको भय लिनुपर्दैन । धर्मपूर्वक शासन गर्दा कताबाट पाप लाग्छ ? राज्यसंचालन गर्नको निम्ति हामी नै पशु, सुवर्ण, धान्य सब बस्तुको हिस्सा दिएर यहांको कोषसंवर्धन गरिदिन्छौं । सुरक्षाको लागि साथमा शस्त्रधारीहरू राखिदिन्छौं । हामी जे जति धर्म गर्छौं, त्यसको चतुर्थांश पनि यहांको लागि छोडिदिन्छौं । यसको बदलामा यहांले हामीलाई इन्द्रले देवताहरूको रक्षा गरे झैं त्यस्तै रक्षा र अन्य सुखसुविस्ताको व्यवस्था गरिदिनुपर्छ ।"

जनताले त्यसरी निवेदन गरेपछि मनुले त्यस प्रस्तावलाई स्वीकार गरे र जनताको पहिलो राजा स्वायम्भुवमनु भए ।

त्यस्तै अर्को कथा पनि छ—

कुनै बखत त्यसै गरी अराजक स्थितिबाट जनतामा ज्यादै दुःखकष्ट र असुरक्षाले हाहाकार मच्चिएपछि ब्रह्माजीले जनताको सुरक्षा र व्यवस्थाको लागि पहिलो राजा पृथुलाई बनाइदिए । अनि राजा भएर राज्य प्रारंभ गर्नु-अगाडि राजा पृथुले ऋषिहरूसंग राज्यसंचालनको लागि शिक्षा माग्दा ऋषिहरूले उपदेश दिए— □"काम, क्रोध, लोभ, मोह, दर्प सब कुरा छोडेर, आफ्नो निम्ति प्रिय र अप्रिय भन्ने कुराको पर्वाह नगरेर सबै प्राणीहरूमा समान र निष्पक्ष भएर, जो व्यक्ति दुनियांमा कर्तव्य (धर्म) च्युत हुन्छ, त्यसलाई दण्ड दिइहाल्नू र हरबखत आफ्नो कर्तव्यको ख्याल गर्नू ।"

□ प्रियाप्रिये परित्यज्य समः सर्वेषु जन्तुषु
कामं क्रोधं च लोभं च मानं चोत्सृज्य दूरतः
यश्च धर्मात् प्रविचलेत् लोके कश्चन मानवः
निग्राह्यस्ते स्वबाहुभ्यां शश्वद् धर्ममवेक्षता

त्यसपछि राजा पृथुले पनि प्रतिज्ञा गरे— × "यहांहरूले मलाई जुन सारपूर्ण कर्तव्यको निर्देशन दिनुभयो, त्यो सब म पूरा गर्नेछु । शङ्का गर्नुपर्दैन । प्रजाहरूलाई सारा बिपत्तिहरूबाट बचाइदिनेछु । सबलाई आ-आफ्नो धर्मको मार्गमा लगाइदिनेछु । दुष्टहरूलाई दमन गरेर राज्यमा अनुशासन कायम गर्नेछु । प्रयत्नसाथ कृषिउत्पादन बढाएर प्रजा सबैलाई सुखी र समृद्ध तुल्याउनेछु । म सबैमा निष्पक्ष पनि रहनेछु । मेरो निति प्रिय र अप्रिय भन्ने कोही हुनेछैन, इत्यादि ।

यसरो राजा पृथुले जस्तो प्रतिज्ञा गरे, त्यहीअनुसार काम पनि गरेकोले इतिहासले उनलाई ठूलै श्रेय पनि दिएको छ ।

माथिका कथाहरूजस्तै जैन, बौद्ध ग्रन्थहरूमा पनि राज्यको (राजतन्त्रको) उत्पत्तिको बारेमा विभिन्न कथाहरू भेटिन्छन् । तर ती कथाहरूले पनि त्यही अराजक स्थितिबाट उत्पन्न व्यापक दुःख क्लेशपूर्ण अव्यवस्था, अशान्ति र जनआक्रोशलाई नै राजतन्त्रको उत्पत्तिको पृष्ठभूमि मानेका छन् । यस विषयमा कसैको पनि वैमत्य छैन । देखिन आएको आख्यान उपाख्यानगत विभिन्नता चाहिं कल्पभेदको कारणबाट भएको हुनुपर्छ । सबै ऋषिवर्णित नै भएकोले कुनै पनि काल्पनिक वा असत्य हुनुपर्दैन ।

उपर्युक्त उपाख्यानअनुसार त्यत्रो आवश्यकतावश उपयोगितावादी दृष्टिकोणले ल्याइएको श्रद्धेय राजतन्त्रव्यवस्थाको महिमा, गरिमा र आवश्यकता आजको युगमा कति छ ? भन्ने प्रश्न प्रासङ्गिक छ । त्यसको उत्तरमा म दृढताका साथ भन्दछु— "विश्वको समस्या राज्योत्पत्तिको समयमा भन्दा पनि आजको समयमा डरलाग्दो छ । जस्तो आदिम राजा स्वायम्भुवले भने— "जनता सब मिथ्यावृत्तिकै हुन्छन् । राज्यशासन गर्न ज्यादै कठिन छ ।" त्यो सही कुरा हो । मनुले भनेजस्तै जनता त मिथ्यावृत्तिका छदै छन् । त्यस दृष्टिमा अजागरित, अचतुर (त्यस बेलाका) जनसमूहलाई शासन गर्नुभन्दा (आजकलका) स्वार्थप्रेरित, चेतनाप्रतिभासम्पन्न, जागरित जनसमूहलाई शासन गर्नु झन ज्यादै गाह्रो छ । त्यस कारण आदिम युगमाभन्दा पनि आजको युगमा राजतन्त्रको बढी आवश्यकता मात्र होइन, बढी अनिवार्यता पनि छ । यसबाट राजतन्त्रको महिमा र गरिमा बढ्नु स्वाभाविक नै हो ।

× यन्मां भवन्तो वक्ष्यन्ति कार्यमर्थसमन्वितम्
तदहं वै करिष्यामि नाऽत्र कार्या विचारणा
लोकं च संकरात् कृत्स्नं त्राताऽस्मीति परन्तप ! इत्यादि

एक प्रश्न— विश्वका प्रायः भूभागमा अरू नै व्यवस्थाहरू चलेको वर्तमान युगमा राजतन्त्रको महिमा र गरिमाको वर्णन गर्ने वातावरणको सृजना कताबाट भयो ? वातावरणको सृजना त पछि हुँदै जाला, अहिले राजतन्त्रको महिमा र गरिमाको पुण्यस्मरणचाहिं मेरो अन्तःकरणले, विवेकले गरेको हो र स्मरणमा मात्र सीमित नबनाएर कट्टरताका साथ म विश्वभर शक्त आदर्श राजतन्त्रको❀ प्रचार, प्रसार र प्रतिष्ठापन गर्ने

❀ शक्त आदर्श राजा, राजतन्त्र भनेको कस्तो हो ?

शक्त-

राजाले राष्ट्रले दिएको मानसंमान र सुविधाकोचाहिं उपभोग गर्ने, आफूचाहिं निष्क्रिय भएर राज्यको सारा कामकाज युगको दुहाइ दिएर सर्वोच्च विधायिकाको जिम्मामा मात्र छोड्ने गर्न हुंदैन । सर्वोच्च विधायिकामा कुन दल कुन संप्रदायको बल पुगेको छ, प्रमुख कस्तो छ, जो पायो त्यसको भरमा आफ्ना दुनियाँको भाग्य सुम्पिन हुंदैन । परापूर्वकालदेखि आफ्ना पुर्खाले हुर्काई बढाई रक्षा गरिएका आफ्ना दुनियाँलाई राजाले जस्तो अर्काले स्नेह गर्दैन । राजा मनुले भनेका छन् – "जिम्मेदारी पंछाएर बस्न हुंदैन, राजाले राजा मात्र नभई नेता अर्थात् शक्त, पथप्रवर्तक र सक्रिय पनि हुनुपर्छ । नत्र दुनियाँ डूब्छ" ।

यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा
अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव – मनु

त्यस्तै महाभारतमा पनि भनिएको छ – कर्मचारीहरूसहित राजाले देख्ता देख्तै राज्यका डांका, फटाहा, दुष्ट तत्त्वहरूले सताएर दुनियाँले आर्तचित्कार गर्न पऱ्योभने त्यो अशक्त राजाले बाँचेको कुनै सार छैन" ।

विक्रोशन्त्यो यस्य राष्ट्रात् ह्रियन्ते दस्युभिः प्रजाः
संपश्यतः सभृत्यस्य मृतः स न तु जीवति

त्यसैले दुष्टको दमन, शिष्टको संरक्षण गर्न सक्ने, निग्रह अनुग्रह गरेर दुनियाँमा अनुशासन कायम राख्न सक्ने राजा र राजतन्त्रको लागि 'शक्त' विशेषण दिइएको हो ।

आदर्श-

राजाले आफ्ना दुनियाँमाथि राजनीति खेल्न हुंदैन । दुनियाँमाथि आफ्नो सन्तानको व्यवहार गर्नुपर्छ । सैनिक पुलिस कोष साथमा

कटिबद्ध समेत भएको छ। यो कटिबद्धता किन ? यसका बिभिन्न कारणहरू छन्— (१) राष्ट्रिय स्थिति, (२) बिश्वका हाम्रै राष्ट्रजस्ता अबिकसित र बिकसित राष्ट्रहरूको स्थिति, (३) वर्तमान रागद्वेषयुद्धसंघर्षमय अन्तर्राष्ट्रिय स्थिति र (४) चिरआकांक्षित, विश्वप्रार्थित, विश्वशान्तिको अनिवार्य आवश्यकता।

भएपछि जसले पनि केही समय दुनियाँलाई थर्काउन र बलात् आफ्नो स्तुति गराउन सक्छ। तर थोरै समयमा इतिहासले त्यसको परिहास गरिदिन्छ। यो बाटो गलत बाटो हो। यसको विपरीत जसले आफ्नो दुनियाँमाथि सन्तानको व्यवहार गर्छ, स्नेह-ममत गर्छ त्यो राजा, त्यो राजतन्त्र अजर अमर हुन्छ। आचार्य कोटिल्यले भनेजस्तो — प्रजासुखे सुखं राज्ञः प्रजानां च हिते हितम – राजाले प्रजाको सुखमा सुख, प्रजाको हितमा आफ्नो हित सम्झनुपर्छ। पुराना प्रातः स्मरणीय राजर्षि रन्तिदेव, शिवि, हरिश्चन्द्र, दिलीपहरूले प्रजामाथि कानूनले मात्र शासन गरेका थिएनन्, स्नेह र ममताले शासन गरेका थिए। त्यो नै राजधर्म हो। राजनीतिभन्दा धर्म ठूलो हो। स्मृतिले भनेको पनि छ –

'अर्थशास्त्रात्तु बलवत् धर्मशास्त्रमिति स्थिति :'

त्यसैले आदर्श राजतन्त्र भनेको प्रजातन्त्रको त्यो परकाष्ठा हो वरु जहाँ प्राणवल्लभा रानीलाई (सीता) त्यागिन्छ, तर लोकसम्मतिलाई कुल्चिइदैन। सिद्धान्ततः यो स्वीकार गरिन्छ कि प्रजाको संरक्षण र पोषण नै राजाको निति यज्ञ हो, तप हो, पुरुषार्थ हो। अतः साराँशमा प्रजाको स्वतन्त्रता, सुखसमृद्धि र राष्ट्रिय स्वाभिमानको निति चिन्ता लिने सक्रिय राजा वा राजतन्त्र आदर्श हो भन्ने तात्पर्यबोधनको लागि आदर्श विशेषण दिइएको हो।

राजतन्त्र-

जनताले आफ्नो पुरानो संस्कृति र विधिअनुसार अभिषेक-समारोह गरेर, राजा मानेर, दण्डाधिकार दिएर देवताको भावनाले सिंहासनमा राखेर संमान गरिएको, उत्तराधिकारको परंपरा भएको एक असाधारण व्यक्तित्वको, मंत्री, सचिव, विधायिका आदिको सल्लाह लिएर जनताको स्वतन्त्रता, सुखसमृद्धि, राष्ट्रको स्वाभिमान सबै कुरामा ख्याल पुऱ्याएर संचालित गरिने व्यवस्थालाई राजतन्त्र भनिन्छ।

(१) हाम्रो वर्तमान राष्ट्रिय स्थितिमा शक्त, आदर्श राजतन्त्रको आवश्यकता ---

जस्तो इटलीका राजदार्शनिक मैकियावलीले आफ्नो समयमा आफू बसेको शहर फ्लोरेन्सका तथाकथित सिद्धान्तहीन भांड तत्त्वहरूलाई राम्ररी चिनेर त्यस्ता तत्त्वहरूको दमन शक्तिशाली राजतन्त्रले मात्र गर्न सक्तछ भनेर निर्णय गरेका थिए। त्यस्तै लोककल्याणकारी शक्तिशाली आदर्श राजतन्त्रले मात्र सम्हाल्न सक्ने हाम्रो देशका निम्नलिखित वर्तमान राजनीतिक, आर्थिक सामाजिक, धार्मिक सबै गतिविधिहरूले अहिले मलाई साँच्चै त्यस्तै मैकियावली नै बनाएर सोच्न बाध्य गराएका छन्, जुन गतिविधिहरूलाई म वर्तमान राष्ट्रिय स्थितिको कारण मान्दछु।

हाम्रो देश परापूर्वकालदेखि नै धेरै जाति, उपजातिले बसोबास गरेको ऐतिहासिक, स्वतन्त्र, राजतान्त्रिक देश हो। उन्नाईसौं, बीसौं शताब्दीका विश्वका अरू मुलुकहरूले गरेका सबै क्षेत्रका उन्नति प्रगतिबाट शासनविशेषवश राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक सबै क्षेत्रमा वञ्चित हुनुपरे तापनि हाम्रो देशले शान्तिसुरक्षा र स्वतन्त्रताको वातावरणलाई गुम्न दिएको थिएन। देशभित्रको ०९७ सालको सर्वश्री टंकप्रसाद आचार्य, गणेशमान सिंहहरूको प्रजापरिषदको विद्रोह र ०४ सालको 'जयतु संस्कृतम्' आन्दोलनले जनविश्वास र आस्थाको जरो खलबलिएको पुरानो शासन नेपाली कंग्रेसको प्राणरक्षक ज० शुवर्ण शमशेरको प्रजातान्त्रिक संगठनको बाहिरी आंधीको धक्का र साक्षात् राष्ट्रपिता श्री ५ त्रिभुवनको नेतृत्वको वज्रप्रहारले गर्दा भूमिसात् भयो र देशमा प्रजातन्त्रको उदय भयो तापनि ०११ सालसम्म पार्टीहरूको सैद्धान्तिक विवादले नै देशलाई विकासको बाटो लिन दिएन। ०१७ सालपछि राष्ट्रको महत्त्व संझने र विकासको बाटो पक्रने वातावरणको सर्जन भएको हो तापनि राष्ट्रनायक श्री ५ महेन्द्रको आकस्मिक शोचनीय निधनले त्यस वातावरणमा विच्छेद ल्याइदिएको मात्र होइन, राष्ट्रका हरेक अङ्ग-प्रत्यङ्गमा, मन्दता, शिथिलता, विवाद र तन्मूलक अशान्तिका अनेकानेक मूल समेत फुटाइदिरहेको छ। दृष्ट रूपमा—जातिपिच्छेका उत्तेजित सांप्रदायिक संगठनहरू भइरहेका छन्। चर्चा छ– तराई मुक्ति-मोर्चाले-भित्र भित्र काम गरिरहेको छ। यसबाट देशको अखण्डतामै आघात पुग्ने र पुरानो बाईसी चौबीसी राज्यको पुनः प्रादुर्भाव हुने लक्षण देखा परेको छ। बालिग मताधिकारको आधारमा निर्वाचित राष्ट्रिय पंचायतले प्रजातान्त्रिक अधिकारको दुरुपयोग गरेर जिल्लासभाविघटन गर्नेसम्मको अधिकार श्री ५ को

सरकारलाई दिएको छ। राष्ट्रिय पंचायत आजजस्तो सर्वसंमतिबाट प्रधान मंत्रीको निर्वाचन गर्दछ, भोलिपल्ट लगत्तै जस्तो त्यही प्रधानमंत्रीको उपर अविश्वासको प्रस्ताव राख्तछ र आफ्नो सैद्धान्तिक दिवालियापनको विज्ञापन गर्दछ। सत्तारूढ व्यक्तिविशेषहरू र उच्चपदस्थ कर्मचारीहरूमा भ्रष्टाचार गरेर अर्थोपार्जन गर्ने होड छ र यो प्रवृत्ति क्रमशः सबै तहका कर्मचारीहरूको निमित्त अनुकरणीय भएको छ। प्रजातन्त्रमा सैद्धान्तिक विरोध कस्तो हुन्छ, आधुनिक राजनीतिक भनाउँदाहरू कसैलाई थाह छैन। विरोधी ह्वौं भन्नेहरूको पक्ष पनि त्यही भ्रष्टाचारको लागि लालायित भएर, असहिष्णु भएर विरोध-को निम्ति विरोध गर्न संकोच मान्दैन। प्रशासन शिथिल मात्र होइन, निष्क्रिय नै छ। राज्यमा पात्रापात्रविवेक, उचित निग्रह, अनुग्रह सब शून्य छ। देश दिनानुदिन विदेशी ऋणको बोझले गड्दै गएको छ। देशमा ईमानदार आर्थिक कार्यक्रम केही छैन। जनताको आर्थिक स्थिति ज्यादै शोचनीय र करुणाजनक हुँदै गइरहेको छ। पवित्र, धार्मिक, नैतिक, सांस्कृतिक क्षेत्रमा पनि धर्मका प्रचारक एवं प्रवक्ताहरूबाट जुन लज्जास्पद व्यतिक्रमहरू भएका सुनिएका छन्, त्यसमा विद्वद्वर्गको संगठित आक्रोश सुनिरहनुपरेको छ। हिन्दू राज्यमा भ्रूणहत्यालाई बैध तुल्याउन छलफल र प्रयास भइरहेको समाचार अखवार अखवारमा आएका छन्। होटलहरूमा गोमांसविक्रीको विरुद्ध मैले सक्रियता लिनुपरिरहेको छ। यसरी राज्यका सबै अङ्गप्रत्यङ्गहरूमा व्यवस्थाहरू अस्तव्यस्त छन्। राजदरवारलाई सिवाय देश र जनताको चिन्ता अरू कसैलाई छैन।

यो स्थितिमा हाम्रो देशको निम्ति कस्तो व्यवस्थाको आवश्यकता छ? किसान, मजदूरहरूको त्यसमा पनि केवल शहरी मजदूरहरूको मात्र हितचिन्ता गर्ने बा मानवीय अधिकारको मूल्य नै नसंझने व्यवस्थाको अनुसरण गरेर हाम्रो प्रजातान्त्रिक राष्ट्रिय लक्ष्य पूरा हुँदैन। हामीलाई त सर्वप्रथम राष्ट्रलाई खण्डित, क्षतविक्षत एवं अशान्तिग्रस्त तुल्याइरहने, विप्लवकारी, परप्रेरित, राजनीतिक प्रतिक्रियावादी तत्त्वहरू र (आर्थिक) भ्रष्टाचारी तत्त्वहरूको निर्मम दमन गरेर, आफ्नो देशको राष्ट्रियतालाई बचाएर, सबै वर्गहरूको हित र आत्मविकासको साधक सहायक भएर प्रजातान्त्रिक मार्गद्वारा शोषणविहीन स्वस्थ समृद्ध, संमानपूर्ण राष्ट्रनिर्माण गर्न सक्ने शक्त आदर्श व्यवस्था चाहि-एको छ। त्यस्तो व्यवस्था शक्त आदर्श राजतन्त्रव्यवस्था नै हुन सक्छ, अरू हुनै सक्तैन।

(२) विश्वका हाम्रोजस्ता अरू अविकसित राष्ट्रहरूको स्थितिमा पनि शक्त आदर्श राजतन्त्रव्यवस्थाकै आवश्यकता––

उपर्युक्त शक्त आदर्श राजतन्त्रव्यवस्था हाम्रो देशको निम्ति मात्र होइन विश्वका हाम्रो जस्ता अरू अविकसित राष्ट्रहरूको निम्ति पनि उत्तिकै आवश्यक छ। किनभने हाम्रो अविकसित राष्ट्रहरूका जनताहरूको समस्या एउटै हो। हामीलाई ४ कुरा चाहिएको छ— (१) नागरिक, राजनीतिक स्वतन्त्रता, (२) आर्थिक समानता, (३) शान्ति सुरक्षा र (४) आध्यात्मिक विकास। यिनीहरूमध्ये शान्तिसुरक्षाको निमित्त बलियो अनुशासन चाहिन्छ। बलियो अनुशासन र नागरिक, राजनीतिक स्वतन्त्रता संगै रहन सक्दैनन्। नागरिक, राजनीतिक स्वतन्त्रता र आर्थिक समानताको साधक कार्यक्रम साथसाथ चल्न सक्दैन। किनभने संवैधानिक स्वतन्त्रता मात्र प्राप्त भए सन्तुष्ट हुने र त्यसैमा फस्टाउन खोज्ने पूंजीपतिहरू र आर्थिक समानता-बेगर बाँच्नै नसक्ने र त्यसैलाई मात्र जीवनको उपलब्धि र सिद्धान्तको परा काष्ठा संझने निम्न आर्थिक वर्गको बीच सामञ्जस्य हुनै सक्दैन। यस्ता सबै समस्या मिलाएर, शासन–प्रशासन गर्न अरू■ उपव्यवस्थाहरू सक्षम हुँदैनन्। राजतन्त्र नभएका वर्तमान राष्ट्रहरू नै मेरो यस विचारका उदाहरण वा दृष्टान्त छन्। यी उपव्यवस्थाहरूमा शासनद्वारा वर्गविशेषलाई वा राज्योत्पत्तिको तात्पर्यलाई दबाएको उपेक्षा गरेको देखिन्छ। समन्वय वा सामञ्जस्यको सिद्धान्तको आदर गरेको देखिंदैन। न्यायोचित आर्थिक समानता, आवश्यक राजनीतिक स्वतन्त्रता, बलियो अनुशासन, सबै वर्गहरूमा समन्वय कायम गरेर संयुक्त समस्याहरूको समाधान गर्न शक्त आदर्श राजतन्त्रले मात्र सक्छ। अतः हाम्रो राष्ट्रलाई जस्तै विश्वका अरू अविकसित राष्ट्रहरूलाई पनि राजतन्त्रकै आवश्यकता छ।

विश्वका वर्तमान विकसित राष्ट्रहरूको निम्ति पनि शक्त आदर्श राजतन्त्रकै आवश्यकता छ––

विश्वका उपर्युक्त अविकसित राष्ट्रहरूको निम्ति मात्र होइन, विकसित शक्त–समृद्ध वर्तमान राष्ट्रहरूको निम्ति पनि शक्त आदर्श राजतन्त्रको

■ मैले राजतन्त्रव्यवस्थालाई खास व्यवस्था र अरू व्यवस्थाहरूलाई उप-व्यवस्था भन्ने गरेको छु।

आवश्यकता छ । किनभने "कस्याऽपि न स्थायि भवेत् गुरुत्वम्" उत्थानपछि पतन, उन्नतिपछि अवनति यो अवश्यंभावी छ । कसैले गर्व लिएर हुँदैन । उत्थान र उन्नतिको पेटभित्र नै पतन र अवनतिको बीजारोपण भइसकेको हुन्छ । प्राचीन चिन्तक ऋषिमुनिदेखि आधुनिक चिन्तक मार्क्ससंमले यस प्राकृतिक नियमलाई व्यक्त गरिसकेका छन् । इतिहास साक्षी छ– कुनै समय भारतवर्ष आजको अमेरिका र रूसभन्दा ज्यादै शक्त, समृद्ध, उन्नत र विश्वप्रसिद्ध थियो । कुनै समय रोमसाम्राज्यको चकचकी त्यस्तै थियो । नजीकको कुरा गरौं– द्वितीय महासमरअघि अरू खास भनूं भने अमेरिकी स्वातन्त्र्यसंग्राममा हार हुनुअघि बेलायतको पोजिशन अर्कै थियो । त्यस कारण आजका वर्तमान उदाहरणमा बेलायतलाई पनि लिन सकिन्छ । उन्नत, समृद्ध, शक्त राष्ट्रहरूको पनि आफ्नो असीम राष्ट्रिय विकास र समृद्धिको संरक्षण, उत्तरोत्तर अरू उन्नति र प्रगतिको क्रममा नैरन्तर्यसंस्थापन, आर्थिक निश्चिन्तताजन्य गे–कल्चरहरू जस्ता प्रचलित र संभावित नाना दुर्व्यसनहरूबाट राष्ट्रका भावी कर्णधार नवयुवकहरूको चरित्रको संरक्षण (जसको अभावमा अन्ततोगत्वा राष्ट्रिय पतन अवश्यंभावी छ) यी सबै लक्ष्यपूर्तिको लागि परम आवश्यक शाश्वत शान्तिमय वातावरणको स्थिरता, त्यसनिम्ति दृढ अनुशासन र अविचालनीय शक्त शासनसत्ताको लागि पनि आदर्श शक्त राजतन्त्र व्यवस्थाकै आश्रय लिनुपर्दछ ।

(३) वर्तमान रागद्वेषयुद्धसंघर्षमय अन्तर्राष्ट्रिय स्थितिको निम्ति पनि शक्त आदर्श राजतन्त्रपद्धतिकै आवश्यकता छ––

आज विश्वका राष्ट्र राष्ट्रका बीच र राष्ट्र राष्ट्रभित्रका प्रान्त वा जनसमुदायका बीच निम्नलिखित किसिमको जुन रागद्वेष, वैरसंघर्ष, हिंसा प्रतिहिंसाका दुःखदायी घटनाहरू घटिरहेका छन्, तिनीहरूले विश्वका मानव मात्रमा बढ्दो युगचेतनालाई, मानवजातिका आजसम्मका ज्ञान, चिन्तन र अनुभूतिहरूलाई, राष्ट्र राष्ट्रका सर्वोपरि तहका बौद्धिक साधिकार निकायहरूलाई, विधायक तत्वहरूलाई र खास गरी विश्वसमस्यासमाधान गर्ने र सार्वभौम शान्तिस्थापना गर्ने नै लक्ष्यले प्रतिष्ठापित विश्वमानव मात्रको आशाकेन्द्र संयुक्तराष्ट्रसंघलाई बार बार परिहास गरिरहेका छन् र जुन अवाञ्छनीय घटनाहरूको उत्पत्ति र निरन्तरता राष्ट्र राष्ट्रका बीच संयुक्त राष्ट्र संघको र राष्ट्र राष्ट्रभित्र प्रत्येक राष्ट्रका शासनसत्ताहरूको त्रुटि,

अक्षमता र कमजोरीहरूबाट भएको छ। पाठकहरू त्यसलाई आफै विवेक गरेर छुट्याउन सक्नुहुन्छ—

(१) पुरानो काश्मीरसमस्या र पछिको भारत चीनको सीमाविवाद संधै अर्थात् आजसम्म पनि यथावत् नै छ।

(२) भारत–पाकिस्तानबीच वाग्युद्ध छँदै छ, कुनै पनि बखत शस्त्रयुद्ध चल्न सक्छ।

(३) चीन र रूसको सीमाविवादमूलक मनोमालिन्य र द्वेष बढ्दो छ। उप-विदेशमंत्रीहरूको वार्तालापबाट पनि कुनै समाधान निस्केको छैन।

(४) जहीर शाहको पतनपछि अफगानिस्तानमा दुइटा राष्ट्रपतिको हत्या भइसक्यो। विदेशी सैनिक फिर्ता गर्ने राष्ट्रसंघको प्रस्तावलाई रूसले लत्याइरहेको छ। देशभित्र जनविद्रोह भइरहेको छ।

(५) श्रीलंकामा भएको बौद्धिष्ठ सिंजालीसमूह र भारतीय मूलका अल्पसंख्यक तामिलका बीचको साम्प्रदायिक दङ्गाको रोकथाम हुन सकेको छैन। राष्ट्रमंडलीय सम्मेलनको वेला इन्दिरा गांधी र राष्ट्रपति जयवर्धनेको यससंवन्धी वार्तालापको परिणामको प्रतीक्षा गरिएको छ।

(६) इरानमा शाहको पतनपछि धार्मिक नेता रोहल्ला खुमैनी सत्तारूढ भएर हजारौं व्यक्तिहरूलाई फांसी दिंदा पनि मुजाहिद्दीन संगठनका विद्रोहीहरूलाई दबाउन धर्मान्ध सरकार सफल छैन। देशव्यापी भय, आतंक र अशान्ति छँदै छ।

(७) अरब राष्ट्रहरूको आन्तरिक फूट र मनोमालिन्य बढिरहेको छ, अरब राष्ट्र र इजरायलबीच शत्रुता र युद्धको संभावनाको स्थिति यथावत् नै छ।

(८) प्यालेस्टाइनी समस्या यथावत् छ। स्वतन्त्र राज्य खडा गर्ने महान् आकांक्षा लिएका यासीर अराफतले उल्टो लेवनान छोडेर प्रधान कार्यालय समेत त्रिपोली (लिबियाको राजधानी) मा सार्नुपरेको छ।

(९) यही युद्ध र संघर्षको सन्दर्भमा लेवनानमा शान्तिस्थापनार्थ युद्धविरामको निरीक्षण गर्न राखिएका बहुराष्ट्रीय शान्तिसेनाको अखाडामा भएको शक्तिशाली बमबिस्फोटनबाट सयौं जना फ्रान्सिसी र अमेरिकी सैनिक मारिए। यसरी लेवनानमा भैरहेको शान्तिप्रयास असफल भइरहेको छ।

(१०) रूससमर्थित भियतनामी सैनिकहरूको प्रत्यक्ष हस्तक्षेपमा पोलपोटको सरकारलाई अपदस्थ गरी सत्तामा आएको हेमसामरिङ्ग कंपुचिया-सरकारले राज्यव्यापी असन्तोष र विप्लवलाई शान्त पार्न सकेको छैन । सीमासंघर्ष थाइल्याण्डको शिरदर्द भएको छ । निर्वासित संयुक्त सरकारका अध्यक्ष नरोदम सिंहानूकबाट संयुक्तराष्ट्रसंघमा कम्पू-चियाको प्रतिनिधित्व भइरहेको छ ।

(११) दक्षिण अफ्रिका र नामिबियाको जातिगत संघर्ष संयुक्तराष्ट्रसंघको शिरदर्द भएको छ ।

(१२) ल्याटिन अमेरिकी राज्य एल्साल्भाडोरमा अमेरिकासमर्थित विद्रोही गोरिल्लाहरूले त्यहांको साम्यवादी सरकार पल्टाउन संघर्ष गरिरहेका छन् ।

१३) टर्कीज सिप्रियटहरूको स्वतन्त्र राज्यको घोषणाले भूमध्यसागरस्थित साइप्रस राष्ट्रको अगाडि पनि आपनो सार्वभौमिकता र अखण्डतालाई कसरी जोगाउने भन्ने समस्या खडा भएको छ । टर्कीसिप्रियटनेता टेङ्टासको स्वयंघोषित राष्ट्रलाई दिएको मान्यता फिर्ता लिन संयुक्त राष्ट्रसंघले गरेको आह्वानलाई टर्कीका अधिकारीहरूले अस्वीकार गरेका छन् ।

(१४) हिन्दमहासागरको एक सानो मरिसस टापू डियागो गार्सियामा अमे-रिकी सैनिकअड्डा स्थापित भएबाट त्यस क्षेत्रका तटवर्ती राष्ट्रहरूमा बेचैनी र खलबली मच्चिरहेको छ ।

(१५) वर्मायात्राको वेलामा शहीदस्मारकमा भएको शक्तिशाली वमविष्फोटनबाट दक्षिणकोरियाका मंत्रीहरू, अधिकारीहरूको हत्या गरिएको कारणले दक्षिणकोरिया र उत्तरकोरियाबीच अरू तनाव र शत्रुता बढेको छ । रियुनिफिकेशनको कुरा त कता छ कता छ !

(१६) चीनको वर्तमान तेङनेतृत्वले दलाईलामालाई स्वदेश फर्काउने प्रयास गरिरहेको बुझिन्छ । तिब्बतक्षेत्रमा अपेक्षित शान्तिसुव्यवस्था कायम हुन सकेको छैन ।

अघि राष्ट्रहरूका बीचको यस्तै आक्रमण र युद्धहरू रोक्न नसकेरै राष्ट्रसंघ (लिग् अफ नेशन्स) भङ्ग भएको थियो, जस्तो कि – पोलैन्डले लिथुआनियाको प्रसिद्ध शहर विल्नामा बलात् अधिकार जमायो । तर फ्रान्स, ग्रेटब्रिटेन

इटलीको पोलैण्डले समर्थन पाएको हुनाले राष्ट्रसंघले त्यसलाई दण्ड दिन सकेन । इटलीले यूनानको कोर्फू द्वीपमाथि आफ्नै अधिकार जमायो । यूनानले राष्ट्रसंघमा आवेदन दियो । तर राष्ट्रसंघले इटलीलाई नियन्त्रण गर्न सकेन । मन्चूरियामाथि अकस्मात् जापानले हमला गर्दा चीनले जापानको विरुद्ध राष्ट्रसंघमा उजुरी दियो । राष्ट्रसंघले त्यस संबन्धमा निरीक्षण गर्न र प्रतिवेदन दिन एउटा कमिटी बनाएर नियुक्त गरिदियो । कमिटीले पनि निरीक्षण, अनुसन्धान गरेर आखिरमा जापानलाई नै दोषी ठहऱ्याएर प्रतिवेदन दियो । तर राष्ट्रसंघले जापानको विरुद्ध केही गर्न सकेन । किञ्च – इटलीले अबीसिनियामाथि बलात् आक्रमण गरेर अधिकार जमायो । यससंबन्धमा राष्ट्रसंघका समस्त सदस्यहरूले इटलीलाई आक्रामक भनेर घोषित गरे । तैपनि राष्ट्रसंघले इटलीलाई सहि मार्गमा हिंडाउन सकेन इत्यादि । उपर्युक्त यिनै कारणहरूबाट अघि (लिग अफ नेशन्स) राष्ट्रसंघ भङ्ग भएको थियोभने अहिले वर्तमान संयुक्त राष्ट्रसंघको अगाडि त पहिलो राष्ट्रसंघ-भङ्ग हुंदाका विश्वसमस्याहरूभन्दा पनि विकट विकट, धेरै प्रयास गर्दा पनि प्रायः दुःसमाधेय रूपमा देखा परेका विश्वसमस्याहरू खडा भएर वर्तमान संयुक्त राष्ट्रसंघलाई परिहास गरिरहेका छन् । यो स्थिति कायम राख्नु राष्ट्रसंघको निंति कल्याणकर छैन, यसमा छिटै परिवर्तन ल्याउनैपर्दछ । नत्र यो स्थितिले थोरै समयपछि प्रथम राष्ट्रसंघलाई जस्तै वर्तमान संयुक्त राष्ट्रसंघलाई पनि अविश्वासको, उपेक्षणीयताको, भङ्गको अवस्थामा पुऱ्याइदिनेछ, यसमा कुनै शङ्का छैन । संयुक्त राष्ट्रसंघको निम्ति त्यो स्थिति नआओस् भनेर यो सानो परामर्श त्यसलाई दिइएको छ—

यद्यपि संयुक्त राष्ट्रसंघको अगाडि प्रत्यक्षतः वा विधानतः अन्तर्राष्ट्रिय समस्याहरू मात्र आइपर्दछन् । तर ती मात्र होइन, परोक्ष रूपमा निरीक्षण गर्नुपर्ने, परंपरया प्रसङ्गले समाधान गरिदिनैपर्ने कतिपय राष्ट्रहरूका भित्री समस्याहरू पनि संयुक्त राष्ट्रसंघको निंति शिरदर्द भएका बुझिएका छन् । ती समस्याहरू प्रायः कतिपय वैचारिक सघर्षमय छन् । कतिपय सांप्रदायिक वैरभावलाई प्रतिक्रिया गर्ने किसिमका छन् । कतिपय वर्गहरूका आपसी वैमनस्यबाट उत्पन्न भएका छन् र राष्ट्रमा अशान्तिका कारण बनेका छन् । त्यस कारण सर्वप्रथम संयुक्त राष्ट्रसंघले राष्ट्रका भित्री समस्याहरू समाधान गर्नको निंति विश्वका

सबै राष्ट्रहरूमा साझा अनिवार्य नीतिकार्यक्रमको लिखित निर्देशका◈ साथ शक्त आदर्श राजतन्त्रको संस्थापन गराइदिनुपर्दछ । यसरी सबै राष्ट्रहरूमा शक्त, आदर्श राजतन्त्रको व्यवस्था भयोभने जनताको अनावश्यक सर्वोच्च राजनीतिक महत्वाकांक्षा, वादसंप्रदायविजयप्रतिस्पर्धामूलक उग्र विवादहरू र त्यसबाट भएका अशान्ति सब क्रमशः बिल एर जान्छन् । त्यसो भएमा राष्ट्र-हरूको सीमाविवादसंबन्धमा र त्यस्तै विस्तारवादी, आर्थिक साम्राज्यवादी स्थूल र सूक्ष्म आक्रमणहरूको संबन्धमा मात्र संयुक्त राष्ट्रसंघले विचार गर्ने फुर्सद पाउँछ । एक किसिमले संघको आधा कार्यभार त समाप्त भइ नै हाल्छ ।

साझा अनिवार्य नीतिकार्यक्रम

◈ संयुक्त राष्ट्रसंघले विश्वका सबै राष्ट्रहरूमा शक्त आदर्श राजतन्त्रको स्थापनाका साथै सबै राष्ट्रको निमित्त एउटा साझा सर्वाङ्गीण नीतिकार्यक्रम पनि दिनुपर्दछ, जसमा निम्नलिखित बूंदाहरू छुटन हुंदैन र राष्ट्रको आर्थिक क्षमतानुसार अर्थसम्बन्धी बूंदाहरूको क्रमशः कार्यान्वियनको लागिचाहिं कम से कम आवश्यक समय दिनुपर्छ –

(१) राष्ट्रमा स्वतन्त्र न्यायपालिका, कार्यपालिका र विधायिकाको पृथक् व्यवस्थाका साथै स्वतन्त्र लोकसेवाआयोग, महालेखापरिषद्, निर्वाचनआयोगको परंपरा नछुटोस् ।

(२) आवश्यक राजनीतिक, नागरिक अधिकारमा प्रतिबन्ध नलागोस् ।

(३) सार्वजनिक क्षेत्रमा प्रसिद्ध एवं नेतृस्तरीय सबै व्यक्तिहरूको आजीविकाको व्यवस्थापनका साथै तिनको व्यक्तित्व, प्रतिष्ठा र जीवनक संरक्षण होस् ।

(४) राष्ट्रमा कसैले कसैलाई शोषण र दवाव गर्न नपाओस् ।

(५) देशभित्र पर्याप्त एवं व्यापक रूपमा घरेलु उद्योगको विका गरियोस् ताकि स्त्रीपुरुष कसैले पनि हात बांधेर बस्न नपरोस् आर्थिक प्राथमिक आवश्यकताको चिन्ता लिन नपरोस् ।

(६) ६० वर्ष पुगेका वृद्धहरूको विनापरिश्रम भरणपोषणको व्यवस्थ होस् । वालकहरूको निःशुल्क शिक्षाव्यवस्था होस् ।

(७) ठूलठूला उद्योगकारखानाहरू राष्ट्रिय स्तरमा मात्र संचालि होऊन् ।

सुझावअनुसार काम भएमा राजदर्शनका प्रसिद्ध आचार्य कामन्दकको द्वादश-राजमण्डलसंघटनको प्रक्रियाबाट १२-१२ राष्ट्रको क्रमले संगठन भयो-भने केवल तिनको क्रियाकलापको मात्र रेखदेखमा र विशेष परिस्थितिमा मात्र संयुक्त राष्ट्रसंघले ध्यान दिए पुग्नेहुन्थ्यो । पछिका संयुक्त राष्ट्रसंघका अधिवेशनहरूमा राजकीय स्तरको मात्र उपस्थिति हुने हुंदा उच्छृङ्खल र मर्यादाहीन नीतिनिर्णयहरूमा बार लाग्दै जाने हुन्थ्यो र क्रमशः विश्वशान्तिको झलक प'न देखा पर्न थाल्थ्यो । अतः वर्तमान अन्तर्राष्ट्रिय स्थितिको समाधान-को लागि पनि शक्त आदर्श राजतन्त्र व्यवस्थाकै आवश्यकता छ ।

यसरी विश्वका अविकसित, विकसित राष्ट्रहरूको समस्यासमाधानको लागि र अन्तर्राष्ट्रिय स्थितिको व्यापक समाधानको लागि पनि शक्त आदर्श राजतन्त्र व्यवस्थाकै आवश्यकताको प्रतिपादन गरिसकेपछि विश्वशान्तिरूप अन्तिम लक्ष्यपूर्ति गर्न विश्वमा कस्तो व्यवस्था हुनुपर्छ भन्ने प्रश्नको समाधान

---

(८) निम्नलिखित व्यक्तिहरूलाई कडा सजाय दिइयोस –

(क) जसले विदेशमा कुनै किसिमको आक्रमण गर्न, देशभित्र निरंकुश शासन चलाउन, संयुक्तराष्ट्रसंघको प्रस्तुत नयां अभियानको वा विश्वशान्तिशिविरको शाखाको × उपर घृणा र अविश्वास बढाइदिन लेख, प्रवचन, गुप्त परामर्श आदिद्वारा प्रयास गर्छ ।

(ख) जसले राष्ट्रिय धर्म, संस्कृति, राजमुकुट, देशको अखण्डता, स्वतन्त्रता, राष्ट्रभाषा, संस्कृतभाषा, आफ्ना धर्मग्रन्थ-बमोजिमका कुनै पनि विधिविधान, आचरण, अनुष्ठानहरू, र परम्परादेखि चलिआएका धार्मिक तथा विद्यासंबन्धित सत्रहरूमाथि अविश्वास घृणा उत्पन्न गर्न वादविवाद गर्छ, लेख्छ, प्रचार गर्छ ।

(ग) जसले विदेशको दलाली गर्छ र शान्तिसुरक्षाको वातावरण बिगार्छ ।

(घ) जो मंत्री, सचिब वा अरू कुनै पदस्थ भएर आफूलाई जनताको सेवक नसम्झेर उल्टो उपेक्षा, अपमान गर्छ र आर्थिक भ्रष्टाचार गर्छ ।

(ङ) जसले राष्ट्रिय संपत्तिमाथि लापरवाही गरेर क्षति नोक्सानी पहुंचाउँछ ।

× जयतुसंस्कृतम्भावनाकार्यान्वियनमहासभाको विधान हेरेपछि यो स्पष्ट हुन्छ ।

भङ्ग्यन्तरमा भइसक्यो– 'शक्त आदर्श राजतन्त्र व्यवस्था नै हुनुपर्दछ !' ; त
पनि विश्वशान्तिकै मात्र पवित्र लक्ष्य राखेर त्यसनिति पनि शक्त आदर्श
राजतन्त्रकै आवश्यकता छ भनेर जोड दिनको लागि दुइ चार शब्द थपेर आफ्नो
लेखनीलाई पवित्र पार्दछु —

विश्वशान्तिको लक्ष्यपूर्ति गर्नको लागि पनि शक्त आदर्श राजतन्त्रको नै आवश्यकता–

जुनसुकै कार्य हुनको लागि पनि कारणको आवश्यकता हुन्छ । त्यस्तै विश्वशान्तिरूप कार्य हुन पनि त्यसका कारणहरू हुन्छन् । तिनको बोध हुनुपर्छ जस्तो कि विश्वशान्तिको वातावरण सर्जन हुन विश्वबन्धुत्वभावनाको विकास हुनुपर्छ। त्यस्तै विश्वबन्धुत्वभावनाको विकासको लागि संस्कृतभाषाको सार्वभौम प्रचारप्रसार हुनुपर्छ । संस्कृत भाषाको सार्वभौम प्रचारप्रसारको लागि आध्यात्मिक वि... सको मूल्य सम्झने र त्यसलाई चाहने व्यवस्थाको सार्वभौम प्रतिष्ठापन हुनुप... त्यस्तो व्यवस्था शक्त आदर्श राजतन्त्रव्यवस्था मात्र हुन सक्छ । अतः अन्... यही निष्कर्ष हुन आउंछ कि विश्वशान्तिको प्राप्तिको लागि पनि "नाऽन्यः ... विद्यतेऽयनाय" विश्वमा शक्त आदर्श राजतन्त्र व्यवस्थाकै प्रतिष्ठापन हुनुपर्छ

विश्वशान्ति र अध्यात्मवाद यी दुइ विषय एउटै सिक्काका दुइ प... पाता हुन्, जो परस्परपूरक छन् परस्परमा आधारित छन्, एवं सहअ... र सहनास्तित्वधारण गर्दछन् । यी दुइ मध्ये एकको असंयोग, पृथग्भाव क... कहीं संभव छैन । अरू स्पष्ट भनूँ–यदि संस्कृत भाषानिष्ठ अध्यात्मवा... चाहँदैनौंभने हामी विश्वशान्ति पनि चाहँदैनौं । एकतिर यस्तो छभने अब बी. बी. सी. लण्डनको समाचार सुन्नेहरू सबैले यो कुरा जान्दछन् कि अ... विश्वमा कुनै दिन त्यस्तो छैन, जुन दिन निम्नलिखित प्रकारका हृदयवि... समाचारहरूमध्ये कुनै एक प्रसारित नगरिएको होस् –

(१) कहिले विपक्ष राष्ट्रका व्यक्तिविशेषहरूबाट कुनै वि... गुप्त, आकस्मिक अपहरण वा हत्या भएको हुन्छ ।

(२) कहिले एक राष्ट्रले अर्को राष्ट्रमाथि आक्रमण गरेको हुन्छ ।

(३) कहिले कोही धार्मिक, राजनीतिक संप्रदायको निहुंमा वै... बढाएर परस्पर हिंसाप्रतिहिंसा गरिरहेका हुन्छन् ।

(४) कहिले कुनै राष्ट्रमा हिंसात्मक आकस्मिक विप्लव, सत्ताच्यु... अपदस्थीकरण र हिंसाहरू भइरहेका हुन्छन् ।

(५) कहिले कुनै राष्ट्रको क्रूर, जनपीडक राष्ट्रपति वा राष्ट्र... आफ्ना विपक्ष जनताहरूलाई पशु मारे झैं मारिरहेको हुन्छ

आध्यात्मिक चेतनाको अभावबाट भएको विश्वको यस्तो हिंसाप्रतिहिंसामय रक्तरञ्जित नारकीय वातावरणमा शक्त आदर्श राजतन्त्रको छत्रच्छायामा विश्वबन्धुत्वभावनाको र त्यसको आधारभूत संस्कृतभाषाको यदि सार्वभौम प्रचारप्रसार नगर्ने होभने यो विकट विश्वसमस्या कुनै बेला समाधान हुन सक्नेछैन, यो कुरा ध्रुव सत्य छ। संयुक्त राष्ट्रसंघ यदि विश्वशान्ति देख्न चाहन्छभने उपर्युक्त मार्गसिवाय उसको अगाडि अर्को मार्ग छैन।

मेरो उपर्युक्त दृष्टिकोणलाई इटलीका महान् राजदार्शनिक दांतेज्यूको राजनीतिक दर्शनले पनि प्राण भरिदिएको छ। त्यसैले म वहांलाई विश्वका राजनीतिक समस्याहरूको एक महान् राजनीतिक शल्यचिकित्सक मान्दछु। वहांको दर्शन थियो – "इटलीमा मात्र होइन, विश्वशान्ति र विश्वकल्याणको लागि विश्वभरमै शक्त आदर्श राजतन्त्रको प्रतिष्ठापन हुनुपर्दछ।"

वर्तमान युगमा कतिथरि राजनीतिक पद्धतिको विकास र प्रयोग भइरहेको छ। यस्तो बेलामा मचाहिं हद पुरानो राजतन्त्रव्यवस्थाकै गाथा गाइरहेको छु भनेर अरू पूर्वतिर गइरहेका छन् म चाहिं एक्लै पश्चिमतिर गइरहेको छु भनेर पाठकहरू सम्झनुहुन्छ ?

यो होइन, म पनि अरूको बाटामा हिंडिरहेको छु– अर्थात् राज्ययन्त्राधीन व्यवस्थामा। मेरो विश्लेषणमा राज्यपद्धतिको प्रकार दुइटा मात्र छ– एक राज्ययन्त्रहीन व्यवस्था, अर्को राज्ययन्त्राधीन व्यवस्था। राज्ययन्त्रहीन व्यवस्था महाभारतवर्णित आदिम मानवसमाजमा थियो, जसको प्रशंसा वर्तमान युगका प्रसिद्ध राजदार्शनिक रस्किन र प्रिन्स क्रोपाट्किनहरूले पनि मुक्तकण्ठ गरेका छन्। जसलाई मानवमात्रका हितचिन्तक, दार्शनिक कार्लमार्क्सको र विश्ववन्द्य महात्मा गान्धिको अन्तिम लक्ष्यको राज्ययन्त्रहीन (वैषम्यहीन वा वर्गहीन) व्यवस्थाको कल्पनालाई अनुप्राणित गर्ने प्रेरक व्यवस्था थियो भन्न कत्ति पनि संकोच मान्न पर्दैन। जुन (आदिम साम्यवादी) भावना आजको विश्ववातावरणमा कार्यान्वित हुनै सक्तैन। किनकि त्यसर्निति कि त आदिम मानवसमाज जस्तै तामसिक (छलकपट) चेतनाको उन्मेषै नभएको समाज हुनुपर्‍यो, कि त सारा जनसमाजमा महात्मा गान्धी र महात्मा टाल्स्टायजस्ताको उपदेशलाई बुझ्ने र कार्यान्वित गर्ने परिष्कृत, जागरुक, अहिंसक तथा कर्मठ जनसमाज तयार हुन सक्नुपर्‍यो। त्यो संभवै छैन। रह्यो अर्को राज्ययन्त्राधीन पद्धतिको कुरा। मेरो विश्लेषणमा प्रजातन्त्रवादी, साम्यवादी, अधिनायकवादी व्यवस्थाहरूमध्ये कोही स्वातन्त्र्यको मात्र, कोही आर्थिक समानताको मात्र, कोही संवैधानिक समष्टिवादको मात्र,

कोही राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रतिष्ठा र संरक्षणको मात्र खास जिक्र गरेर आफ्
आफ्नो विशेषता कायम राख्छन् र नाम पनि अलग अलग राख्छन् तापनि
सब राज्ययन्त्राधीन व्यवस्था नै हुन् र वास्तव राजतन्त्रकै विकृतिहरू हुन्
किनभने (प्रमाणको रूपमा) अघि राजसंस्थाको उत्पत्तिको पृष्ठभूमि
जनताले भावी राजासंग जुन विषयको शर्त र अनुरोध गरेका थिए, वर्तमा
युगका जनताले पनि ती ती नयाँ वाद र व्यवस्थाका संचालक व्यक्तित्वहरू
संग आज पनि तिनै शर्त र अनुरोध (मनसा वा वाचा) गरिरहेका हुन्छन्
"हामीमाथि शक्त र सफल शासन गर। हामीमध्येका शान्तिसुरक्षा
बाधक हिंसक र दस्युचरित्रका दुष्टहरूलाई यथोचित दण्ड देऊ। हामी अशा
दुनियाँको रक्षा गर। हामी तिम्रो सहायताको लागि आफ्नो कमाइको ..
अंशबाट तिम्रो कोषसंवर्धन गरिदिन्छौं। सर्वोपरि तिम्रो मानसंमा
गरिदिन्छौं। हामीमाथि बलियो शासन गर।" ध्रुवाऽच्युत प्रमृणीहि शत्रून् !

अघिका जनताले पनि राज्ययन्त्राधीन व्यवस्थासंग यही शर्त
अनुरोध गरेकाहुन्, अहिले पनि त्यस्तै राज्ययन्त्राधीन व्यवस्थासंग त्यस्तै श
र अनुरोध गरिरहनु परेको छ।

जनताको यही अव्यक्त-व्यक्त सत्य शर्तअनुसार आजसम्म अरू व्यवस्था
का संचालकहरूले पनि आफूलाई राजाकै स्थानमा राखेर आदेशनिर्दे
गरिरहेका छन्। उस बेलाका शर्तमा जनताले राजाको निति भनेर प्रति
गरेको राजकीय सुविधाको उपभोग पनि यिनीहरूले आजसम्म गरिरहेकै छन्
"आफूलाई राजाकै स्थानमा राखेर" भन्नुको मतलब दुनियाँलेचाहिं उनीहरूला
मनले राजाको स्थान दिएका हुंदैनन्। भित्र तिनीहरूलाई आफूसमान नै सम्झ
दुनियाँको मनोविज्ञान हुन्छ। व्यवस्थान्तरका ती ती संचालक व्यक्तिहरू
राजाले जस्तो जनतालाई आफ्नो अदबमा राख्न नसक्नुको मुख्य कारण पा
जनताको यही मनोविज्ञान हो। राज्यको तात्पर्य नै जनतालाई हरबख
अदबमा राखेर परस्परको घातप्रतिघातबाट जोगाएर उनीहरूको निमित्त उन्नति
को मार्ग प्रशस्त गरिदिनु हो। किनकि जनताहरू स्वभावतः अशुद्ध, असहिष्ण
स्वार्थी, महत्वाकांक्षी र पापसंकल्पवान् हुन्छन्। जनता राजदण्डको भयले मा
आफ्नो क्रूर प्रकृतिको संवरण गरेर हिंडका हुन्छन्। शासन कमजोर भइदियो
भने जनताको त्यस दुष्ट प्रकृतिले आफुभन्दा निर्बलमाथि प्रतिक्रिया गर
थालि पनि हाल्दछ। जनताको त्यस्तो प्रकृतिले व्यवस्थान्तरका संचालकहरू
लाई हृदयले मान्दै मान्दैन। न त (१) "कडा प्रशासक हुंदा लोकप्रियता गुम्छ
(२) पर्याप्त अर्थसंग्रह गर्न नसके साधनहीन बनेर निर्वाचनमा असफल भइन्छ

(३) निष्पक्ष र सर्वसमान भावना देखाए आफ्नो वर्ग वा समुदायको विश्वासपात्र हुन सकिदैन, र एकलौटी भोट पाइन्न! यसरी यी तीनै कुरा निर्वाचन-सफलताको लागि बाधक हुन्छन् भनेर डराउने व्यवस्थान्तरका संचालकहरू त्यस्ता (मनुले भनेजस्ता मिथ्यावृत्तिका) जनतालाई अदबमा राख्ने खतडा मोल्ने कामतिर नै लाग्न सक्छन् । उनीहरू त केवल जनताबाट भोट लिनेतर्फ मात्र उपाय सोचिरहेका हुन्छन् । यस्ता व्यवस्थान्तरका संचालकहरूबाट वज्रभन्दा कठोर फूलभन्दा कोमल हृदय एवं लकोत्तर व्यतित्वका राजर्षिहरूबाट मात्र हुन सक्ने निष्पक्ष शासन, प्रशासन कसरी हुन सक्छ? यो एउटा भएकै कुरा हो । कल्पित कथा होइन–एक जना नेतागिरी गर्ने महाशयलाई सि.डि ओ. ले भनेछन्– "यहाँहरूकै गाउँ हो । फलानालाई पक्रन यहाँहरूले नै मदद दिनुहुन्नभने र घरघरै लुकाउनुहुन्छभने हाम्रो पुलिसले त्यसलाई कसरी पक्रन सक्छ? त्यसले ज्यान मारिरहेको छ, डकैती गरिरहेका छ, यस्तो चालले व्यवस्थामा सुधार कसरी आउँछ ?" यसको जबाफमा नेताजीले भनेछन् – "निर्वाचनलाई अब ४ महीना बांको छ, त्यहांसम्म मलाई नभन्नुहोस् । निर्वाचनसम्मलाई म कसैलाई पनि पक्रन चिढ्याउन सक्तिन । त्यो बदमाश एक्लो छैन । त्यसको ठूलो जमात छ, त्यहां धेरै भोट छ !" अब विचार गरौं– यस्ता व्यक्तिविशेषहरूबाट –

'राष्ट्रदा असि राष्ट्रं मे देहि' – यजुर्वेद

"हे भगवान् ! तिमी राष्ट्रदाता ह्वौ, मलाई राष्ट्र देऊ ?" यस्तो राष्ट्रिय भावना र राष्ट्रप्रेमका उद्‌गार कसरी निस्कन्छन् ?

'राष्ट्रे जागृयाम पुरोहिता वयम्' – यजुर्वेद

'राष्ट्रहितलाई अगाडि राखेर हामी सधैं जागा होऔं'—राष्ट्रहितको लागि अन्तःकरणदेखि यस्तो आकांक्षा राख्ने व्यत्तिविशेष व्यवस्थान्तरमा अविचलित दृढसकल्पवान् भएर बसिरहेको कत पाइएको छ ? अर्को पार्टी, गुट, समुदायको उन्नति हुन थालेपछि असहिष्णु भएर विरोधको बाटो लिन थालेको मात्र देखिएको छ । राष्ट्रको हित जता परोस् !

त्यस्ताको सत्तामा – "ततो राष्ट्रं बलमोजश्च जातम्"—यसरी वेदले भनेजस्तो तेजिलो चहकिलो राष्ट्रियता, बल, ओज कतै कहिल्यै आउन सक्तैन । त्यस्तो शासनसत्ताले जनतालाई मर्यादा र अनुशासनमा राख्न कदापि सक्तैन ।

सर्वो दण्डजितो लोकः– दुनियाँलाई तह लगाउने, अनुशासनमा राख्ने न्यायोचित दण्ड नै हो । त्यही नभएपछि शान्ति कसरी कायम हुन्छ ? राजतन्त्र

वाहेक अरू उपव्यवस्थाका जनताहरूले राष्ट्रपति, मंत्री, आइ. जि. पि. जस्त दण्डनायकहरूलाई नाटकका राष्ट्रपति, मंत्री, आई. जि. पि. जस्तो नै संझे हुन्छन् । खेल छउन्जेल र स्टेजमा बसुन्जेल मात्र, मध्यान्तर भएपछि कोठा गएर कुम जोडेर गफ गर्ने, अभिनयको आलोचना गर्ने ! मूल्यांकन त यस छभने जनता यिनीहरूबाट किन डराउँछ ? त्यसैले न्यायनिष्ठ भएर दृढता साथ जनतालाई आफ्नो अनुशासनमा राख्न सक्ने राजाको इतिहास अ भएको हो । शक्त आदर्श राजतन्त्रले अन्याय, अत्याचार, उद्दण्डता उच्छृङ्खलतालाई दबाएर कसरी देशमा शान्तिस्थापना गर्दछ भन्ने कुरा महाकवि कालिदासले उदाहरण दिएर व्यक्त गरेका छन्–❋ (१ "राजा दिलीप बनमा पस्ता कुनै पनि बलियो जन्तुले निर्धो जन्तुल पीडा गर्न सकेन" । (२) राजा कार्तवीर्यले शासन गर्दा बीच बाटामा थका निधाएका (दूतिका) सुन्दरी स्त्रीहरूका सारीसंमलाई पनि हावा हल्लाउन सकेन, तिनीहरूमाथि अरू व्यक्तिले (व्यभिचारको लागि) ह लम्काउने कुरा त कता कता !" ।

शक्त आदर्श राजतन्त्र व्यवस्थाबाहेकका अरू उपव्यवस्थाहरूब यस्तो अनुशासन कतै कायम हुन सक्छ ? पुतली खेले जस्ता यस्ता उपव्यवस्थ हरूभन्दा त शक्त आदर्श राजतन्त्र व्यवस्था केवल अनुशास कायम राखेर शान्ति, सुरक्षा गर्नकै निति मात्र पनि होइन, राष्ट्र सर्वाङ्गीण विकासको लागि समेत इतिहासमा बलुप्तोपकार नै सावित भइसके छ । सुनौं त– राजतन्त्रमा कुनै एक ऋषिको प्रश्नको उत्तरमा राजा अश्व पतिले आफ्नो राज्यको सर्वाङ्गविकसित शान्त, समृद्ध स्थिति बताएको :–

न मे स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यपः
नाऽनाहिताग्निर्नाविद्वान् न स्वैरी स्वैरिणी कुतः ?

अर्थात्– मेरो देशमा चोर, कन्जूस, मद्यसेवक, आफ्नो धर्मकर्म, निय पालन नगर्ने, अशिक्षित, व्यभिचारी भन्नु कोही छैन । (व्यभिचारी नभएपछि) व्यभिचारिणी हुने त कुरै भएन ।"

भविष्यत्पुराण सर्गपर्वमा पनि आदर्श राजतन्त्रव्यवस्था भएको देश स्थितिको यस्तो चित्रण गरिएको छ –

❋ (१) ऊनं न सत्वेष्वधिको बबाधे तस्मिन् वनं गोप्तरि गाहमाने
(२) वातोऽपि नाऽस्रंसयदंशुकानि को लम्बयेदाहरणाय हस्तम् ? -रघुवं

ग्रामे ग्रामे स्थितो देवो देशे देशे स्थितो मखः
गेहे गेहे स्थितं द्रव्यं धर्मश्चैव जने जने

अर्थात् – "गाउं गाउंमा देवताका मन्दिर छन्, विशिष्ट स्थानहरू-मा (जिल्लाका सदरमुकामहरूजस्तामा) यज्ञ चलेका छन्, घरघरमा आवश्यक धन छ, जन जनमा धर्मको भावना छ !"

यस्तो व्यवस्था त्यागउन हिम्मत नगर्नेले, अथवा यस्तो व्यवस्थाको शत्रु, जनद्रोही, देशका भांड तत्वले यस्तो स्वर्गीय व्यवस्थालाई काल्पनिक भनिदिए पनि भयो, विश्वास नगरिदिए पनि भयो, निन्दा आलोचना गरिदिए पनि भयो । यस्तोमा भनिएको पनि छ –

अशक्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दां प्रकुर्वते !

अर्थात्, आफूले कुनै सत्, कल्याणमार्गको अनुसरण गर्न सकिएनभने त्यसको निन्दा गर्ने कसैको प्रवृत्ति हुन्छ ! म भन्दछु – त्यस्तो अन्याय किन गर्नुपर्‍यो ? गुणः खलु अनुरागस्य कारणम् न बलात्कारः" – बलात्कार गरेर के गर्ने ? मलाई गुण देखाइदिए त आकर्षित भैहाल्छु नि! राजतन्त्रले भन्दा अरू कुनै व्यवस्थाले सर्वाङ्गपूर्ण स्वर्णिम शासन गरेको कुनै ऐतिहासिक प्रमाण कसैले दियोभने म राजतन्त्रप्रतिको यो आफ्नो आग्रह नै छोडिदिन्छु ! अहिले मात्र होइन, आजभन्दा हजारौं वर्षअगाडि पनि राजतन्त्रको विकल्प नसोचिएको, प्रयोग नगरिएको होइन । यो कुरा ऋग्वेदको ब्राह्मण ऐतरेय ब्राह्मणमा ऋषिमण्डलले गरेका आठ प्रकारका राज्यव्यवस्थाहरूको घोषणाबाट स्पष्ट हुन्छ । ती राज्यव्यवस्थाहरूका नाम हुन्– साम्राज्य, भौज्य, स्वराज्य, वैराज्य, पारमेष्ठ्य, महाराज्य, आधिपत्यमय, समन्तपर्यायी । यिनीहरूमध्ये पनि निकै नै विशेषता राख्ने केही व्यवस्था छन् । जस्तो कि – भौज्यशासनप्रणाली । यस प्रणालीअनुसार शासकले जति क्षेत्रफलका जनताको भोजन, वस्त्र र रक्षाको प्रबन्ध गर्न सक्तछ, त्यति क्षेत्रफलको मात्र उसले राज्य गर्न पाउँथ्यो । वैराज्य-शासनप्रणालीअनुसार संपूर्ण प्रजा एकत्र भएर आफ्ना व्यवस्थाको लागि निर्णय गर्नुपर्थ्यो र त्यो निर्णयलाई आफआफैले कार्यान्वित पनि गर्नुपर्थ्यो । स्वराज्यशासनप्रणालीअनुसार एक व्यक्तिले शासन गर्न पाइन्नथ्यो । धेरै व्यक्तिहरूद्वारा धेरैको संमति लिएर, संकुचित भावना त्यागेर शासन चलाउनुपर्थ्यो । जसलाई आजकाल प्रजातन्त्र भन्दछन् । अत्रिगोत्रका रातहव्य नामक ऋषि यस संप्रदायका प्रचारक थिए –

"व्याचष्टे बहुपाय्ये यतेमहि स्वराज्ये"

अर्थात् – विस्तृत रूपमा बहु जनद्वारा चलाइने यस प्रणालीबाट हामी जनहितको लागि यत्न गरौं ।"

पारमेष्ठ्यशासनप्रणालीअनुसार शासनप्रणालीचाहिं जस्तो होस्, तर "सर्वत्र परमेश्वरको राज्यशासन छ" यस्तो भावना लिएर राज्यशासन चलाउनुपर्थ्यो ।

महात्मा लियो टाल्स्टायको जुन दृष्टिकोण थियो, राज्यप्रति महात्मा गान्धीको जुन अपार्थिव दृष्टिकोण थियो, वैदिक कालको यो पारमेष्ठ्य-शासनप्रणाली करीब करीब त्यही तात्पर्यको हो । आधिपत्यमय शासनप्रणाली अधिकृततन्त्र शासन हो, त्यस प्रणालीमा अधिकृतहरूको संमतिबाट राज्यशासन चलाउनुपर्थ्यो, जसलाई आजकल ब्यूरोक्रेसी भन्ने गरिएको छ, इत्यादि । यस्ता अनेक व्यवस्थाहरूका प्रयोग भए तापनि यी सब अपाङ्ग उपव्यवस्थाहरू नै हुन् । सर्वाङ्गपूर्ण खास व्यवस्था त एउटै राजतन्त्र व्यवस्था मात्र हो । त्यसो त दीपकलिका जस्तो, निर्झरधारा जस्तो, कहिल्यै पर्यवसान नहुने यस सृष्टिको अनन्त धाराभित्र मानव मात्रको कल्याण चाहने कति दार्शनिक, कति चिन्तक जन्मे र तिनले कस्ता कस्ता व्यवस्थाहरू प्रस्तुत गरे, तिनीहरूमध्ये कति प्रयोगमा आए, आएर पनि कति बर्बालिए । यो अनन्त सृष्टिमा त्यही आदिम साम्यवाद कति पटक आयोहोला र त्यसको विकल्पमा फेरि राजतन्त्र व्यवस्था कति पटक आयोहोला, यो कसले गन्न सक्छ ? तर राजतन्त्रव्यवस्था-बाहेक अरू जुन उपव्यवस्था ल्याए पनि ती सब अपूर्ण र चिन्ताजनक नै भए र भइरहेका छन् पनि। उपव्यवस्थाविशेष चलाउनुपर्दा सर्वसामर्थ्यशाली भगवान् कृष्ण-जस्ता व्यक्तित्वले त अन्धक, वृष्णि, यादव आदि गणसघको प्रमुख भएर शासन गरेको बखत देवर्षि नारदसंग गुनासो गर्नुपऱ्यो – "देवर्षि ! 卐 म त यो शासन गर्दा परस्पर युद्धकलह गर्ने दुइ जुवाडीको आमा जस्तो भएँ । दुवै आफ्ना छोरा, कसको पक्ष लिने ? उजुरी सुन्न पनि पर्ने, कसैलाई हार वा जित भन्न गर्ने पनि नहुने! संघभित्र एकता छैन । के गरेर सम्हाल्ने? ज्यादै कष्ट ज्यादै चिन्ता पऱ्यो ! के गरी शासन गर्दा कल्याण होला, सल्लाह दिनुहोस्" । राजतन्त्र-व्यवस्था भइदिएको भए कृष्णलाई त्यो चिन्ता त्यो असमञ्जस स्थिति पर्ने थिएन । त्यसैताक राजतन्त्रव्यवस्था भएका कुरु,पंचाल,मगध, चेदि आदि देशहरू-को स्थिति अनुशासित र शान्तिपूर्ण नै थियो । त्यस्ता राजतन्त्रेतर उपव्यवस्था-

---

卐 सोऽहं कितवमातेव द्वयोरेव महामुने !
नैकस्य जयमाशंसे द्वितीयस्य पराजयम्
ममैवं क्लिश्यमानस्य नारदोभयदर्शनात्
वक्तुमर्हसि यच्छ्रेयो ज्ञातीनामात्मनस्तथा
—महाभारत

हरूमा केही सारपूर्णता थियोभने बौद्धयुगका बज्जि, मल्ल, शूरसेन आदि गणतन्त्र राज्यहरू, शाक्यहरूका गणतन्त्र जनतन्त्र शासनव्यवस्थाहरू र श्रेणीतन्त्र (अरिष्टोक्रेसी) राज्यहरूको पनि केही महत्त्व र स्थायित्व हुन्थ्यो। यसैले राजतन्त्रको महत्वलाई अन्य कुनै पनि उपव्यवस्थाहरूले भेट्टाउन सक्तैनन् भनेको !

कसै कसैको भनाइ हुन्छ – जुनसुकै होस्, व्यवस्थाको के दोष ? संचालक व्यक्ति पो शासकीय गुणवान् योग्य हुनुपर्‍यो ! ठीक हो, विचारक मि. जान्सन्ले पनि त्यसै भनेका छन्–"संस्था, व्यवस्था भनेको सचालक व्यक्ति-विशषको विचार र चरित्रको प्रतिविम्ब हो।" तर हामी अनुसन्धान गरौं शासकीय गुण के के हुन् ? शासकीय गुणको बारेमा आजभन्दा हज्जारौं हज्जारौं वषअघि नै विश्वको प्रथम वाङमय ऋग्वेदले बताइसकेको छ – 'ईय चक्षसा मित्र सूरयः"– "शासकहरूमा व्यापक दृष्टि, मित्रदृष्टि, ज्ञानदृष्टि हुनुपर्दछ" भनेर। निर्वाचित भएर केही समयको लागि शासकीय स्थान ओगट्न चाहने व्यक्तिहरू के शुद्ध व्यापक दृष्टि, मित्रदृष्टि – (ज्ञान दृष्टिको त कुरै छोडौं) लिएर निर्वाचनमा सफल हुन सक्छन् ? जहाँ विपक्षसमुदायलाई प्रतिक्रिया गर्न उत्तेजना र आवेश भरिएको, संगठित, स्वपक्षीय जनसमुदायबाट भोट फुत्काउनुपर्छ ! त्यो संभवै छैन। त्यसैले केही समयको लागि निर्वाचित भएर शासकीय स्तरमा उठेका व्यक्तिहरूले स्थितिवश देशप्रति ममता देखाउन सक्तैनन्। यस्तो देखिन्छ – उनीहरू व्यक्तिगत लाभको निमित्त केवल देशलाई शोषण गर्दछन्। जनताको आक्रोशबाट टिक्न नसक्ने स्थिति आयोभने चाहिं पद छोडेर पन्छिदिन्छन् पनि। कर्तव्यभावना हुंदा हुंदै पनि तिनीहरूको निमित्त देशभक्तिको अनुकूल स्थिति हुंदैन। अतः केवल परंपराबाट आएको, प्रजालाई आफ्नै सन्तानलाई झैं स्नेहदृष्टिले हेर्ने वंशगत संस्कार भएको, निष्पक्ष सर्वपरिचित, सर्वसंमानित एवं अलङ्घनीय व्यक्तित्वशाली (जसदेखि सबै डराउंछन् पनि) व्यापक दृष्टिको व्यक्तिले मात्र राष्ट्रभित्र प्रजाको सफल शासन गर्न सक्छ। सर्वत्र मित्रदृष्टि भएको व्यक्तिले मात्र सफल परराष्ट्रनीति सचालन गर्न सक्छ। कर्मयोगीवत् ज्ञानदृष्टि भएको शासकले मात्र अनासक्त, निरीह, निःस्वार्थ भएर केवल कर्तव्यबुद्धिले प्रजाको शासन गर्न सक्छ र प्राचीन राजर्षिहरूको कोटीको यशस्वी बन्न सक्तछ।

उपर्युक्त यिनै आफ्ना दृष्टिकोणहरूको आधारमा विश्वमा प्रयोग भइसकेका र भइरहेका प्रमुख र प्रचलित कुन व्यवस्थालाई मैले कसरी हेरेको छु, पूर्वपूर्वमहत्वको दृष्टिले क्रममा राखेर स्पष्ट गर्न चाहन्छु –

(१) आदिम साम्यवाद ।

महाभारत र वर्तमान युगका प्रसिद्ध राजनीतिक दार्शनिक प्रिन्स क्रोपट्किन र रस्किन जस्ताबाट पनि मुक्तकण्ठ प्रशंसा पाएको पद्धति ।

(२) आदर्श राजतन्त्र ।

र मराज्य जस्तो पुराना राजर्षिहरूले चलाएको सर्वाङ्गविकसित पद्धति, जसमा निर्दोष ठान्दा ठान्दै पनि जनमतको आदरको निमित्त आफ्नो दयिता रानी (सीता) लाई समेत राजाले त्याग गर्ने र के भौतिक, के आध्यात्मिक ! जीवनका सबै क्षेत्रमा जनताले पूर्णतया आत्मविकास गर्न पाउने गुन्जाईस हुन्छ ।

(३) राष्ट्र-जनहितकारी अधिनायकवादी पद्धति ।

(आ-आफ्नो राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक प्रक्रियामा त्याग र निष्काम भावनाले राष्ट्रिय स्वतन्त्रता, राष्ट्रिय हित र बहुजन-हितको लक्ष्य गरेर हिट्लर, स्तालिन, होचीमीन, माओत्सेतुङ्ग र मार्सल टिटोजस्ताले (कसैले आध्यात्मिक पक्षलाई नउठाए पनि अनादर नगरेर, कसैले उपेक्षा र इन्कारै गरेर, भौतिक उन्नतिलाई नै पुरुषार्थ ठानेर) चलाएको, अपाङ्ग अर्थात् आध्यात्मिक क्षेत्र नै खञ्ज भएको पद्धति ।

(४) प्रजातान्त्रिक समाजवाद ।

★ प्रजातान्त्रिक नारा दिएर साम्यवादलाई बिथोलन सिर्जेको व्यवस्था । जो शुद्ध साम्यवादोन्मुख समाजवाद नभएर प्रच्छन्न

★ प्रजातान्त्रिक समाजवादले साम्यवादको मार्गनिरोधको लागि साम्यवादलाई प्राण र गति दिने निम्नलिखित चार बूंदालाई संशोधन गरेर साम्यवादी लक्ष्य प्राप्त गर्ने विडम्बना गरेको हुन्छ—

(१) सर्वहारावर्गको नेतृत्व र अधिनायकता हुन हुंदैन ।

(२) लक्ष्य प्राप्त गर्न हिंसात्मक क्रियाकलाप अपनाइनुहुंदैन । संवैधानिक मार्ग लिनुपर्छ ।

(३) उत्पादनका साधनहरूको बिनामुआब्जा राष्ट्रिय अधिग्रहण गरिनुहुंदैन । मुआब्जा दिएर क्रमशः अधिग्रहण गरिनुपर्छ ।

(४) धार्मिक भावनाको प्रचार प्रसार र आचरणमा प्रतिबन्ध लगाउनुहुंदैन ।

पूंजीवादी पद्धति हो । ठूला ठूला दक्षिणपन्थी सिद्धान्तका राष्ट्रहरूले आफ्नो आर्थिक सिद्धान्तको संरक्षणको लागि यस व्यवस्थाको प्रयोग गरेका छन् । अविकसित राष्ट्रका प्रतिक्रियावादी राजनीतिक धूर्तहरूले चाहिं यस व्यवस्थालाई वामपन्थी संगठन र क्रियाकलापलाई असफल पारेर आफ्नो दलको भौतिक स्वार्थ पूरा गर्ने काममा प्रयोग गर्ने गरेका छन् । यसैले यस व्यवस्थाको महत्त्व हाम्रो देशमा दिनानुदिन घट्तै गएको छ ।

(५) निरंकुश अधिनायकवादी पद्धति ।

यो पद्धति राजतन्त्र व्यवस्थामा पनि देखियो र अरू उपव्यवस्थाहरूमा पनि । अर्थात् कति क्रूर शासकहरूले भइरहेको प्रजातान्त्रिक पद्धति-लाई बदलेर यो पद्धति ल्याएको सुनिएको, देखिएको छ । गणतन्त्र-व्यवस्था आदिमा पनि यसलाई लागू गर्नेले गरेका छन् । यस पद्धतिमा जनहित र जनअधिकारको कुनै ख्याल गरिंदैन । फ्रान्सको हेनरी चतुर्थ र लुई तेह्रौंले जस्तो राष्ट्रहितको दृष्टिले बाध्य भएर चलाइएको होइनभने यो निरंकुश अधिनायकवादी पद्धति सबै पद्धतिहरूमध्येको निकृष्टतम पद्धति हो ।

उपर्युक्त पद्धतिहरूमध्ये उद्देश्यतः गुणहीन चौथो र पांचौं पद्धतिको कुरै भएन । महत्त्वको दृष्टिले प्रथम कोटीमा राखिए तापनि वर्तमान युगमा आदिम साम्यवादको गुन्जाइसै छैन । तेस्रो राष्ट्र-जनहितकारी अधिनायकवादी पद्धति पद्धतिको दृष्टिले होइन, व्यक्तिविशेषको उद्देश्यानुरूप सचालनको विभेदले राष्ट्रजनहितकारी हुन पनि नहुन पनि सक्ने भएको हुनाले त्यसलाई सर्वत्र प्रश्रय दिन सकिंदैन । संचालनको उद्देश्य र प्रक्रियामा निर्भर हुने हुंदा राष्ट्रहितकारित्वमा स्थायित्व नहुन पनि सक्छ । अर्कोतिर राष्ट्रभित्रै प्रति-क्रियाको भय पनि भइरहने हुनाले स्थायित्वमा शङ्का हुनु स्वाभाविक पनि हो । आध्यात्मिक पक्षतर्फ निरपेक्ष भएकोले यो व्यवस्था अपाङ्ग त छंदै छ । यहि नै व्यवस्थाको ठूलो दोष भयो । किनभने बौद्धिक मानवसमुदाय केवल भौतिक उन्नतिले मात्र (एक पेट खगाएर, लाएर मात्र) सन्तुष्ट भइरहंदैन । यो कुरा ठूला ठूला साम्यवादी देशका जनताले पनि देखाइसके । अतः बांकी रहन्छ केवल शक्त आदर्श राजतन्त्रपद्धति । जसप्रति मानवजातिले कृतज्ञ हुनुपर्छ । जो अब पनि वर्तमान विश्वका राष्ट्र राष्ट्रका अनन्त समस्याहरूको समाधानमा सक्षम छ र सर्वाङ्गपूर्ण पनि छ । त्यसै भएर शक्त आदर्श राजतन्त्र-व्यवस्था हाम्रा पूज्य प्राचीन ऋषिमहर्षिहरू र पूर्वीय राजदार्शनिक शुक्र,

याज्ञवल्क्य, कौटिल्य, कामन्दक आदि विद्वानहरूको प्रिय एवं श्रद्धाआस्थाको व्यवस्था भएको हो । जुन व्यवस्थामा राजालाई देवांश वा विष्णुको अवतार भनेर मानिन्छ । वैदिकयुगीन समाजमा राजाप्रति प्रजाका कस्ता भक्तिपूर्ण उद्‌गार र अभिव्यक्तिहरू थिए, हामी वेद र स्मृतिहरूमा पाउँछौं –

'विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु' – यजुर्वेद
(राजा ! सारा प्रजा तिमीलाई चाहन्छन्)
'मा त्वत् राष्ट्रमधिभ्रशत्'
(यो राष्ट्र तिमीबाट अलग नहोस्)
'राजा मे प्राण:'
(राजालाई म आफ्नो प्राण सम्झन्छु)
'विशि राजा प्रतिष्ठित:'
(प्रजाको कल्याणमा नै राजाको कल्याण (प्रतिष्ठा) छ)
'नराणां च नराधिपम्' – गीता
(भगवान् भन्नुहुन्छ – मानिसहरूमध्ये जो राजा हो, त्यो मैं हुँ)
'अहो ! तम इवेदं स्यात् न प्रजायेत किञ्चन
राजा चेन्न भवेत् लोके विभजन् साध्वसाधुनी'
(राजा नभए यो विश्व कस्तो अंध्यारो हुन्थ्योहोला, राजा नभए यो ठीक र यो बेठीक भनेर कसले छुट्याइदिन्थ्योहोला ? इत्यादि ।

यसरी हाम्रा प्राचीन ऋषिमहर्षिहरू र पूर्वीय राजदार्शनिकहरूले मात्र होइन, विश्वप्रसिद्ध प्रमुख पाश्चात्य राजदार्शनिकहरूले पनि शक्त आदर्श राजतन्त्रको महत्वलाई मुक्तकण्ठ प्रशंसा गरेका छन् । स्थानाभावले उक्त पाश्चात्य राजदार्शनिकहरूका कतिपय अभिव्यक्तिहरू मात्र प्रमाणार्थ तल दिन सकिएका छन् ।

सरटामस एक्विनाज – "जुन राज्यमा एउटै राजा हुन्छ, र विवेक र न्यायले शासन गर्छ, त्यो नै सर्वोत्तम राज्य हो । राज्यको सबभन्दा विशेष गुण त्यसको एकता हो । त्यो एकता राजतन्त्रमा नै प्राप्त हुन सक्छ" ।

दांते – "लौकिक सत्ता राजतन्त्रको रूपमा यस्तो हुनुपर्दछ कि उसले आफ्नो सर्वव्यापक अधिकार जमाउन सकोस् । राजतन्त्रको सत्ता केवल इटलीमा मात्र सीमित हुनुहुंदैन, अपि तु त्यसको सत्ता समस्त संसारमा हुनु पर्दछ । ईश्वरले समाजको रचना यसनिति गरेको हो, जसबाट व्यक्तिको बौद्धिक र आध्यात्मिक शक्तिहरूको अधिकतम विकास हुन सकोस् । यस

कार्यमा सहायता दिनु राज्यको शासनतन्त्रको परम उद्देश्य हो । यो काम तब नै पूरा हुन सक्छ, जब पूर्ण शान्ति होस् र त्यो शान्ति तब नै स्थापित हुन सक्छ, जब विश्वका सब व्यक्ति राजसत्ताको शासनलाई अबाध रूपले स्वीकार गर्दछन्" ।

बोदाँ – "राजतान्त्रिक व्यवस्थामा मात्र व्यक्तिको अधिकार र संपत्ति सुरक्षित रहन्छ । राजतान्त्रिक व्यवस्था नै सर्वश्रेष्ठ शासनतन्त्र हो ।"

जेम्स प्रथम – "राजतन्त्रात्मक शासन नै सर्वोत्तम शासन हो । राजा पृथ्वीमा ईश्वरको अंश हो । यसैले आफ्नो राजाको आज्ञापालनमा नै प्रजाको कल्याण छ । राजाले प्रजाको कल्याणको निमित्त नै शासन गर्दछ । प्रजालाई राजाको कामको बारे निर्णय दिने अधिकार छैन । त्यसको निर्णय ईश्वरले नै गर्दछन्" ।

फ्रान्सिस बेकन – "राजाले संसदलाई मुअत्तल गर्न सक्छ र सामान्य विधिहरूलाई नियन्त्रित गर्न सक्छ । संसदले राजालाई नियन्त्रण गर्न हुंदैन । राजाको अधिकार निर्विवाद हुनुपर्दछ ।"

हाब्स – "राजतन्त्रात्मक शासन उचित मात्र होइन, सर्वश्रेष्ठ पनि हो । त्यसबाट लाभ धेरै छ, हानि अपेक्षाकृत कम । राजतन्त्र पनि आनुवंशिक नै हुनुपर्छ । त्यो नै सर्वोत्तम हो" ।

माण्टेस्क्यू – "आदर्श गणतन्त्रको महत्त्व छ । तर मुख्यतः यूनानी नगरराज्यहरूजस्ता कम क्षेत्रफल भएका राज्यहरूमा मात्र त्यो लागू हुन्छ । ठूला ठूला राज्यहरूको लागि राजतन्त्र नै सर्वाधिक उपयुक्त हुन्छ ।"

जाँन, पियरे डच्बाय, मर्सिलियो, विलियम ओकाम, प्लेटो आदि राजतन्त्रका प्रशंसक, समर्थक राजदार्शनिकहरूको अभिव्यक्ति दिने यहाँ स्थान भएन ।

तथा च – यी उपर्युक्त अभिव्यक्तिहरू केको पुष्टिको लागि हो ? भन्नलाई, मानव मात्रको सर्वाङ्गीण कल्याण र विश्वशान्तिको लक्ष्यपूर्तिको लागि प्राचीन पूज्य महर्षिहरू, पूर्वीय प्रसिद्ध राजदार्शनिकहरू र पाश्चात्य प्रमुख राजदार्शनिकहरू सबैले एक स्वरले समर्थन र प्रशंसा गरेको शक्त आदर्श राजतन्त्र व्यवस्थालाई उक्त लक्ष्यपूर्तिको लागि विश्वका समस्त राष्ट्रहरूमा पुनः प्रतिष्ठापित गर्न स्वस्थ परामर्श र मननचिन्तन गरियोस् भन्नको लागि सर्वप्रथम संयुक्तराष्ट्रसंघको र तत्पश्चात् विश्वका समस्त सचेतन मानवसमुदायको ध्यान आकर्षित गर्ने लक्ष्यले नै मैले यो पुस्तिका लेखेर प्रयास गरेको हुँ भन्ने आफ्नो

आशय प्राक्कथनको पहिलो पेजमा मैं मैले व्यक्त गरिसकेको छु । किनकि संयुक्त राष्ट्रसंघ नै विश्वका समस्त राष्ट्र र समाजहरूको विविध जीवनको अवलम्ब हो । गर्भैमा हिरोसिमा र नागासाकीको बमकाण्डको अनुभूतिका साथै विश्वका मानव मात्रको चिन्ता बोकेर जन्मेको संयुक्त राष्ट्रसंघले समय समयमा राष्ट्रहरूका बीच भएका शीतयुद्धहरूमा, विभिन्न विवादहरूमा मध्यस्थता नगरिदिएको भए वर्तमान युगको महाशक्तिशाली एटमबमको मारमा नजाने यो विश्व के भइसक्नेथियो ! त्यसैले संघप्रति कृतज्ञता ज्ञापित गर्दै भगवान्सग प्रार्थना गर्दछु – "विश्वशान्ति कायम गर्न संयुक्त राष्ट्रसंघ सफल होस् !" त्यसको लागि तीन सूत्र सुझावको रूपमा प्रस्तुत गर्दछु –

(१) राष्ट्र राष्ट्रको आ-आफ्नो भाषाको अतिरिक्त सरल संस्कृत भाषालाई अन्तर्राष्ट्रिय भाषा वा विश्वभाषा बनाउने दीर्घ लक्ष्य लिएर तदनुसार◈कार्यप्रारम्भ हुनुपर्दछ । ताकि एउटै भाषामा विश्वका सबै राष्ट्रका प्रतिनिधिहरूले विश्वशान्तिको निमित्त प्रार्थना गर्न पाऊन् ।

(२) समस्त राष्ट्रहरूको आन्तरिक अनुशासन, शान्ति र समृद्धिको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघले नै समस्त राष्ट्रहरूमा एउटै साझा राष्ट्रिय घोषणापत्र-प्रदानका साथ शक्त आदर्श राजतन्त्र व्यवस्थाको प्रतिष्ठापन गर्ने वातावरणको सर्जन गर्न थाल्नुपर्दछ ।

(३) विश्वशान्तिको लक्ष्यप्राप्तिको लागि संस्कृतनिष्ठ विश्वबन्धुत्व-भावनाको सार्वभौम प्रचारप्रसार हुनुपर्दछ ।

उपर्युक्त नं. ३ को धारालाई सफल पार्न संयुक्त राष्ट्रसंघले एक "ओजस्वी विश्वशान्ति-शिविर" को गठन गर्नुपर्दछ, प्रत्येक राष्ट्रको राष्ट्रिय कार्यक्रमभित्र उक्त शिविरको शाखा खोल्नैपर्ने निर्देश हुनुपर्दछ र त्यसद्वारा राष्ट्र राष्ट्रहरूमा विश्वबन्धुत्वभावनाको प्रचारप्रसार प्रारंभ पनि हुनुपर्दछ । यसमा सक्रिय उत्साही युवकहरूको लागि पुरस्कारसहित आजीविकाको राम्रो व्यवस्था हुनुपर्दछ । यसको शुभ परिणाम यो हुनेछ – केही वर्षपछि नै ठूलठूला शक्ति राष्ट्रहरूकै जनताबाट पनि आ आफ्नो सरकारको विस्तारवादी, आर्थिक साम्राज्यवादी, वादप्रतिस्पर्धावादी आक्रमणकारी बर्बर प्रवृत्तिको विरुद्ध उग्र विरोध प्रारम्भ हुनेछ र यसबाट विश्वशान्तिको लागि निकै नै मार्ग प्रशस्त हुनेछ । यसमा कुनै शङ्का छैन ।

एतावता निष्कर्ष यो हो – शक्त आदर्श राजतन्त्र-व्यवस्था नै विश्वसमस्याहरूको शल्यचिकित्सा हो, विश्वशान्तिको एकतम उपाय हो ।

◈ यसको कार्यविधि जयतुसंस्कृतम्भावनाकार्यान्वयनमहासभाको विधान हेरेपछि स्पष्ट हुन्छ ।

किञ्च – यसबाट सबैले बुझ्नुपर्छ कि – राजतन्त्रको समर्थन भनेर हाम्रा प्राचीन महर्षिहरू, पूर्वीय राजदार्शनिकहरू र पाश्चात्य राजदार्शनिकहरू सबैले शक्त आदर्श राजतन्त्रकै समर्थन गरेका हुन्, निरंकुश राजतन्त्रको समर्थन गरेका होइनन् । न त मैले नै त्यस लोकनिन्दित निरंकुश राजतन्त्रको अभिनन्दन गर्ने यत्नो प्रयास गरेको हुँ । न त अब कुनै शक्तिले अब चाहेर पनि आजको युगमा निरंकुश शासनव्यवस्था चलाएर टिकाइरहन सक्छ । किनकि आजको चेतनशील समाजलाई यो ज्ञान भइसकेको छ कि – (सर्वकोपेभ्यः प्रकृतिप्रकोपो हि गरियान्' – कौटिल्य) सबै प्रकोपहरूमध्ये प्रकृतिप्रकोप (जनविप्लव) भयङ्कर हुन्छ । जनप्रकोपबाट निरंकुश शासनको अन्त ढीलो वा चांडो नभई छोड्दैन । जसले गर्दा आजकै युगमा रूसको जारशाही खतम भयो । जर्मनी, अष्ट्रिया र हंगेरिका राजवंश खतम भए । बलगेरियाका राजाले गद्दी त्यागनुपर्‍यो । तुर्कीको सुल्तानको निरकुश शासनको अन्त भयो । हाम्रो देशमा पुरानो शासनको नामनिशान छैन । यति किन हाम्रा पुराणहरू, बौद्ध जातकहरू हेरेमा यथार्थ अवगत हुन्छ – निरंकुश शासनको परिणाम न अघि राम्रो भयो, न पछि हुनेछ । तर यी कुनै उल्लेखनीय कुरा होइनन् । इतिहासको धाराप्रवाही अनन्त परंपरामा दश बीश निरंकुश राजाहरूको कुशासन र कुचरित्रले पवित्र शक्त आदर्श राजतन्त्र व्यवस्थाको महिमा र गरिमालाई धमिल्याउन सक्तैनन्। त्यस्ता कतिपय राजाहरू पनि निरंकुश थिए, कतिपय राष्ट्राध्यक्ष, राष्ट्रपतिहरू पनि निरंकुश भए र छन् पनि, यो कुरा अर्कै हो । बरु "शक्त आदर्श राजतन्त्रको सार्वभौम प्रतिष्ठापनविना विश्वशान्ति असंभव छ" भन्ने मेरो जिकिरलाई विना युक्ति, उपपत्ति कसैकसैले परिहास गर्लान्, गरिरहुन् । कुनै दिन महर्षि सुकरात, गैलिलियो, पिटर अबेलार्ड, रोजर बेकन पनि अयथार्थवादी नै जँचेका थिए । "कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी' अर्थात कालको पनि सीमा छैन, पृथ्वी पनि विशाल नै छन् । मेरो विचारको शक्त व्यक्ति पनि कोही जन्मला भन्ने कुरा बुझेको र दैव प्रतिकूल भए (आज असफल भए) कालप्रतिक्षा नै एउटै शरण भएको मजस्ताको निमित्त अहिले विशेष केही भन्नु पनि छैन । बरु जजसले मेरो यस जिकिरलाई परिहास गर्दछन्, तिनतिनै माथि दया गरेर म तिनीहरूलाई पनि यही शाश्वत कल्याणमार्गको निर्देशन गर्दछु– 卐 सम्मानपूर्ण विश्वसेवक उपाधि अर्जन गरेर, आपनो राष्ट्रमा संचालित

卐 (१) विश्वशान्तिशिविर भनेको के हो ?
(२) विश्वसेवक उपाधि कसरी र कस्ताले पाउंछन् ?

विश्वशान्तिशिविरशाखाको कार्यकर्तृत्वको योग्यता संपादन गरेर, विश्वशा
साधनाको महायज्ञमा ऋत्विकपद ग्रहण गरेर आफ्नो जीवन सफल प
नभूल !"। ज्यादा अरू के भनूं ! जयतु संस्कृतम् ।

---

(३) विश्वसेवकहरूको स्थिति र कार्यक्रम कस्तो हुन्छ ?

प्रसङ्गागत यी प्रश्नका उत्तरहरू:–

(१) यही प्राक्कथनको सुझावअनुसार विश्वशान्तिकार्यक्रमसंचालनक निमित्त संयुक्त राष्ट्रसंघले आफ्नो तत्वावधानमा केन्द्रीय-विश्वशान्तिशिविरक स्थापना गर्दछ र साझा कार्यक्रमका साथ यसका शाखा खोल्नका लागि विश्वक समस्त राष्ट्रहरूलाई शक्त आदेश पनि गर्दछ ।

(२) योजनानुसार प्रत्येक राष्ट्रले आफ्नो आर्थिक क्षमता, भौमि विस्तार र जनसंख्याअनुसार राम्रो विवेक गरेर थोरैमा पचास, धेरैमा पाँचस विश्वसेवक उपाधिप्राप्त स्नातकविशेषहरूको कार्यकर्तृत्वमा विश्वशान्तिशिविर का शाखा खोल्नेछन्

(३) (प्रस्तावित) जयतुसंस्कृतमभावनाकार्यान्वियनमहासभाको अङ्ग नेपालसंस्कृतआश्रमले चलाएको त्रिवर्षीय विश्वशान्तिपाठचक्रमा उत्तीर्ण भएका, संयुक्तराष्ट्रसंघबाट स्वीकृत भाषामध्ये कुनै एक भाषाको ज्ञाता, विश्वशान्तिसाधनाकार्यक्रमको निमित्त समर्पित स्वदेशी वा विदेशी स्नातकहरू-लाई महासभाले विश्वसेवक उपाधिले विभूषित गरिदिनेछ । तिनै स्नातकहरू प्रत्येक राष्ट्रहरूमा खोलिएका विश्वशान्तिशिविरका शाखाहरूका साधिकार कार्यकर्ता बन्न सक्नेछन् ।

(४) साधारण स्थितिमा प्रत्येक राष्ट्रहरूका कार्यसंलग्न विश्वशान्ति-शिबिरका कार्यकर्ताहरूमध्ये सयकडा पाँचले विश्वशान्तिको लागि एक मात्र परमोपकारक संस्कृतवाङ्मयनिष्ठ विश्वबन्धुत्ववादको प्रचारको लागि निरन्तर पालैसँग विश्वभ्रमण गरिरहनुपर्छ । बाँकी अरू कार्यकर्ताहरूले देशभित्र नै घुमी घुमीकन विश्वबन्धुत्वभावनाकी अग्रदूतिका सुरभारती संस्कृतभाषाको प्रचारप्रसार गर्नुपर्छ ।

(५) आफ्नो राष्ट्रले अर्को राष्ट्रलाई कुनै किसिमबाट आक्रमण गऱ्यो, दलन, दमन गऱ्योभने वा निरंकुश भएर आफ्ना प्रजाहरूलाई पीडन गऱ्यो, दलन, दमन गर्न थाल्योभने यी दुईटै असाधारण स्थितिमा विश्वशान्तिशिविर-शाखाले आफ्नो सरकारको विरोध गर्छ र यसको निरोधको लागि यथार्थ विवरण सहितको सूचना तत्काल संयुक्तराष्ट्रसंघलाई दिन्छ ।

(६) कार्यक्रम जस्तो भए पनि विश्वशान्तिशिविरशाखाका कार्यकर्ता विश्वसेवकहरू संयुक्तराष्ट्रसंघका स्वयंसेवक भएकाले तिनीहरूलाई सजाय दिन वा नसीहत दिन कुनै पनि राष्ट्रको सरकारले सक्तैन । प्रत्युत साझा कार्यक्रमको प्रतिज्ञा, शर्तअनुसार विश्वसेवक स्नातकहरूले उच्चकोटिको पारिश्रमिक र सुविधाहरूचाहिं आफ्नै राष्ट्रको सरकारको कोषवाट प्राप्त गर्दछन् ।

(यसको सर्वाङ्गपूर्ण योजनाको जानकारीको लागि (प्रस्तावित) जयतुसंस्कृम्भावनाकार्यान्वयनमहासभाको भूमिकासहितको विधान हेर्नुपर्दछ ।)

Forword

This booklet, entitled "RAJA TANTRAM SADA JIBYAT" (May the Kingship live forever), written with a view to describing its historical glory, has the following objectives:

a) to awaken the people of any kingdom to the fact that the advancement of monarchy is the potent means of preserving the national culture and its own glory, as well as to make the enlightened people of the world understand the importance of the contributions and responsibilities of monarchy.

b) to make the people conscious of the need of arresting any possible untoward changes in the ideal of monarchy and to ensure all round national welfare and global peace

c) to achieve the far-reaching aims and abjectives of the United Nations to help operate the long-term and all pervasive programme, to enlist rational discussion and fruitful thinking among the enlightened people and in the forum of the United Nations for the revival of strong and ideal monarchy in nonmonarchical states.

The evaluation of any political system, or monarchy is done on the historical and relative perspective based on the above mentioned objectives which received due credence from and gratefully dignified by great scholars and philosophers. This small booklet is the brief description of the

same ideas. To be frank, this contains the description of the virtues of monarchy, not just its meaning.

In this context, following stories, as described in The Mahabharat are mentioned as the preface of the preface, for satisfying the curiousity as regards the origin and functions of monarchy.

Once there was such an ideal system under which ◤ neither the king nor the state prevailed. There was neither punishment nor the punisher. People protected themselves through their moral and religious sense. But this type of happy and peaceful system did not remain for a long time. Population began to increase and the consumer goods were in

---

◤ नैव राज्यं न राजाऽऽसीन्न दण्डो न च दाण्डिकः।
धर्मेणैव प्रजाः सर्वा रक्षन्ति स्म परस्परम्
पाल्यमानास्तथाऽन्योन्यं नरा धर्मेण भारत
दैन्यं परमुपाजग्मुस्ततस्तान् मोह आविशत्
ते मोहवशमापन्ना मनुजा मनुजर्षभ
प्रतिपत्तिविमोहाच्च धर्मस्तेषामनीनशत्
नष्टायां प्रतिपत्तौ च मोहवश्या नरास्तदा
लोभस्य वशमापन्ना सर्वे भरतसत्तम
अप्राप्तस्याऽभिमर्शं तु कुर्वन्तो मनुजास्तदा
कामो नामापरस्तत्र प्रत्यपद्यत वै प्रभो !
तांस्तु कामवशं प्राप्तान् रागो नामाऽभिसंस्पृशत्
रक्ताश्च नाऽभ्यजानन्त कार्याकार्ये युधिष्ठिर !
अगम्यागमनं चैव वाच्यावाच्यं तथैव च
भक्ष्याभक्ष्यं च राजेन्द्र ! दोषादोषं च नाऽत्यजन
विप्लुते नरलोकेऽस्मिन् ततो ब्रह्म ननाश ह
नाशाच्च ब्रह्मणो राजन् ! धर्मो नाशमथाऽगमत्
नष्टे ब्रह्मणि धर्मे च देवास्त्रासमथाऽगमन्
ते त्रस्ता नरशार्दूल ब्रह्माणं ययु शरणं ययुः

shortage. Thus, poeple began to develop affectio to and love for their goods. This destroyed th people's moral perception, and the religious sens of the people started disappearing. They becam greedy, and efforts were made to grab rare gooc They began to be affected by these goods they th collected. Due to this, they forgot their sense duties and responsibilities; they did not distingui attainable from unattainable, speakable frc unspeakable, eatable from uneatable and guilt frc innocence. There was not a person or any instituti to control this situation. The chaotic state of people then was similar to the one described by V Vyas in the Mahabharat.

In The Mahabharat Veda Vyas described anarchical state in these terms:□ "th

---

□ अराजकेषु राष्ट्रेषु धर्मो न व्यवतिष्ठते
परस्परं च खादन्ति सर्वथा धिगराजकम्
प्रीयते हि हरन्नेकः परवित्तमराजके
यदाऽस्य तद्हरन्त्यन्ये तदा राजानमिच्छति
पापा ह्यपि तदा क्षेमं न लभन्ते कदाचन
एकस्य हि द्वौ हरतो द्वयोश्च बहवोऽपरे
अदासः क्रियते दासो ह्रियन्ते च बलात् स्त्रियः
राजा चेन्न भवेल्लोके पृथिव्यां दण्डधारकः
जले मत्स्यानिवाभक्षन् दुर्बलं बलवत्तराः
यथा ह्यनुदके मत्स्या निराक्रन्दे विहङ्गमाः
विहरेयुर्यथाकामं विहिंसन्तः परस्परम्
एवमेव विना राज्ञा विनश्येयुरिमाः प्रजाः
अन्धे तमसि मज्जेयुरगोपाः पशवो यथा
हरेयुर्बलवन्तोऽपि दुर्बलानां परिग्रहान्
ममेदमिति लोकेऽस्मिन् न भवेत्स्वपरिग्रहः

exist no morality and religion, people quarrel themselves, the wicked people enjoy looting of property owned by others". They began to think about the necessity of 'The King' when they are looted themsalves. Why should there be the welfare of wicked persons ? In anarchy, weak persons are made slaves, women are forcibly kidnapped. Like the fishes of the pond or like the birds of the sky, people kill themselves, and wander aimlessly as the animals without the master. Strong persons grab the property of the weak and even kill them. In this situation, neither one's wife nor one's children or property are secured. There is no security of oneself. The rich people always have to ponder about the threat of murder, and engulf themselves in fear and anxiety. Terrorism prevails everywhere, and everyone is doomed to death untimely.

Ved Vyas further adds that the people had to face the result of anarchy. Fearful of the horrible situation, they went to "Lord Brahma" and asked for a solution. Brahma then oriented them with the policy of punishment (politics in modern sense). Thus, monarchy or the institution of monarchy emerged to implement this act (politics).

There is another story in The Mahabharat:-

न दारा न च पुत्रः स्यात् न धनं न परिग्रहः
क्लिश्नीयुरपि हिंस्युर्वा यदि राजा न पालयेत्
वधबन्धपरिक्लेशे नित्यमर्थवतां भवेत्
अन्ताश्चाऽकाल एव स्युर्लोकोऽयं दस्युसाद्भवेत्

Once the people being greatly terrifieo:
state of anarchy,卐 discussed themselves and deci
"Let's discard that person, who scolds others
no reason, threatens others, terrifies others, s
other's property or kidnaps other's wife, and
let us get away with him who breaks the law."

Thus, the law was formed, but it was
successfully implemented, since there was no on
enforce this law. Therefore, the people, being unn
to find out the solution by themselves, went

卐 अराजकाः प्रजाः पूर्वं विनेशुरिति नः श्रुतम्
परस्परं भक्षयन्त्यो मत्स्या इव जले कृशान्
समेत्य तास्ततश्चक्रुः समयानिति नः श्रुतम्-
"वाक्शूरो दण्डपुरुषो यश्च स्यात्पारदारिकः
यश्च नः समयं भिन्द्यात् त्याज्या नस्तादृशा इति"
तास्तथा समयं कृत्वा समयेनाऽतस्थिरे
सहितास्तास्तदा जग्मुरसुखार्ताः पितामहम्-
"अनीश्वरा विनश्यामो भगवन् ! ईश्वरं दिश
यं पूजयेम संभूय यश्च नः प्रतिपालयेत्"
ताभ्यो मनुं व्यादिदेश, मनुर्नाऽभिननन्द ताः-
"बिभेमि कर्मणः पापात् राज्यं हि भृशदुष्करम्
विशेषतो मनुष्येषु मिथ्यावृत्तेषु नित्यदा"
तमब्रुवन् प्रजाः- "मा भैर्विधास्यामो धनं तव
पशूनामथ पञ्चाशं हिरण्यस्य तथैव च
धान्यस्य दशमं भागं दास्यामः कोशवर्धनम्
मुख्येन शस्त्रपत्रेण ये मनुष्याः प्रधानतः
भवन्तं तेऽनुयास्यन्ति महेन्द्रमिव देवताः
यं च धर्मं चरिष्यन्ति प्रजा राज्ञा सुरक्षिताः
चतुर्थं तस्य धर्मस्य त्वत्संस्थं नो भविष्यति
तेन धर्मेण महता सुखं लब्धेन भावितः
पाह्यस्मान् सर्वतो राजन् ! देवानिव शतक्रतुः

Brahma and said, "O, God ! we want to have a capable master to protect and care us." Hearing this, Brahma asked Manu to help the people. But Manu refused and said, "I am afraid of sinful acts; it is very difficult to rule, because the people are always engrossed in falsehood. So I don't want to bear this responsibility."

But the people entreated him, "You do not have to be afraid of any kind, just rule is not a sin; we will share the needed expenses of the state by contributing grains, gold and animals to the state. We will organize armed guards for your security. We will also provide one-fourth of the return earned out of our religious deeds. In exchange, you just protect us and bring order as Indra (the king of Gods) does for all the gods."

Manu complied with the people's request, became the first king with the name of Swayambhuva Manu.

Another story says:-

Once upon a time, when the people were too much affected by misery and insecurity resulting from anarchy, Brahma made Prithu the first king to provide security and welfare to the insecured people. Before starting to rule, king Prithu sought advice from the sages (Rishis) to rule the state. They gave him the following advice:-◈

◈ प्रियाप्रिये परित्यज्य समः सर्वेषु जन्तुषु
कामं क्रोधं च लोभं च मानं चोत्सृज्य दूरतः
यश्च धर्मात्प्रविचलेत् लोके कश्चन मानवः
निग्राह्यस्ते स्वबाहुभ्यां शश्वद्धर्ममवेक्षता

"Keep free from all the evils like desire, anger, greed, affection and pride; don't discriminate the people; be impartial and punish anyone who is not dutiful; and be always conscious of your duties."

After this, king Prithu also promised,◈ "No doubt, I will follow all the meaningful directions you give. There should be no doubt about it. I will save the people from difficulties, guide the people on the path of their duties, punish the wicked, and maintain discipline in the country, make people happy and prosperous by raising agricultural productivity." He further said, "I will be impartial, and there will be no discrimination at all."

King Prithu ruled as he promised, his rule in history has thus been glorified

Similar stories about the origin of monarchy in the world are found in the books of Buddhism and Jainism. Their stories also present as background the same difficulties, mis-management and the struggles in anarchy as the cause for the emergence of monarchy in the world. There is no controversy about this fact. The differences, which are found in these discriptions or in the stories, may be due to the difference in eras. However they are not baseless or untrue or the figment of sheer imagination, since they are all described by the sages.

◈ यन्मां भवन्तो वक्ष्यन्ति कार्यमर्थसमन्वितम्
तदहं वै करिष्यामि नाऽत्र कार्या विचारणा
लोकं च संकरात् कृत्स्नं त्राताऽस्मीति परन्तप !

The question that how important this time-honoured system of monarchy brought about by utilitarian necessity is in the present age, relevant. While answering this question I firmly say, "The problems of the world today are more fearful than those when states originated". As the first king Swyambhuva has said, "All the people are untruthful, it is very difficult to rule them." That is a fact. People are always untruthful as Manu said. In this context, it is much more difficult to rule today's sefish, though well qualified and conscious people than innocent and simple people of that time. Hence, monarchy is not only necessary but also is a 'must' for today's world than in olden days. Therefore, it is obvious that the glory and significance of monarchy should grow today.

One may ask, how could environment to describe the importance of monarchy be created when various types of political system are adopted in most part of the world ? The environment may be created later on, but I have enunciated its importance out of my conscience and insight. Not only this, I am strongly determined to publicise the necessity of strong and ideal monarchy all over the world. Why such a determination ? Well, I have many reasons for this:

What It Means To Be Strong and Ideal Monarchy ?

STRONG (Monarchy)–

The King should not leave the affairs of the State to the highest legislature not in time with the times by being passive when on the other hand

(a) National situation.

(b) The conditions in Least developed countri LDCs like ours and other developed countri of the world.

(c) Present international environment which full of enmity, war and struggle.

(d) Need for the long-cherished and universas prayed "world peace."

---

enjoying all the honours and privileges given b nation He should not entrust the destiny of the natio to such a highest legislature without knowing wh political party or community has a strength in house, how is the leader like. No body loves the nati as much as the King does, which is reared and brou up by his own predecessors since time immemor King Manu has said: "The King should not evade responsibilities; the King should not only live like king but he should also act as a leader and should an able pioneer and active, otherwise the natio doomed. If the people are to suffer at the hands gangsters, exploiters, oppressors of the State before very eyes of the King and State Officials, then there no sense of having such an incompetent King".

यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङनेता ततः प्रजा
अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव —मनु
विक्रोशन्त्यो यस्य राष्ट्रे ह्रियन्ते दस्युभिः प्रजाः
संपश्यतः सभृत्यस्य मृतः स न तु जीवति —महाभारत

That is why the qualifying word strong has be given to a King and Monarchy who can maintain di pline in the country by eliminating the evil and pro ting the good and noble elements.

I. Necessity of a strong ideal monarchy in our national situation:

Italian philosopher Machiavelli in his time had well recognised the unscrupulous and unlawful elements of his resident city of Florence, and had said that the suppression of these elements is possible oniy through powerful monarchy. Likewise, our present political, economic, social and religious activities have compelled me to think like him, and say that their activities can be controlled only by a powerful, ideal and welfare oriented monarchy. These activities are the determinants of our present national condition.

IDEAL (Monarchy)– The King should not play politics with the people. He should treat the people as his own children. Supported by a strong military force anybody can terrorize the people for some time and make them extol him. But history condemns it in a very short period. This is a wrong way, on the contrary the King who treats his people as his own children, gives loves and affection to them, becomes immortal for ever. As Acharya Kautilya has said: "The King should share the sorrows and happiness of his people". The old memorable kings like Rajarshi Shanti Deva, Shibi, Harischandra and Dilip had not only ruled the subjects only through law but also by affection and compassion. And that is the du y of a King. The duty is greater than politics. It has been said in Smiriti–"

That is why the ideal monarchy is the culmination of democracy where in trial even the Queen (Sita) is sacrificed, but the public consensus and opinion is

Nepal is historically an independent kingdom where the people belonging to different castes and sub-castes have been living from time immemorial. Though our country has been deprived of the all round development accomplished by other nations of the world during the nineteenth and twentieth century, mainly due to the then political system, yet she always maintained independence and the law and order situation. The movement of Praja–Parishad under the leadership of Mr. Tanka Prasad Acharya and Ganeshman Singh and others in 1997 B.S., and the movement of Jayatu Sanskritam in 2004 B. S. shattering the old system operating against popular will and cofidence, the onslaught from accross the border launched by the democratic movement of Nepali Congress organised by Gen. Subarna Shumsher,

---

not trampled upon. In principle the protection, defence and maintenance of the subjects is what is widely regarded as the supreme concern, duty and reponsibility of a King. In essence, the qualifying word 'able' has been decorated to an active King or monarchy whose prime concern is and has always been to safeguard his peoples' freedom, to ensure their wellbeing and prosperity and to show constant alertness to maintain national glory and pride.

MONARCHY–

Monarchy refers to a healthy system employed for the freedom and welfare of the people and safeguarding of national pride in accordance with the counsel of ministers, secretaries and members of parliament. This sort of king who comce under the principle of primogeniture and is supposed to wield an extraordinayr personality is kept in throne in tune with traditipnal culture havin been gendowed with the right to punishment, by the people.

and the final blow given by King Tribhuvan (the Father of the nation) against the Ranas, all led to the establishment of the democratic system in Nepal. Though the democratic system was set up, the country could not accclerate the pace of development due to the ideological conflicts among different political parties. Eeven though the environment suitable for development and favourable for national consciousness was created after 2017 B.S., the pervasive mismanagement, hunger for power among the so-called leaders, and programmes not oriented to people's welfare helped create confusion and instability in different spheres of national life. We can see organisations being formed on the basis of castes and communities. It is learnt that Terai Liberation Front is working underground. This might endanger the national sovereignty and re-create tiny states (like Baise and Chaubise) as in ancient days. The members of Rastriya Panchayat, who were elected through "adult franchise" have delegated the power to His Majest's Governevent even to dissolve the disstrict assembly by misusing the democratic right. Rastriya Panchayat advertises its political bankruptcy by electing the Prime Minister unanimously one day and submitting the no-confidence motion against him the next day. There is the unbriddled race for earning through corruption among the high government officials and the political leaders. This malpractice has been imitated even by workers in the lowest rank of the administrative ladder. None of the so-called modern politicians know the singnifcance of ideological opposi-

tion in democracy. The opposition groups, as
being enamored by the same charm of corrupti
only shout to "oppose for opposition sake." T
administration is not only stagnant but also inacti
Rationality, charity or compassion do not exist in
country, and there is absolutely no sense of directi
in admininistration. The country is forced to su
merge itself more and more in foreign loans. Thr
is no honest economic programme in the countr
The economic condition of the people has beco
more and more acute and pitiable. Today, we fin
that the so-called preachers and spokesmen
religion are carrying out shameful activities in th
name of religion even in religious, moral and cultu
fields. We have been hearing a lot of resentments fro
scholars and intellectuals against arrogance, com
son and secretive corruption in the country. News
papers report that some people are discussing as
trying to make "abortion" legalized in a Hin
Kingdom. I have to raise my voice against the sa
of beef in hotels. Thus each and every sector
national life is unstable and disorganised. No o
except the royal palace is concerned about the peo
ple and the country.

In such a situation, what sort of political sys
tem does this country need ? A system to take car
of only the peasants and workers, or mainly urb
labourers, or a system which disregards the value
basic human rights? Our democratic national go
can not be attained by any of these systems. Ou
first and foremost need is a strong and ideal system
which can protect our nationality, promote th

interest of all classes, develop the country and create an exploitationless, healthy and prosperous society in a democratic way by taking strong action against the people who want to disintegrate the nation, disturb the peaceful environment, and by eliminating the politically reactionary people backed by foreign powers and the elements addicted to corruption. This type of system is possible only in ideal and strong monarchy, not in other systems.

2. The need for strong and ideal monarchy even in other developing countries of the world

As explained above, the strong and ideal monarchy is not the need of our county alone, it is equally essential for other countries of the world like ours, because the problems of the people in these countries are the same. We need four things–

(1) Political, civil, liberty,
(2) Economic equality,
(3) Peace and security, and
(4) Spiritual development.

For peace and security we need strict discipline. But civil liberty and strict discipline are not compatible to each other. Civil liberty and economic equality can not also go along together, because there can be no compatibility between the capitalists who are satisfied only with contitutional liberty and the economically low class group who regards the the economic equality as a "must" wihout which they can not survive. I consider all other political

systems, except kingship, as sub-systems. The su
systems are not capable of managing and solving
these problems In any of these sub systems we fi
the ruling cliche favouring one class and suppressi
other class interests, and ignoring the significan
of the origin of monarchy. They have no respe
for the principle of co-ordination and harmony.
is only the ideal and strong monarchy which ca
provide, justifiable economic equality, necessa
political freedom and impose strict discipline, an
work with class co-ordination and solve the pr
blems. Therefore other developing coutries of th
world also need monarchy.

3. The developed countries of the worl also need monarchy–

As noted above, the ideal and strong mona
chy is equally necessary for the developed an
powerful countries of the world as well. Becau
"nothing is everlasting". The rise and fall is un
avoidale. Progression is bound to be follwed b
retrogression. No one can take pride in it. Th
seedling of downfal and retrogression is alread
rooted in the womb of progress and advancemen
From ancient thinkers or the Rishi Munis to th
modern thinkers like Karl Marx, all have accepte
this natural law. History shows that at on
time Bharatvarsha (India) was more powerfu
advanced, developed and well-known in the worl
than USA and USSR of today. Same was the cas
with the Roman Empire. Not going back that fa
we have the example of England. Before the secon
world war and especially before the American Wa

of Indepependence, the position of UK (England) was quite different from what it is today. Therefore, the developed countries of today should re-establish monarchy to ensure their national development, and to protect their young generation from the evil cultures such as the "Gay Culture" (this and other undesirable cultures may inevitably lead to the downfall of the state eventually). They must take recourse to monarchy for the fulfilment of their goals, for the establishment of absolutely peaceful environment, for the maintenance of strong discipline and for the durability of state authority.

3. Monarchy is essential for today's International Environment which is full of Jealousy, Enmity and Struggles:—

In the present day world these events depicting enmity, struggle, killings and counterkillings among nations, and among the communities and the provinces of a nation, are a common scene. These events have been continuously making wisdom, and rationality of human beings, the regulations of nations, especially the international body, the UNO, established with the objectives of solving the global problems peacefully keeping peace in the world, a mere laughing stock. The origin and continuation of these unwanted events are the outcome of the inabilities, weaknesses and inefficiencies of the UN and the state authorities themselves. Examples of such events are given below for the readers' consideration.

1. The old Kashmir problem and the bord dispute between India and China have rema ned unsolved yet.
2. The "cold war" between India and Pakista can become a "hot war" at any time.
3. The border problem between USSR and Chin has soured their relationship and created mis understanding between them Talks at th deputy ministerial level have brought no solu tions yet.
4. In Afghanistan, after the fall of Jahir Shah two presidents have been assassinated. USSI has turned a deaf ear to the UN proposa to withdraw the Russian troops from Afgha nistan. As a result, a public revolt is on.
5. The "communual war" between Buddhis Sinhalese group and the minority Tami group of Indian origin is still continuing Th result of the talks between President Jayabar dhane and P. M. Mrs. Indira Gandhi during the commonwealth summit in New Delhi is being awaited.
6. In Iran, after the downfall of the Shah, the religious leader Rohalla Khomeni, seized power, but the religiously fanatic government is not able to supress the rebellious Mujaheddin Group even after killing thousands of dissi-dents. Countrywide wave of fear, anarchy and disturbances are still unabated.
7. Disputes and misunderstandings between the Arab countries are intensifying the hostility

between Isreal and Arab nations, and possibility of another war between them is on the offing.

8. The Palestinean problem is still explosive. The PLO leader Yaseer Arafat, who had the high hope of creating an independent homeland, has been forced to leave Lebanon and transfer his headquaters to Tunis.

9. In this context, hundreds of American and French soldiers, who had gone to Lebanon as multi-national peace-keeping force, lost their lives in terrorist bombings. Consequently the "Peace move" has failed in Lebanon.

10. In Phnom Penh the Heng Samrin government succeeded in toppling the Polpot Government, with the direct intervention of Russian supported Vietnamese soldiers, but it has unleashed the nationwide discontent and revolt of the people. Border conflicts have created a serious problem for Thailand. The Government in exile headed by Prince Narodam Sihanouk, is still representing Kampuchian Government in the UN.

11. The apartheid policy of South Africa and the issue of Namibia is still an unsolved problem for the U N.

12. The American-supported guerrillas are trying hard to topple the communist government of Nicargua in Latin America.

13. The self declaration of independence by Turkish Cypriot leaders in half of the Medi-

terranean Island, Cyprus, has jeopardised its sovereignty and territorial integrity. The Turkish authorities have not accepted the UN proposal to withdraw its recognition to Turk leader Deng Tass's government there.

14. The establishment of US Naval Base in Diego Garcia, a tiny Island in Indian Ocean, has created hue and cry among its peripheral states.

15. The explosion in Martyrs Memorial in Burma has killed several South Korean Ministers and other state authorities who were on a visit to Burma. This has further increased the tension and enmity between South and North Korea, let alone the re unification proposals.

16. It is learnt that the Deng leadership in China is contemplating to call back the Dalai Lama, as the desired peace, law and order could not be maintained in Tibet yet.

In retrospect the league of Nations had been dissolved due to its inability to prevent war and aggression between states, eg. Poland invaded and occupied forcibly the famous city of Blat of Lithuania, but League of Nations could not punish Poland, as Poland had received full support of France and Italy. Italy occupied the Korfu Island of Greece. Greece petitioned in League of Nations. But League of Nations could not control Italy. China petitioned a caste in League against the action of Japan when Japan suddenly invaded Manchuria. League of Natians nominated and formed a commi-

ttee in this connection. The committee also submitted a report alleging Japan as a guilt. Howerver League of Nations could do nothing agaist Japan. But, Italy occupied Abssenia, invading the country forcibly. The total members of the League unanimously declared Italy as an aggressor, in this affair. However League of Nations could not direct Italy in the right course etc.

Even such aforesaid reasons led League of Nations into dissolution, however, the present United Nations has been confronting with world problems which are more complicated than those prevailing during the dissolution of League of Nations and appearing insolvable despite of persistent efforts and endeavour. This prevalent situation is no more beneficial to United Nations and UN should immediately bring about a change in this situation.

Due to the above mentioned international situations no one can deny the fact that the situation of the League of Nations can also re-appear in the UN. To avoid this, what should the UN do ? Should it look into the internal matters of the nations or should it confine itself to the external ones ? If there were an ideal and strong monarchy in all nations, there would be no over-ambitious politics nor would there be "ism" oriented conflicts and unrest in the world. With the participation of royal figures in the U.N., the UN could concentrate itself only in the matters like boundary disputes exp-, ansionist aggression, economic colonialism and big and small wars, and the Assembly will not be the sce-

ne of rude and unruly decisions. Gradually, positive actions for bringing peace in the world will be taken. Therefore, even for the solution of present international situation an ideal and strong monarchy along with common as well as mandatory policy and programmes ★ is imperative.

Common as well as Mandatory Policy and Programmes

United Nations should establish a strong and ideal monarchy in all countries of the world and give a common multi Sectoral Policy Programme including following guidelines and provide minimum tim for the gradual executions of the policy

1. *The tr dition of separate provision of independent judiciary, le islative institution and Executive Government including independent Public Service Commission, Auditor General and Election Commission should not be ended or terminated.*
2. *There should not be prohibition in essential political rights and civic rights.*
3. *The livelihood of the socially popular and leading personalities should be managed and their lives, fame and personality be protected.*
4. *Nobody hould be allowed to exploit and suppress others.*
5. *Cottage industries should be sufficiently and ex ensively encouraged in the countries so that no one male or female shall remain idle and worry on primary economic necessities.*
6. *Old peoples completing 60 years should be dispensed freely and without labour. The education of small children should be free.*

Thus, as stated above, a strong and ideal monarchy is necessary for the solution of the problems of both the developed and under-developed countries, and for the solution of international problems. The same can also be said for long-cherished

---

7. *Big factories and industries should be run only in national level.*

8. *Following persons be punished severely*

   A. *One who tries to make any act of agression against foreign nation, to rule the country with cruelties and tyrany to incite contempt and suspicions against the new move of United Nations or World Peace Camp,* ■ *through writing, lecturing or by secret counseling etc.*

   B. *One who tries to arouse contempt against national religion, culture, crown, national sovereign entity, independence, National language, Sanskrit language, rites and rituals as said by the religion, conduct, and legacy handed down by traditionally respected religion and knowledge, through propagation, writing, publication etc.*

   C. *One who serves the foreign nation and disturbs the law and order.*

   D. *One who dishonours, endulges on corruption and hates people, even being a minister, secretary or any authority.*

   E. *One who dissipates the national treasury and wealth.*

■ *This will be understood after reading the constitution of Jayatu Sanskritam Bhabana Kaiyanwayan Mahashabha.*

world peace. Yet I would like to add a few words keeping the holy objectives of world peace in mind to prove the effectiveness of monarchy for the prevalence of peace on earth.

The necessity of a strong and ideal monarchy for world peace

Nothing emerges without cause. There should be some cause for the establishment of world peace. All should have a clear idea of the significance of world peace. To create the environment of world peace a feeling of world brotherhood should be developed. For the world brotherhood there should be the broad publicity of sanskrit language and for its publicity, a system which understands and works for spiritual developmet should be developed. This is possible only in an ideal and strong monarchy. It is thus concluded that there is a need of an ideal and strong monarchy for the attainment of world peace.

World peace and spiritualism are the two faces of a coin. They are interdependent, complimentary and co-exist together. Never could they have separate identity and one can not exist apart from the other. To be frank, if we do prefer the Sanskritised spiritualism we can't aspire after world peace. On the one hand, we assure this, on the other it is known to everybody that there is not a single day that the B.B.C. does not broadcast such pathetic news as is given hereunder.

(1) Unexpected and secret murder or hijacking of foreign nationals by the agents of opposing power.

(2) Sometimes one nation launches attacks upon another.

(3) Inciting hatred some are provoking to violence and counter violence in the name of religious and political doctrines.

(4) Coup-de-tat abrupts and bloody insurgency and dethroning them in power are the order of the day.

(5) Sometimes tyrannical and oppressive president or the chief of the state is heard of massacring to opponents.

This complicated world problem in such a hellish situation surcharged with violence and counter violence and born of spiritual darkness can never be solved if feeling of world brotherhood, which is concomitant of Sanskrit Lauguage could not be propagated under the benign monarchy. This is an undoubted fact. There can not be any other alternative course for the United Nations if the world body wishes world peace.

I fully concur with the political philosophy of the great Italian philosopher Dante. I regard him as a great political surgeon of political problems of the world. His philosophy was: "not only for Italy, but also for global peace and welfare, the institution of a strong and ideal monarchy is essential."

In this modern age, various kinds of political systems have been developed and practised in the world, whereas I am still advocating the virtues of the oldest institution of monarchy. If others are

going to the East, I am moving to the West in this regard. Am I going contrary to the political trends of the world ?.

As a matter of fact I am also following the course of others, say the system of state machinery. In my analysis, there are only two types of statecraft-one a system of state machinery and the other a system of no state machinery. The system of no state machinery prevailed in the ancient society as described inThe Mahabharat, which has been highly praised by famous state philosophers of today like Prince Kropotkin and Ruskin. And we should not hesitate to say that this(system with no state machinary) was the system imagined as the ultimate goal (classless and conflictless system) by great philosophers like karl Marx and Mahatma Gandhi. But this concept (ancient communismlike) can not prevail in the present environment, because, for this, either there should be the society comprised of people without malice and jealousy or there should be wise, cultured, enlightened people who can well understand and implement the teachings of Mahatma Gandhi and Tolstoy. This is not possible at all Now, there remains the system of state machinery. In my analysis, different political systems like democracy, communism, socialism, dictatorship, all maintain their identity by advocating liberty, or economic equality, or constitutional totalism, or protection of the nation and enhancement of national glory, but their working patterns are different. Yet they are all bound by some state machinery. In fact they are all deformations of monarchical system. For exam-

ple, people in ancient days, when states were in a state of evolution, used to submit terms and conditions before the future King. People in modern days are also making more or less similar demands before the rulers of different systems. Their terms or demands are:

"Rule over us strongly and successfully. Punish the guilty among us and those who break the law and peace. Protect the weak. We shall give portion of our income to your treasury. We shall honour and respect you. Rule over us strongly."

Due to this now-unexpressed request of the people, the head of government of other political systems by regarding themselves as the king, handle the state machinery and rule the people today. They are also enjoying the same royal privileges bestowed by the people upon their kings in ancient times. They (the rulers of today) regard themselves as the king, but the people do not regard them so. People's psychology regards these rulers as the citizens like themselves. Due to this psychology, the heads of the governments of different systems can not discipline the people as expected. The main responsibility of the state is to protect the people from moves and countermoves among themselves and to facilitate the ways and means of development by keeping the people under discipline. However, people by nature are impure, intolerant, selfish, ambitious and malevolent. They hold their cruel nature in check only because they fear the royal sceptre. If the authority is weak, the inherent nature of the people makes them start pouncing upon weaker sections. Because

of this cruel nature, the people do not respect the authorities whole-heartedly. It is true that:

Neither could they take the risk of disciplining the public for fear of

1. Strict administrator stands the risk of losing popularity.
2. If they could not amass money, they would not win election for lack of resources.
3. Impartial treatment of people on an equal footing could not win the confidence of his own community and ensure their wholehearted support and votes.

Now the question arises whether the men in power in any other system, who fear that the above mentioned factors might be detrimental to their election successes, will ever take the risk of disciplining people without being subservient to, as Manu said, the unscrupulous people to get votes. Here is a true story: A CDO once said to a socalled leader, "One policeman could not apprehend a mischief-doer living in your village. If you do not help us to arrest such an anti-social element, how will the system be improved ? The leader said, "The election is due in four months, don't ask me to help you until then. If I help you to get him arrested, his followers or gangs will not vote for me I am sure to be defeated."

Let me mention the two sentences from Yajurveda:

"राष्ट्रदा असि राष्ट्रं मे देहि"– वेद

"O God, you are the state giver; give us the state."

"वयं राष्ट्रे जागृयाम पुरोहिताः"– वेद

"Let us ever be alert with national interest in mind."

Can we get any person in any system fully and whole heartedly adhering to such high ideals of national welfare ? Instead, they are found to be impatient to deviate from their principles as and when they see the progress of other parties/groups or communities. In such regimes, as stated in the Vedas,

"ततो राष्ट्रं बलमोजश्च जातम्"– वेद

"Bright, strong and virile nationalism can never be attained Such regimes can not keep its subject in discipline and control".

"सर्वो दण्डजितो लोकः– स्मृति

It is the just punishment that keeps the people in discipline. How will peace be maintained without this ? The people of other sub-systems, other than monarchy, regard the state authorities such as president, ministers, IGP, as the president, ministers and IGP of the stage. The actors in the stage, respect each other only during the play. In the interval they gossip together in a room without due respect to each other's role, and criticize the acting of one by the other.How will the people hold such actor-like authorities in esteem ? Hence, the history of the lawful kings who keep their subjects in discipline, has become immortal. The great poet Kalidasa has explained, with following examples, how the strong and ideal monarchy maintains peace in the state by

suppressing injustice, ★ atrocities, indiscipline and lawlessness, (a) When king Dilip was in the forest no strong animal could harm the weak animals. (b) In the reign of king Kartabirya the wind could not even stir the saris of beautiful women who having been tired were asleep in the middle of the way. Let alone anyone assaulting them.

Can this sort of discipline be maintained in any other sub-systems, other than an ideal and strong monarchy? Not only for maintaining peace and security of the state, but also for the all-round development the ideal and strong monarchical system has been proved to be far better than any other sub-systems of the world.

Let us hear king Ashwapati's answer to a question put up by a sage about the prosperous and peaceful state of his kingdom in the following words:- "There are no thieves, misers, drunkards, illiterates and atheists When there are no adulterers, adulteresses do not exist." ☼

The Sarga Parba of Bhavisyat Puran has also describea the condition that prevails in the ideal and strong monarchy, in the following way:

"There are temples in the villages: yajnas are conducted in prominent places (like district headquarters); there is adequate money in homes, and there is strict adherence to religion among people." ◈

★ "ऊनं न सत्त्वेष्वधिको बबाधे तस्मिन् वनं गोप्तरि गाहमाने'
''वातोऽपि नाऽस्त्रंसयदंशुकानि को लम्बयेदाहरणाय हस्तम् ?"

☼ न में स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यप:
नाऽनाहिताग्निर्नाविद्वान् न स्वैरी स्वैरिणी कुत: ?

◈ ग्रामे ग्रामे स्थितो देवो देशे देशे स्थितो मख:
गेहे गेहे स्थितं द्रव्यं धर्मश्चैव जने जने

Those people who do not have enough courage to propound this system or bring the enemies of this system, under control, may call this golden divine system an imaginery one, or may not believe it or may criticise it.

It is said that if one cannot follow the sacred path, he tends to criticize it.

"अशक्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दां प्रकुर्वते" ।

Why this injustice ? Why useless imposition!

गुण: खलु अनुरागस्य कारणं न बलात्कार:"–

I shall be attracted if someone could show me the qualities of other systems. If anybody could show me the historical proof of a more golden system than monarchy I will give up all my prejudices for monarchy. Not only now but also thousands of years ago the alternative to monarchy was thought of and experimented with. This is evident from the enunciation of eight different types of system by the assembly of the Rishis, as descrided in Rigveda (Brahman Aitareya Brahman). The names of those systems were Samrajya, Bhoujya, Swarajya, Vairajya, Parmesthya, Rajya, Maharajya and Adhipatyamaya. Among them, there are some systems which have specialities. In Bhaujya system, the ruler could rule over (or have jurisdiction over) those territories only where he could provide security, food and clothing to the people. Under Vairajya system, the people had to assemble and decide by themselves the system of their own and had to implement the decision themselves. In Swarajya system, a single person could not rule the state. Many persons (or a group) could rule with the con-

sent of many people by giving up their narrow feeing. The advocate of this system was a Rishi called Ratahabya of Atri Gotra.

"व्याचष्टे बहुपाय्ये यतेमहि स्वराज्ये"

He said, "Let us rule through this multiple rule system for the welfare of the people."

In Paramesthya system, the ruler had to rule thinking that God was ruling everywhere.

This Paramesthya system of the Vedic Era was by and large the same as the one thought of by great people like Tolstoy and Mahatma Gandhi

Adhipatya-maya is the system of bureaucracy in which the ruler had to rule with the consent of the authorities. Though these systems have been experimented, they are all lop-sided sub-systems. The only perfect system is the monarchcial one. In this creation which is endless like the spectrum of of light and the natural fountain stream, many philosophers or thinkers who wished the welfare of human beings, and who proposed different systems were born Some of these systems were experimented with and were later changed In this creation, how many times ancient communism prevailed or how many times they were replaced by monarchy, there is no count. But all the sub-systems are incomplete and imperfect. Under a sub-system even the all-powerful Lord Krishna who ruled as the head of the Gana Sangh such as Andhak Brishni and Yadav had to relate his anxieties to Narad

Muni saying. ◈ "I have been like the mother of the two ever-quarrelling gamblers, as both of them are sons, I cannot support one against the other, but I have to listen to their complaints. I cannot decide who is right and who is wrong. How to solve the problem ? I am engulfed in anxiety and difficulty. There is no unity in the Sangha. How should I rule ? Advise me, please." Krishna would not have to face that sort of problems, if there were monarchy. Other monarchical states of that time such as Kuru, Panchal, Magadh and Chedi were peaceful and disciplined. Such non-monarchical sub-system contained some merits. In Buddha's times, the Republican states like Bazzi, Malla, Shoora Sena, the Shakya Republics, and aristocratic states, had some degree of importance and stability. But no other system can compete in perfection with monarchical system.

Some people say, whatever the system may be, it is the ruler who should be competent, qualified and capable of ruling the nation. It is true. Mr. Johnson, a great thinker, has said, "An institution or system is the reflection of the ruler's ideas and character." However, let us find out the qualities of a ruler. According to Rigveda

"ईयचक्षसा मित्रसूरय:"–

rulers should have broad and friendly outlook as well as insight. "Do those persons who get to the

---

◈ सोऽहं कितवमातेव द्वयोरेव महामुने !
नैकस्य जयमाशीसे द्वितीयस्य पराजयम्
ममैवं क्लिश्यमानस्य नारदोभयदर्शनात्
वक्तुमर्हसि यच्छ्रेयो ज्ञातीनामात्मनस्तथा– महाभारत

position temporarily through elections possess the broad and friendly outlook let alone the insight ? Can they succeed in election with these genuine outlooks-elections where they have to get the votes through election stunts and working upon the feelings of the people ? It is not possible at all. Because the authorities who are elected for the time being cannot in any case be loyal to the nation, rather they corrupt the nation and exploit the people to serve their self interest. They rather resign when they find the situation unfavourable due to the popular anger. They do not have loyalty and dedication to their nation even though they have the sense of duty. Successful rule is possible only from the person who possesses inherited regal qualities, who loves the people as his own children, and who is impartial, well-recognised, widely respected and unviolable personality. The person who has amicable outlook can formulate successful foreign policy. The only ruler with perfect insight into the matter of statecraft can become the ruler of the poor and helpless, and attain the fame of ancient Rajarshis by executing his works dutifully and selflessly.

With this view in mind, I want to make it clear how I have categorized the major systems which were already experimented with and the systems which are still prevailing, in the following order of importance:

(a) ANCIENT COMMUNISM: (The system was highly praised in the Mahabharata, and also

advocated by the famous philosophers of present era like Prince Kropotkin and Ruskin)

(b) IDEAL AND STRONG MONARCHY: (The system like Ram Rajya inrtoduced and supported by Rajarshis.) It is a perfectly developed system in which the king (Ram) even banished his beloved queen (Sita), even though she was innocent, in order to respect the people's will. In this system the people can have opportunities for the self-development, not only physical and spiritual, but also all other aspects of life.

(c) BENEVOLENT DICTATORSHIP: (The system adopted by Hitler, Stalin, Mao, Tito and Ho Chi Minh with the objectives of promoting national liberty, national glory, national welfare and the welfare of the mass. This is a system in which the target is to achieve material progress, even though some have ignored spiritual upliftment, denied and ignored its values (spiritual values are crippled).

(d) DEMOCRATIC SOCIALISM;★ This

★ *(Democratic socialism, in order to discredit communism, has ammended the following four dynamic principles of communism just to attain the very goal of communism:)*

(*a*) *There should be no leadership and dictatorship of the proletariat.*

(*b*) *Violent actions should not be taken to obtain the objectives.*

(*c*) *The means of production should not be nationalized without due compensation. They should be gradually nationalized only with due compensation.*

(*d*) *There should be no restriction on the freedom of religious activities.*

system emerged with the slogan of democracy in order to discredit communism This is not pure communism-oriented socialism, rather it is capitalism in disguise. Many rightist nations have adopted this for the protection of their economic principles. In under-developed countries, the clever reactionary politicians have considered this system as leftist and have corrupted its actual principles for the fulfilment of their self interests. Its importance is decreasing day by day in our country.

(e) UNRESTRAINED DICTATORSHIP:(This system has been practised even in countries where monarchy or other sub-systems exist) This does not have respect for the fundamental rights and welfare of the people. This system is the most useless system even if it was introduced under compulsion to take care of the people during the reign of Henry IV and Louis XIV of France.

Among the above-mentioned systems, leaving aside the fourth and the fifth systems which are objectively meaningless, the ancient communism, even though it is on top in order of importance, has no significance in the present day world The third. the benevolent dictatorship, that can be benevolent or malevolent when viewed in terms of the viewpoints of the rulers can not be widely accepted There may be no permanency in its benevolent nature due to its reliance on the process and objectives of its administration On the other hand it is but natural to doubt its permanency because of the exisence of reaction within the state. The system is

incomplete as it is indifferent towards spiritual sectors. This is the main defect of the system The intellectual community is not satisfied only with national progress (food and clothing). New, the only ideal and strong monarchical system remains without any blemish. The mankind should be grateful to this system This system is capable of solving the problems of the present world since it is perfect. Because of this fact, it has been the system praised and honoured by acient Rishis and eastern philosophers like Sukra, Yajnabalkya, Kautilya, Kamandak and so on. In this system the king is regarded as the embodiment or incarnation of Lord Bishnu. In Vedic Era, what sort of respect was shown by the people in honour of monarchy can be found in the Veda and the Smriti

"विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु"–यजुर्वेद

"O ! King, all the people want you".–Yajurved.

"मा त्वत् राष्ट्रमधिभ्रसत्"

"Let the state be not separated from you".

"प्रजासुखे सुखं राज्ञ:"

"The welfare of the king lies in the welfare of the people".

"राजा मे प्राण:"

"I regard the king as my heart beat."

नराणां च नराधिपम्

"The king among the people is Me"-Geeta

"अहो ! तम इवेदं स्यात् न प्रजायेत किञ्चन
राजा चेन्नभवेल्लोके विभजन् साध्वसाधुनी"

"How dark would be this world, if there were no king who would distinguish the night from the day ?"

In this way, not only ancient sages and eastern Rajarshis but also the famous western political philosophers have highly praised the importance of an ideal and strong monarchy. As space does not permit us to quote all of them here, only a few statements of western political philosophers are given below:

Sir Thomas Aquinas- "In a state where there is only one king and he who rules with reason and justice, that is the only supreme state. The foremost quality of a state is its unity. And this unity can only be achieved under the monarchy."

Dante- "The state power under the monarchy should be such that the king could exercise his authority overwhelmingly. The monarchical form of government should not be limited only to the boundaries of Italy. It should spread to the whole world. The God has created the society in such a way that the indivinual's intellectual and spiritual energies could be developed to a maximum extent. To assist in this task is the foremost objective of a state. This can only be attained when there is total peace and this peace can only be achieved when all the people of the world accept without reservations the monarchical system."

Bodin- "Only in the monarchical system the individual's rights and properties can be guaranteed. The monarchical system is the best state system."

James First- "Only the monarchical system is the best system. The king is the incarnation of God in the earth. That is why the welfare of the subjects lie in accepting and executing the orders of the

monarch. The monarch rules only for the welfare of his subjects. The subjects have no right to give decision on the work of the monarch. The decision would be given by the God itself."

Francis Bacon– "The king can suspend the parliament and control the normal procedures. The parliament should not control the king. The rights of the king should be indisputable."

Hobbes– "The monarchical form of government is not only just, but also the best. Many advantages accrue from it. The harm is relatively less. The monarchy, in fact, should also be hereditary. And that is the only best system."

Montesquieu– "The ideal republic has significance. However, such a system can hold good only in states having small areas like the Greek City state. For big states only monarchy is appropriate."

The supporters and admirers of monarchy like the political philosophers Jean, Pierre Dubuoy, Mersellieus, William Okam, Plato have expressed similar views on monarchy.

What is being affirmed by all these expressions that have been presented here ? I have already expressed my intention in the preface that I have written this booklet with a view to attracting the attention of, above all, the United Nations and thereafter all the conscious communities of the whole world to start constructive, consultation and thinking to reestablish for the ultimate achievement of the goal of human welfare and world peace in all the countries of the world strong ideal Monarchical System

''सर्वकोपेभ्य: प्रकृतिप्रकोपो हि गरीयान्' – कौटिल्य:

People's revolt will sooner or later, definitely end the dictatorial regime. To prove this, several instances can be cited such as the fate of Russian Czarist Empire and the fate of the monarchies of Germany, Austria and Hungary. The King of Bulgaria had to abdicate. The dictatorial regime of the Sultan of Turkey came to an end. In our country there is not a single trace of the old regime. The fact will be driven home if we study our Puranas and Buddhist Jatakas that the consequences of dictatorial regime were not good in the past nor will it be so in future. But it is not something remarkable. The bad government and the bad character of ten and twenty dictatorial regimes in the ever continuous and perpetual course of history cannot belittle the glory and importance of sacred strong ideal monarchy. There were several kings who were dictators and there were and even are several Heads of States, Presidents who were and are dictators this is a different matter. My contention "without the establishment of strong sovereign ideal Monarchy, world peace is impossible" may be ridiculed by some without reason. Let them do it. In their time wise men like Socrates, Galileo, Peter Awelard and Roger Bacon were also considered unrealistic. "There is no limit to time and the earth is also too big". I have nothing more to say under adverse circumstances, my ideas must bide its time for a future exponent and time alone will reveal its true nature. And to those who ridicule this claim of mine I would like to suggest them to subscribe to this evi-

dent and enlightened idea. I wish them make their life successful by winning the title of honoured world* peace volunteers and by being qualified for

---

*1) *what does the world peace camp mean?*

2) *who receives the title of world volunteer and how?*

3) *The status and programme of world peace volunteers.*

Answerd to the relevant questions.

1) *In accordance with the suggestions in the preface, in order to launch the world peace programme the United Nations establishes, under its auspices, central world peace camp and ordains all the countries in the world to open its branch with a common programme.*

2) *As planned, every nation in accordance with its economic potential, geographical area and the population, will open a branch of world peace camp under the management of about fifty to five hundred graduates honoured with the title of world volunteers with work.*

3) *As proposed, the General Assembly of the United Nations will award the title of world volunteers to those graduates who have completed the three years world peace courses of study conducted by Nepal Sanskrit Ashram, the organ of Jayatu Sanskritam Spirit Implementation General Body and who is well versed in one of the languages recognised by the United Nations as well as who are committed, dedicated, and devoted to the implementation of world peace programme These graduates could be comptent cadres of the world peace camp branches opened in every country.*

4) *In normal situation five percent of the world peace camp of every country should constantly make a tour*

continuing the work of the world peace camp branch conducted in ones' own country and by playing a significant role in the great striving for world peace. Nothing more to add. Jayatu Sanskritam (Let Sanskrit be victorious)

---

of the world for the publicity of world brotherhood in line with the spirit of Sanskrit language which is the only vital factor that helps in ensuring world peace. The rest of the workers, by making frequent tours within the country, should carry on dissemination of the Sanskrit language, the messenger of the spirit of world brotherhood.

5) *In the abnormal conditions of one's own country attacking and subjugating other countries of persecuting and suppressing its people by being dictatorial, the world peace camp branch comes out against its own government and immediately informs the United Nations with all the detailed programmes for ending it.*

6) *Irrespective of the programme, since the workers of the world peace camp happen to be volunteers of the United Nations, they cannot be punished or reprimanded by the government of any country The World Peace Volunteer Graduates will receive high remuneration and good facilities from the treasury of their own national government in accordance with the commitment and conditions of the common programme.*

(The constitution along with the preface of the proposed Jayatu Sanskritam Spirit Implementation General Body provides information of its comprehensive plan.)

—The Author

1984-11-10

एषा राष्ट्रप्राण – श्री (५) भट्टारेन्द्रभूमिपालानाम्
ऊनचत्वारिंशजनिमहप्रहर्षे प्रकाशतां नीता

यो पुस्तिका राष्ट्रप्राण श्री ५ महाराजाधिराज सरकार वीरेन्द्रको उनन्चालीसौं शुभ जन्मोत्सवको खुशियालीमा प्रकाशित गरिएको हो ।

This booklet was published on the auspicious occasion of the thirty-ninth birthday of our beloved Sovereign His Majesty King Birendra Bir Bikram Shah Deva.

मङ्गलाचरणम्

तर्कोर्मिमद्धर्मकर्मदर्शनागाधसिन्धुषु
असंख्यासंख्यसंख्यावज्जनविश्रुतनामसु
प्राप्तश्रेष्ठगुरूपाधिवैशिष्ट्यालङ्कृतात्मसु
सत्पूजनीयगुरुषु श्री जुनानाथशर्मसु
कृतभक्तिप्रणामोऽहं राजतन्त्राभिनन्दिनीम्
पुस्तिकां प्रणयाम्येतां राष्ट्रक्षेमविवर्धिनीम्

धर्मदर्शन र कर्मदर्शनका तर्कतरङ्गमय अगाध समुद्र, असंख्य असंख्य विद्वज्जनहरूमा नामतः प्रसिद्ध, 'बडा गुरुज्यू' पदको वैशिष्ट्यले विभूषित मेरा गुरु श्री जुनानाथ शर्माज्यूमा भक्तिपूर्ण प्रणाम चढाएर राजतन्त्रप्रशंसक, राष्ट्रकल्याणकारी यो सानो पुस्तिकाको म रचना गर्दछु ।

I write this small booklet in appreciation of the monarchical system devoted to the welfare of the country and dedicate this work to my reverenced Preceptor Maha Pandit Juna Nath Sharma, one among the expert swimmers who had taken a dip in the boundless ocean full of waves of philosophies of religion and religious act and one among the rare few profound scholars, who was decorated with the title of "Bada Guruju".

समर्पणम्

ऋष्यग्निव्योमनयनमिते वैक्रमवत्सरे
मार्गमासान्तदिवसे पवित्रे रविवासरे
नेपालदेशेऽवन्टारग्रामे धादिङमण्डले
पूर्णप्रसादेन मया ब्राम्हणोपाह्वतावता
विश्वराष्ट्रस्थितीर्वीक्ष्य लिखिता लोकभूतये
'राजतन्त्रं सदा जीव्यात्' इत्येषा लघुपुस्तिका
श्रितवद्भ्यः स्वकर्तव्यधियैव क्षितिपासनम्
पालकेभ्यः, पोषकेभ्यः, प्रजाभावनया विशाम्
प्रवर्तकेभ्य आदर्शराजतन्त्रस्य भास्वतः
राजर्षिभ्यो हि पूर्वेभ्यः श्रद्धयैव समर्प्यते

विक्रमसंवत् २०३७, मार्गमासान्त आइतवारको दिन नेपाल देश, धादिङ जिल्लाको अबन्टार भन्ने गाउंमा म पूर्णप्रसाद ब्राह्मणले विश्वका राष्ट्रहरूको स्थिति हेरेर मानव मात्रको शाश्वत कल्याणको लागि लेखेको "राजतन्त्रं सदा जीव्यात्" नामक यो सानो पुस्तिका पहिलेका तिनै राजर्षिहरूलाई सश्रद्ध समर्पण गरिन्छ, जसले केवल कर्तव्यबुद्धिले राज्यासनग्रहण गरेर, आफ्नै सन्तानजस्तो गरी प्रजाहरूको पालनपोषण गरेर चहकिलो आदर्श राजतन्त्रको परंपरा चलाएका थिए।

I, Purna Prasad Brahman, having studied the situation of nations of the world wrote this small booklet in Bikram Sambat 2037, on the last day of the month, on Sunday, at the Abantar Village of Dhading district, for the sake of welfare of mankind, dedicate it to those Saint Kings who formed the ideal tradition of Kingship and who had the nation's welfare foremost in their minds.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात् !

आदौ लोकव्यवस्थापनदृढमनसा वेधसाऽदिष्टमिष्टम्
जुष्टं स्वायम्भुवेनाऽधिकृतमनुपदेनाऽदिमक्ष्माधिपेन
घुष्टं स्मृत्वाऽनुयातं सविधि च मनुना तेन वैवस्वतेन
तत् प्रह्लादाधिपत्ये प्रचलदविरतं जीवताद् राजतन्त्रम्

(१)

अघि लोकहरूको व्यवस्थापनको लागि दृढसंकल्प ब्रह्माको आज्ञा इच्छानुसार आदिम राजा स्वायम्भुव मनुले चलाएको, स्मृति (मनुस्मृ बनाएर घोषित गरिएको, विधिपूर्वक वैवस्वत मनुले अनुसरण गरिएको प्रह्लादको अधिनायकत्वमा हालसम्म पनि (हिन्दूसंकल्पअनुसार) चलि रहेको राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्।

May Kingship established by Swyambhuw Manu, the first King, according to the wishes an injunctions of Lord Brahma (the creator determ ned to regulate the earthly kingdoms) having bee proclaimed by King Manu in his **Manusmri** followed by Baibaswat Manu according to form rites, and still continuing under the leadership Prahlad live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् पुराऽराजकस्थितौ
अरक्षीत् वस्तुजातस्य
दस्युसाद्भावतो जनान्

(२)

अघि अराजक स्थितिमा सारा वस्तुहरूमा डांका लागिरहन्थ्यो । त्यो स्थितिबाट जनतालाई जसले जोगायो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Previously, when there was anarchy and there was no security of life and property, Kingship saved the people from such a dangerous situation. May such Kingship live for ever.

विराड् वा इदमग्र आसीत् । अथर्ववेद ८।१०।१

नैव राज्यं न राजाऽसीत् न दण्डो नच दाण्डिकः
धर्मेणैव प्रजाः सर्वा रक्षन्ति स्म परस्परम्–महाभारत
ममत्वं न च विन्देयुः यदि राजा न पालयेत्
अन्ताश्चाकाल एव स्युर्लोकोऽयं दस्युसाद्भवेत्

अघि न राज्य थियो, न राजा, न दण्ड, न दण्डधारी । धर्मले नै सबै प्रजा परस्पर रक्षा गर्दथे ।

महाभारतमा भनिएको छ— अराजकताले पछि स्थिति बिग्रिंदै गएपछि जनतामा यस्तो धारणा बन्यो— "कसैले राजा भएर शासन नगरिदिने हो भने आफ्नो भन्ने भाव कुनै वस्तुमा राख्न पाइएन । सबै कुराको अन्त अकालमै हुने भयो । सबैतिर डांकाहरूको कब्जा हुने भयो ।"

In the past when there was no monarchy, there was neither kingdom nor king. There was neither punishment nor one who exercised it. People protected themselves through religion.

With the worsening situation created by anarchy, the people began to think in following manner:–

"If there were no one to rule as a king, the sense of security is lost completely, everything is doomed untimely and terrorism will dominate everywhere".

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
येनाऽदौ सर्ववस्तुषु
स्वत्वं दत्तं मानवेभ्य
आशोत्साहविवर्धनम्

(३)

◈परापूर्वकालमा जसले सबै वस्तुमा मानिसहरूको स्वत्व स्थापित गरिदियो र आशा र उत्साह बढाइदियो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Long live the monarchical institution which in ancient times guaranteed the people's ownership of their property, and inspired the people with hope and encouragement.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद् व्यधात् लोकभूतये
तान् वर्णाश्रमधर्मांस्त–
न्नियमांश्च व्यवस्थितान्

(४)

◈नाऽराजके जनपदे धनवन्तः सुरक्षिताः
नाऽराजके जनपदे स्वकं भवति कस्यचित्
मत्स्या इव जना नित्यम् भक्षयन्ति परस्परम्

वाल्मीकि रामायणमा भनिएको छ— अराजक देशमा न धनीहरू सुरक्षित हुन्छन्, न कसैको स्वत्व—स्वास्नी, छोरो, धन भन्ने रहन्छ । माछाहरूले झैं जनताहरू एकले अर्कोलाई खान थाल्दछन् ।

In a state of anarchy, neither the rich are secured nor any one's self, wife, children or one's wealth is protected, people will start devouring their own kith and kin, like the fish.

जसले प्रजाहरूको कल्याणको निति तो ◈ वर्णहरूका (ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य र शूद्रहरूको) र आश्रमहरूका (ब्रह्मचर्य, गार्हस्थ्य, वानप्रस्थ र संन्यास) धर्म (विधि) र तिनका नियमहरूको व्यवस्था गऱ्यो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship which has issued manifesto on casts (Brahman, Kshetriya, Vaishya and Shudra) as well as the obligation and law and order of Ashrams (Brahmacharya, Garhasthya, Vanaprastha and Sanyasa) for the welfare of the people, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद् वर्णाश्रमसुस्थितीः
चिरं परेभ्योऽगोपायत्
प्रजाभूत्यै यथायथम्
(५)

जसले प्रजाहरूको कल्याणको निमित्त विरोधीहरूबाट वर्णाश्रमका कल्याणकारी व्यवस्थाहरूलाई धेरै कालसम्म जस्ताको तस्तो नै बचाएको थियो त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship which, for the welfare of its people, protected or guarded the caste system ever from the clutches of enemies for a very long time, live for ever.

◈ चातुर्वर्ण्यस्य धर्माश्च रक्षितव्या महीभृता —महाभारत
तदभावे धर्मनाशः, तदभावे जगच्च्युतिः —कामन्दकः

राजाले चारै वर्णका धर्महरूलाई बचाइदिनुपर्छ भनेर महाभारतमा भनिएको छ । कामन्दकले पनि भनेका छन्— "राजाबाट संरक्षण भएनभने धर्मको नाश हुन्छ, धर्मनाश भएपछि सबैको पतन हुन्छ ।

In the Mahabharata, kings have been asked to protect all the four castes and their religions. Kamandak has also explained that if is not protected by the king, religion will collapse which will ultimately lead to the collapse of each and every one.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् शक्तमपि लौकिकी:
ररक्ष लोकमर्यादा–
गुप्तये धर्मसंस्कृती:

(६)

जसले शक्तिशाली भएर पनि लोकमर्यादाको रक्षाको निमित्त लोकमा चलेका धर्म र संस्कृतिहरूको संरक्षण गऱ्यो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Powerful though Kingship is, yet it has followed social norms to protect the system of religion and culture, and, therefore may it live for ever.

जातिजानपदान् धर्मान् श्रेणीधर्मांस्तथैव च
समीक्ष्य कुलधर्मांश्च स्वधर्मं प्रतिपालयेत्
सर्वधर्मावनान्नीचनृपोऽपि श्रेष्ठतामियात्
उत्तमोऽपि नृपो धर्मनाशनान्नीचतामियात् —शुक्र

राजाले राम्रो दृष्टि पुऱ्याएर आफ्नो देश, जाति, वर्ग र कुलले मानिआएका धर्मको पालन गर्नुं, गराउनुपर्दछ । सबै धर्महरूको रक्षा गर्दै गयोभने सानै (देशको) राजा पनि श्रेष्ठ मानिंदै जान्छ, श्रेष्ठ नै भए पनि उक्त धर्मपालन गर्न गराउन नसक्ने छ भने त्यो राजा श्रष्ठ मानिंदैन भनेर राजनीतिक आचार्य शुक्रले भनेका छन् ।

"The king should maintain the tradition and enforce his people to carry out the rituals as accepted by the people from the time immemorial. If the king of a small state is competent to protect all the religions, he will be considered as a successful one and if he fails to maintain it, he will not be considered as a former one even though he rules a large country." –*Shukracharya*

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
संशोध्याऽनेककण्टकान्
नृभ्य आत्मविकासार्थे
विशालां यद् ददौ सृतिम्

(७)

◈ अनेक किसिमका कण्टकहरूको संशोधन गरेर मानवहरूको आत्म-विकासको लागि जसले विशाल मार्गप्रदान गर्‍यो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, which prepared a broad way by avoiding several hurdles for the self-improvement of man, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद्धि प्रचलिताः शुभाः
परम्परा जीवयति
लोककल्याणहेतवे

(८)

जसले लोककल्याणकारी प्रचलित परम्पराहरूलाई बचाइराखेछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

◈ अनेक कण्टकहरू—अकारण शत्रु र व्यक्तिगत शत्रुको आक्रमण, चोरी, डकैती आदि ।

Attack by personal enemy and enemy without any cause, theft, robbery, epidemic etc. are considered to be several hurdles.

◈May that Kingship, which has preserved t prevalent traditions for the welfare of the peop. live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यदस्मदृषिसंस्कृतिः
श्रद्धत्ते भावयन्त्यष्ट–
लोकपालांशजं नृपम्

(६)

◈हाम्रो ऋषिसंस्कारले राजालाई अष्टलोकपालहरूको (इन्द्र, वा यमराज, सूर्य, अग्नि, वरुण, चन्द्र, कुवेर) अंश मानेर जसमाथि श्रद्धा राख्त त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Our Rishikul norm admits the king as th representative or elements of the eight deities–Indr Bayu, Yama, Surja, Agni, Barun, Chandra ar Kuber and so riveres it. May Kingship live for eve.

◈शुक्रने भनेका छन्– राजाले परंपरादेखि चलिआएको देश जाति कुलका धर्महरूलाई जस्ताको तस्तो चलाइरहनू, नत्र दुनियां भांडिन्छ ।

Shukra has said, "It is the bounden duty of a ki to protect the tradition of the country. He should enfor the countrymen to maintain it accordingly, otherwise, tl people get un-controlled."

देशजातिकुलानां च ये धर्माः प्राक् प्रवर्तिताः
तथैव ते पालनीयाः प्रजा प्रक्षुभ्यतेऽन्यथा — शुक्रनीति

◈इन्द्रानिलयमार्काणामग्नेश्च वरुणस्य च
चन्द्रवित्तेशयोश्चैव मात्राभ्यो निर्मितो नृपः — स्मृतिः

इन्द्र, वायु, यम, सूर्य, अग्नि, वरुण, चन्द्र र कुवेरको अंशबाट राज बनाइएको छ भनेर स्मृतिमा बताइएको छ ।

Lord Brahma has made the King out of the element

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
मंत्रियोग्यगुणान्वितैः
संमन्त्य मन्त्रिभी राज्यं
कुरुते यत्र भूमिपः

(१०)

जुन व्यवस्थामा मंत्रियोग्य गुणहरूले युक्त मंत्रीहरूसंग परामर्श लिएर राजाले राज्य गर्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that monarchy live long where the king rules in consultation with the deserving and reliable ministers.

---

of Indra (the King of deities) Yama (God of death), Surya (Sun), Agni (God of fire), Baruna (God of water), Chandrama (Moon), Kubera (God of wealth) and Bayu (wind God).

मन्त्रियोग्य गुणहरू के हुन्, शुक्राचार्यले बताएका छन्—

कुलगुणशीलवृद्धान् शूरान् भक्तान् प्रियवदान्
हितोपदेशकान् क्लेशसहान् धर्मरतान् सदा
कुमार्गगमपि नृपं वुद्धयोद्धतुं क्षमान् शुचीन्
निर्मत्सरान् कामक्रोधलोभहीनान् निरालसान् —शुक्रनीति

शुक्रले भनेका छन्—कुलीन विचार र शीलसंपन्न, बृद्ध, शूर, भक्त, प्रियभाषी, हितोपदेशक, दुःख खप्न सक्ने, धर्मनिष्ठ, राजाले कुमार्ग लिन आंटे पनि रोक्न फर्काउन सक्ने, पवित्रहृदय, काम, क्रोध, लोभ, मात्सर्य (डाहा) केही नभएका, जांगरिला व्यक्तिहरूलाई मंत्री बनाउनू ।

Outlining the qualities of a deserving minister, Shukracharya has said.

"The minister must be born of a noble family, he should be learned, mature, brave, loyal, soft spoken and be able to give good advice. He must have the quality of tolerating hardship and must be religious minded. He must be able to prevent the king from deviating from the right path. Besides this, he must be active, free of greed and jealousy. Such people should be appointed as ministers."

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
स्वप्रेष्ठं यत् रिरक्षिषु:
वीरा न: संस्कृतिश्चक्रे
वेनस्थाने पृथुम् नृपम्
(११)

अतिप्रिय भएकोले जसलाई बचाउन हाम्रो वीर संस्कृतिले राजा वेनको ठाउँमा पृथुलाई राजा तुल्यायो (वेनको कुकर्मले गर्दा राजतन्त्रलाई नै उखाड्ने आकांक्षा गरेन) त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, which, because of its wide popularity, met the popular demand to replace King Ben with King Prithu, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
जनश्रद्धैव यत्प्रति
चक्रे (श्री ५) ज्ञानेन्द्रराजत्व–
विवशं पूर्वशासनम्
(१२)

जस (राजतन्त्र) प्रतिको जनश्रद्धाले नै राणा–शासनलाई ◆श्री ५ ज्ञानेन्द्र सरकारलाई राजा बनाउन विवश तुल्यायो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, when the old Rana rular could not venture against in reverence of the mass and compelled to put HRH Prince Gyanendra on the throne, live for ever.

◆जङ्गबहादुर लगायत राणाशासकहरू जब महत्त्वाकांक्षी र समर्थ नै थिए, तिनीहरू आफै राजसिंहासनमा बस्न किन चाहँदैन थिए तर हाम्रो राजवंशप्रतिको अपार जनश्रद्धाको अगाडि उनीहरूलाई त्यो हिम्मत कहिल्यै आएन र २००७ सालमा श्री ५ अधिराज ज्ञानेन्द्र सरकारलाई राजसिंहासनमा प्रतिष्ठित गर्न उनीहरू विवश भए ।

The Rana rulers including Jung Bahadur were indeed

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् प्रकृत्यैव नः कथाः
पुराण-काव्य-लोकेषु
प्रचलन्ति जनप्रियाः
(१३)

हाम्रा के पुराण, के काव्य, के दन्त्यकथा सर्वत्र जसलाई लिएर मात्र जनप्रिय कथाहरू भन्ने चलन छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Leave alone Puranas, Epics, Folk tales, kingship is the main subject of popular tales everywhere, May such Kingship live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
तत् कियत् प्रियमस्ति नः
प्रियेष्वतेष्वपि वयं
राजशब्दम् प्रयुञ्ज्महे !
(१४)

त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्, जो हाम्रो निमित्त कति प्यारो छ कि हामी आफ्नो प्यारो व्यक्तिलाई पनि (लोग्ने, स्वास्नी, छोरो, छोरी वा अरू) राजा र रानी शब्दले संबोधित गर्दछौं ।

May that Kingship, which is so dear to us, we address our near and dear ones (husband, wife, son, daughter) as King and Queen, live for ever.

---

very ambitious and capable as well. However, they were not prepared to seize the throne themselves. The reason was that they did not venture against the will of the mass who had confidence and loyalty in monarchy As a result, even in the critical period of 2007 (1950-51) they were compelled to put His Royal Highness Prince Gyanendra on the throne.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
संस्कृतेर्नोऽस्ति यत् प्रियम्
मिथः प्रकल्प्य राजानं
खेलयन्त्याः शिशूनपि

(१५)

बालकहरूलाई पनि परस्परमा राजा बनाएर खेलाउने हाम्रो संस्कृतिको निति जो प्रिय छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्।

Let the monarchy in which Kingship is so popular and deep-rooted in culture that children in games act like the King by turns, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
तन्न कस्य प्रियं भवेत् ?
तार्क्ष्यसिंहौ श्रुतौ राज–
त्वेन तिर्यग्गणेष्वपि !

(१६)

तिर्यक् जाति (पशुपक्षी) हरूमा पनि गरुड (पक्षिराज) र सिंह (मृगराज) लाई राजा मानिएको सुनिएको छ भने राजतन्त्र कसको निमित्त प्रिय छैन। त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्।

It's heard calling the King even among animals. Garud is called "Pakshiraj" and the Lion "Mrigaraj". This proves the greatest popularity of Kingship. May it live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यन्महत्त्वं जडेष्वपि
कार्यते गिरिराजत्वात्
प्रोच्चस्य हिमवद्गिरेः

(१७)

सर्वोच्च भएकाले हिमालयलाई पर्वतराज भनेर मानिन्छ। यसरी जसको महत्त्व जड संसारमा पनि स्थापित गराइन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्।

The Himalaya, being the tallest, is called "Parbatraj" (the Mountain King). The importance of the Kingship is recognised even in the inanimate world. May such Kingship live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यदमर्त्यजगत्स्वपि
देवराजाद्युपाधीनां
सत्त्वात् सत्कृतमीक्ष्यते

(१८)

देवराज आदि उपाधिको प्रचलन भएकोले जसलाई अमर्त्य जगत्मा पनि मानेको देखिन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्।

Considering the practice of giving the title of Devraj (King of Gods) in the heavenly world, may such Kingship live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्राऽभूत् सगरो नृपः
प्रजापीडावरोधार्थ–
संत्यक्तस्वप्रियात्मजः
(१६)

◈जसमा प्रजाहरूलाई पीडन गर्ने अनेक दुष्कर्महरूको अवरोधका लागि आफ्नो प्यारो छोरो (असमञ्जस) लाई राज्यबाट निकाल्ने सगरजस्ता राजा भए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, where was the king like Sagar, who, expelled his beloved son (Ashamanjash) to get his people rid of torture and atrocities in his region, live for ever.

◈असमञ्जो गृहीत्वा तु क्रीडतः पथि दारकान्
सरय्वां प्रक्षिपन्नप्सु रमते तेन दुर्मतिः
तं दृष्ट्वा नागराः सर्वे क्रुद्धा राजानमब्रुवन्
असमञ्जं वृणीष्वैकमस्मान् वा राष्ट्रवर्धन !
क्रीडतस्त्वेष नः पुत्रान् बालान् उद्भ्रान्तचेतसः
सरय्वां प्रक्षिपन् मौर्ख्यादतुलां प्रीतिमश्नुते
स तासां वचनं श्रुत्वा प्रकृतीनां नराधिपः
तं तत्याजाहितं पुत्रं तासां प्रियचिकीर्षया

—वाल्मीकिरामायणम्

अर्थात्, राजा सगरको असमञ्जस नामको एउटा दुर्बुद्धि छोरो थियो । ऊ बाटामा खेलिरहेका दुनियांका बालबच्चाहरूलाई सरयू नदीमा फालिदिएर आनन्द लिन्थ्यो । त्यो देखेर सारा नागरिकहरूले एक स्वरले राजा सगरलाई भने–'महाराज! कि सरकारले आफ्नो छोरोलाई लिइबक्सनुपर्‍यो, कि हामीलाई । दुइथरि एकै ठाउँमा बस्न सकिएन ।' त्यो सुनेपछि राजाले दुनियां नचिढियून् भनेर त्यस दुष्ट छोरो असमञ्जसलाई त्याग गरिदिए ।

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्रार्ऽर्तप्राणिसेवया
समाप्तराज्यद्रविणो
रन्तिदेवो नृपोऽभवत्

(२०)

◈जुन व्यवस्थामा दुःखी प्राणीहरूको सेवा गर्दा गर्दै राज्य र संपत्ति समाप्त पार्ने रन्तिदेव जस्ता राजा भए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, which had the King like Ranti Deva who sacrificed his wealth and the Kingdom while serving the suffering people and the destitute, live for ever.

For instance King Sagar had a stupid son named Ashamanjash. He used to enjoy by throwing the children of common people in the river Saryu, who were playing on the ground. Keeping these things in mind all the people requested the King in one voice "O King either you have to choose your son or us. Because both of us can not live in one place." Hearing this the King abandoned his son to please his people. —Balmiki Ramayana

◈न त्वहं कामये राज्यं न स्वर्गं नापुनर्भवम्
कामये दुःखतप्तानां प्राणिनामार्तिनाशनम् —भागवत

राजा रन्तिदेवले इन्द्रलाई भने-- म न राज्य चाहन्छु, न स्वर्ग, न मोक्ष । म केवल दुःखसन्तप्त प्राणीहरूको दुःखमोचन गरिदिन चाहन्छु ।

King Rantideva once said to God Indra (the king of Gods), "I want neither kingdom nor heaven nor salvation, I want only to eliminate the sufferings of the living beings".

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्राऽभून्नृपतिः शिविः
शरणप्राप्तरक्षार्थ–
कृत्तार्पितकलेवरः

(२१)

जसमा शरणागत (परेवा) को रक्षाको निमित्त आफ्ना अङ्ग काटेर (बाजलाई) अर्पित गर्ने शिविजस्ता धार्मिक राजा भए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, which produced a religious King like Sibi, who could sacrifice even the limbs of his own body in order to protect a pigeon, live for ever.

राजा शिविले बाजलाई आफ्नो शरण पर्न आएको परेवा सुम्पिदिनुको सट्टा आफ्नो शरीरको मासु काटेर दिएका थिए । यस्ता धार्मिक राजालाई शुक्राचार्यले देवताको अंश मानेका छन् ।

यो हि धर्मपरो राजा देवांशोऽन्यश्च रक्षसाम्
अंशभूतो धर्मलोपी प्रजापीडाकरो भवेत् —शुक्रनीति

जो राजा धर्मातमा छ, त्यो देवताको अंश हो । जो धर्मको लोप गर्ने र प्रजाको पीडन गर्ने छ, त्यो राक्षसको अंश हो ।

Instead of handing over the pigeon to the hawk which was chasing it, King Shivi offered the flesh of his body in return, in order to save the life of the pigeon. Sukrachaya has considered such pious King as the part of divinity itself. On the contrary, other Kings who torture the people are nothing but the demons.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र त्रैशङ्कवो नृपः
अभूत् सत्यार्पितस्वात्म–
राज्यभार्यासुतादिकः
(२२)

◈ जसमा सत्यको रक्षाको निमित्त आपनो राज्य, रानी, छोरो र आफूलाई समेत अर्पण गर्ने हरिश्चन्द्रजस्ता राजा भए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, where was the King like Harishchandra, who could renounce his own Kingdom, queen and son and even himself to keep the vow of truth, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र राजाऽभवद्रघुः
दायं दायं हि मृत्पात्र–
मात्रशेषितवैभवः
(२३)

जसमा दान गरी गरी संपत्तिमा माटाको भांडो मात्र बाँकी राख्ने रघु-जस्ता राजा भए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that monarchy, where the King like Raghu, who was famous for charity, could donate all his property except the earthen utensils, live for ever.

◈ राजा हरिश्चन्द्रले आफ्नो सत्यव्रतको रक्षाको लागि राज्य छाडे। रानी र छोरोलाई विक्री गरे। आफू पनि चण्डालको (जातिविशेषको) दास वने ।

King Harischandra gave away his Kingdom, sold his wife and son and also became the slave of an outcast (untouchable) just to keep his vow of truth.

राजा रघुको परिचय दिंदा कालिदासले भनेका छन्– हाल राजा

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र रामोऽभवन्नृपः
लोकाराधनसंत्यक्त–
प्राणायितकलत्रकः

(२४)

★जसमा लोकमर्यादापालनको लागि प्राणप्रिया रानीलाई समेत त्याग गर्ने रामजस्ता राजा भए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
भोक्ताऽऽसीद्यत्र भूपतिः
महीन्द्रमल्लोऽनुदिनं
भोजयित्वाऽखिलाः प्रजाः

(२५)

जुन व्यवस्थामा दिनदिनै आफ्ना सारा प्रजाहरूलाई खुवाएर मात्र खाने महीन्द्रमल्ल जस्ता राजा भए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that Kingship, where their were kings like Mahindra Malla who used to take his daily meal only after feeding his people, live for ever.

दिलीपका पुत्र रघु सिंहासनारूढ छन, जो सर्वस्वदान दिनुपर्ने विश्वजित् यज्ञ गरेर चार दिशाबाट (दिग्विजय गरेर) जम्मा गरेको संपत्तिको नाममा माटाका भांडा मात्र बांकी राखेर बसेका छन् ।

पुत्रो रघुस्तस्य पदं प्रशास्ति, महाक्रतोर्विश्वजितःप्रयोक्ता
चतुर्दिगावर्जितसंभृतां यो मृत्पात्रशेषामकरोद्विभूतिम्

While introducing King Raghu, the great poet Kalidash said. "Now Raghu, the son of King Dilip, is on the throne. Dilip conducted the "Bishwajit Yajna" which means the donation of one's every sort of property, consequently, only earthern utensils earned out of "Digvijaya" left with him in the palace."

★स्नेहं दयां च सौख्यं च यदि वा जानकीमपि
आराधनाय लोकस्य मुञ्चतो नाऽस्ति मे व्यथा

—वाल्मीकिरामायणम्

Let the monarchy, where there were Kings like Ram, who, abandoned his beloved queen in order to respect the public opinion, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्राऽस्मभ्यं ददौ महत्
राष्ट्रं, दिव्योपदेशं च
पृथ्वीनारायणो नृपः
(२६)

जुन व्यवस्थामा दुनियांलाई ठूलो राष्ट्र र दिव्य-उपदेश दिने पृथ्वी-नारायण जस्ता राजा भए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, which could produce the King like Prithvi Narayan, who, made the country big and provided "Dibyopadesh" to the people, live for ever.

राजा रामले भन्नुभएको छ– प्रजाको हितको संरक्षणको लागि म प्राणप्रिया सीतालाई पनि छोड्न सक्छु, कुनै चिन्ता छैन । अरू व्यक्तिगत स्नेह, दया, सुखआरामको त कुरै छोडूं ।

Lord Ram once said, "I do not care if I have to be separated from Sita (His wife), least to speak of personal love or kindness, for the protection of the people's welfare".

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र नैष्कर्म्यभावतः
शिष्ट्वा प्रजा मुक्तिमार्गं
भेजिरे पृथिवीभुजः
(२७)

जुन व्यवस्थामा नैष्कर्म्यभावनाले प्रजाको शासन गरेर राजाहरूले मुक्तिको मार्ग लिए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the Monarchy, where the King adopted the path of salvation after ruling the country selflessly, continue for ever·

प्राचीन राजर्षि नाभाग, अम्बरीष, इक्ष्वाकु, मान्धाता, भगीरथ, ऋषभ, भरत, रघु, राम आदिले राज्य गर्दा पनि समय समयमा राज्यका आन्तरिक, बाहिक दुवै किसिमको कण्टकसंशोधन गर्नुपर्थ्यो, कतिको हिंसा हत्या भइरहन्थ्यो । तर गीताको कर्मयोगअनुसार निरीह, अनासक्त भावनाले केवल कर्तव्यबुद्धि लिएर, ईश्वरार्पणका साथ गरिएको हिंसाहत्या बन्धनको कारण नभएर मोक्षको कारण बन्दछ भन्ने छ ।

The ancient kings like Nabhag, Ambarish, Ikshwaku, Mandhata, Bhagirath, Rishav, Bharat, Raghu, Ram etc had to face the internal as well as external problems. There used to be crimes in their times too. But according to Karma Yoga of Gita the killings made to fulfill one's duties without keeping the selfish motives are not sin.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
भजन्ते परिवर्तनम्
युगानि यद्दण्डनीते–
रनुसारं पृथक्स्थिति

(२८)

जसको दण्डनीतिअनुसार (सत्य, त्रेता, द्वापर र कलि) युगहरूमा भिन्न भिन्न स्थितिको परिवर्तन आउंछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, where punishment policy gives rise to the changes as demanded by different situations, in the eras like Satya, Treta, Dwaper and Kali, live for ever.

"राजा कृतयुगस्त्रष्टा त्रेताया द्वापरस्य च
युगस्य च चतुर्थस्य राजा भवति कारणम् —महाभारतम्

अर्थात्— "सत्य, त्रेता, द्वापर युगको स्रस्टा राजा हो र चौथो युग कलिको कारण पनि राजा नै हो ।"

युगहरू कसरी बदलिन्छन् भन्ने कुराको विवरण महाभारत शान्ति-पर्वमा यस्तो पाइन्छ—

"दण्डनीत्यां यदा राजा सम्यक् कार्त्स्न्येन वर्तते
तदा कृतयुगं नाम कालः श्रेष्ठः प्रवर्तते"

अर्थात् राजाले राम्रोसंग पूरापूर दण्डनीतिको प्रयोग गर्न सक्योभने त्यो समय सत्य युग हो, जो समयको दृष्टिले सर्वश्रेष्ठ मानिन्छ ।

कालस्य कारणं राजा, सदसत्कर्मणस्त्वतः —शुक्रनीति

The originator of these three eras "Satya, Treta and Dwapar" is the king and it is the king who is responsible for the emergence of "Kaliyug". The Mahabharat explains how the era changes. "Satya Yug" is that period when the king exercises his discretionary power using the policy of punishment, which is also regarded as the most suitable policy. Sukracharya has also opined that the king is the cause of age and that of good and bad deeds as well.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र धर्मः सनातनः
राज्यानुशास्तृविज्ञाना–
धारत्वेन महीयते

(२९)

जुन व्यवस्थामा सनातन धर्मलाई राज्यानुशासनविज्ञानको आधारको रूपमा मानिन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which traditional religion is regarded as the basis of political administration, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र लोकस्य भूतये
मर्यादायाः स्थापनाय
दण्डो धर्मधिया मतः

(३०)

×जुन व्यवस्थामा लोकको कल्याणको लागि मर्यादा स्थापित गर्न दण्डलाई धर्मबुद्धिले स्वीकार गरिएको छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which corporal punishment is made to rest on religious codes for the general welfare of the people, live for ever.

× दण्डं धर्मं विदुर्बुधाः —मनुस्मृतिः
धर्मो हि दण्डरूपेण ब्रह्मणा निर्मितः पुरा
अधर्मदण्डनं स्वर्गकीर्तिलोकविनाशनम्

सम्यक् तु दण्डनं राज्ञः स्वर्गकीर्तिजयावहम् —याज्ञवल्क्यः

विद्वानहरूले दण्डलाई नै धर्म मानेका छन् । महर्षि याज्ञवल्क्यले भनेका छन्– ब्रह्माले धर्मलाई दण्डको रूपमा निर्माण गरेका हुन् । धर्मपूर्वकको दण्ड भएन भने स्वर्ग कीर्ति लोक सबैको नाश गर्छ । धर्मपूर्वकको दण्ड राजाको निति धर्म, कीर्ति, विजयकारी हुन्छ । राजाले विवेक गरेर दिएको दण्डले दुनियांलाई प्रसन्न पार्दछ । विवेक नपुऱ्याईकन दिएको दण्डले सर्वत्र अनर्थ ल्याउँछ । दण्डबाटै सारा दुनियाँलाई वशमा लिनुपर्दछ, शुद्ध भनेको मानिस दुर्लभै हुन्छ । दण्डनीति वेठाउंमा पऱ्यो भने सारा वर्णहरू (जातिहरू) दूषित हुन्छन्, सारा मर्यादा टुट्छन्, दुनियांमा बगावत हुन थाल्छ ।

The Scholars regard punishment as a religious act itself. Sage Yajnabalkya has said that Brahma has made

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
राष्ट्रक्षेमाय शासकः
यत्र वर्षशतैः साध्यां
योजनां विमृशन् भवेत्
(३१)

□ जुन व्यवस्थामा शासक राष्ट्रको कल्याणको निमित्त सयौं वर्ष लाग्ने योजनालाई विचार गरिरहेको हुन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that kingship, where the king is thinking over the development plan for the century to come, live for ever.

---

the religion as a form of punishment. For those kings who exercise the policy of punishment recklessly without considering religion, the door of heaven is closed for them and their downfall is imminent. If the kings exercise the policy of punishment righteously, their place in heaven and their fame are secured.

The rational penalty imposed by the monarch satisfies its people whereas the penalty imposed without proper discriminatory power is meaningless. The entire people should be controlled by the enforcement of penalty system. A sincere person is seldom available. If the penalty–policy is misused, every sect of life will get corrupted, respects and honour will be violated, and the people's revolution will be resulted.

□ राजा त चुनिएर केही समयको लागि आएको सत्ताप्राप्त व्यक्ति होइन । यसैले ऊ राष्ट्रको सयौं वर्षपछिका योजनाहरू पनि सोचिरहेको हुन्छ । किनकि आफ्नो शेषपछि पनि छोराले, नातिले राज्य गर्नेपर्दछ । अर्थात् राजाले राष्ट्रलाई जति स्नेह गर्दछ, त्यति अरू व्यवस्थाका शासकले गर्दैनन् । राष्ट्रपति त आफ्नो कार्यकाल (४–५ वर्षको) को मात्र चिन्ता गरिरहेको हुन्छ ।

The king is not as a person elected for the time being. He and his generations are subjected to rule over the same state for years. So, he will, naturally think to develop his state for the century to come whereas the other rulers who are elected for the time being do not think so and even do not love the nation as the king.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यदभावात् असंहतम्
भवेद्राष्ट्रं राष्ट्रियैक्य–
प्रतीकाभावकारणात्

(३२)

जसको अभावमा राष्ट्रिय एकताको प्रतीक कोही नहुने हुंदा राष्ट्र असंगठित हुन सक्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, whose absence may leave the nation disorganised because there is none to symbolize national unity, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यदभावे प्रजाजने
पक्षीयोत्थानपतने
बोभूयेते विवादके

(३३)

जुन नहुंदा प्रजाहरूमा पक्ष विपक्षको कलहकारी उत्थान, पतन सदा भइरहन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that system of kingship, in whose absence people are divided with conflicting ideas among themselves, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र स्वार्थप्रपूर्तये
कोऽपि शक्नोति नो पक्ष
उत्तम्भयितुमुद्धतान्

(३४)

जुन व्यवस्थामा जनताको कुनै पनि पक्षले आफ्नो स्वार्थपूर्तिको लागि उच्छृङ्खल तत्त्वलाई उभाड्न सक्तैन, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, under which, no community can instigate anti-social elements for self interest, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
येनैवोत्तरकालिकी
भवेत् कीदृग् व्यवस्थेति
राष्ट्रे चिन्ता तिरस्यति

(३५)

जसले गर्दा राष्ट्रमा पछि कस्तो व्यवस्था होला भन्ने चिन्ता नै हराउँछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, which removes all misgivings concerning the nation's future, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र राष्ट्रमुरस्यति
लोके साम्य– सहिष्णुत्व–
समन्वयसमादरात्

(३६)

जुन व्यवस्थामा लोक (प्रजाहरूमा) मा समभाव, सहिष्णुता, समन्वयका भावनाहरूको आदर भएकोले राष्ट्र बलियो हुन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, where the nation becomes strong with class coordination, tolerance and feeling of equality, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यदभावेऽन्यचक्रतः
राष्ट्रियैक्यस्य दौर्बल्यात्
राष्ट्रं भिद्येत सप्रजम्

(३७)

जुन नहुंदा राष्ट्रिय एकताको दुर्वलताको कारणले विपक्षी राष्ट्रहरूबाट राष्ट्र, प्रजा फुट्न सक्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, whose absence may create disunity between the kingdom and its people, live for ever

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद्व्यक्तित्वप्रभावतः
वसन्ति भीता दुर्वृत्ता
अपि राज्यानुशासने

(३८)

◈जसको व्यक्तित्वको प्रभावले डराएर दुराचारी उद्धतहरू पनि राज्यको अनुशासनमा बस्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, under whose influence even reprobates and outlaws are terrified and remain disciplined, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यदभावे विशां भिदा
गृहयुद्धं सृजेत्
राष्ट्रं खण्डयेत्, परतन्त्रयेत्

(३९)

जुन नहुंदा प्रजाभित्रको फूटले गृहयुद्ध प्रारम्भ गराउन सक्छ, राष्ट्र टुक्रचाउन सक्छ र परतन्त्र बनाउन सक्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, whose absence may result in civil war, national division and consequently, subservience to alien power, live for ever.

◈राजदण्डभयाल्लोकः स्वस्वधर्मपरो भवेत् —शुक्रनीतिः

राजदण्डको डरले दुनियां आफ्नो आफ्नो धर्म (कर्तव्य) मा लाग्ने हुन्छन् ।

It is due to the fear of the royal punishment that the people follow tradition and sacred rituals.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र न्यायः समादृतः
अपक्षग्राहमखिलाः
प्रजा राष्ट्रेऽभिरक्षति
(४०)

जहाँ न्यायको आदर हुन्छ र त्यस न्यायले पक्ष नलिईकन राष्ट्रका समस्त प्रजाहरूको रक्षा गर्दछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, where the law is respected and under which the interests of all the people are safeguarded impartially, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र राजा स्ववेश्मवत्
स्वं देशं स्निह्यति यथा–
शक्ति चर्करीति चोन्नतम्
(४१)

जसमा राजाले देशलाई आफ्नै घर संझेर स्नेह गर्छ र शक्तिले भेटेसम्म उन्नत बनाउंछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which the king regards his country as his own home and makes it prosperous to the best of his capacity, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
नियुङ्क्ते यत्र भूपतिः
अधिकारक्षमानेवा–
ऽधिकारे स्वविवेकतः
(४२)

जुन व्यवस्थामा राजाले अधिकारयोग्य व्यक्तिहरूलाई नै अधिकार (का पदहरू) मा नियुक्त गर्दछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, under which the king appoints right men to positions of authority by discretion, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् स्वराष्ट्रस्य दुर्हृदः
प्रतिपक्षान् व्यक्तिगतान्
इवाऽमूलं निकृन्तति

(४३)

जसले आफ्ना व्यक्तिगत दुश्मनहरूलाई झैं आफ्नो राष्ट्रका दुश्मनहरूलाई जरैसमेत खतम गर्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, which destroys the enemies of the nation in the same way as his personal foes, live for ever.

दृष्ट्वा तत्कार्यकौशल्ये तथा तं परिवर्तयेत्
नाधिकारं चिरं दद्यात् यस्मै कस्मै सदा नृपः
अधिकारक्षमं दृष्ट्वा ह्यधिकारे नियोजयेत् —शुक्रनीति

राजाले काम र कुशलता हेरेर मात्र कर्मचारीको परिवर्तन गर्नुपर्छ । अधिकारयोग्य ठहऱ्याएर नै अधिकार दिनुपर्छ । जो पायो उसलाई धेरै समयसम्म अधिकार दिइरहन पनि हुंदैन ।

The king must introduce changes in the staff considering their performance and efficiency. Authority must be entrusted to those who deserve it and it must not be entrusted to any staff for a long time.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् विनाशाय दुष्कृताम्
त्राणाय च सतां स्वीयां
प्रयुङ्क्ते शक्तिमुन्नताम्
(४४)

जसले दुराचारीहरूको विनाश र सदाचारीहरूको रक्षाको लागि आफ्नो उन्नत शक्तिको प्रयोग गर्दछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्

May that kingship, which destroys the wicked and uses its strength for the protection of good behaving people, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् खलानां कुकर्मभिः
विधाय राष्ट्रमस्पृष्टं
विदधात्यकलङ्कितम्
(४५)

जसले दुराचारीहरूको कुकर्महरूबाट राष्ट्रलाई अस्पृष्ट (नछोइएको) तुल्याएर अकलङ्कित बनाउँछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, which protects the nation from the misdeeds of wicked people, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् साङ्गं राष्ट्रमात्मनः
गोपायत्यनिशं जाग्रत्
परेषां शनिदृष्टितः
(४६)

जसले हरवखत हरेक अङ्गहरूसहितको आफ्नो राष्ट्रलाई पराइको शनिदृष्टिबाट होशियार भएर बचाइरहन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, which always being alert, protects the kingdom with all its parts from the sinister designs of other, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद् भावान् राष्ट्रजीवकान्
नाऽल्पार्घलोकप्रियता–
ऽनले चिक्षेप जातुचित्
(४७)

जसले राष्ट्र बचाउने भावनाहरूलाई (राष्ट्रका शाश्वत मूल्यहरूलाई) सस्तो लोकप्रियताको आगोमा कहिल्यै होमिदिएन, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship which never sacrifices abiding values that sustain the nation for the sake of cheap popularity, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
येन संवन्धिनोऽप्रियान्
अप्यपाङ्गार्तजरतः
शुश्रूषन्ते यथोचितम्
(४८)

जसले गर्दा हकदार सम्बन्धीहरू आफूलाई मन नपरेका भए पनि अपाङ्ग, रोगी र वृद्धहरूलाई मनासीबमाफिकको सेवा गर्न बाध्य हुन्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that kingship, under which, the kin members, even though they do not like, are dutybound to look after the handicapped, sick and old people, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
धर्मा, भाषा अनेकशः
जायन्ते परदुर्धर्षा
रक्षिताश्च यतः सदा

(४९)

जसको प्रभावले गर्दा अर्काको हस्तक्षेप हुन नपाईकन विभिन्न धर्म र भाषाहरू रक्षित हुन्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, under whose influence different religions and languages are safeguarded without interfernce, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
येन पक्षाग्रहा जनाः
विप्लवन्ते नो परेषाम्
धर्मस्थानेषु कर्हिचित्

(५०)

जसको प्रभावले कट्टर सांप्रदायिकहरू पनि अरू संप्रदायहरूका धर्मस्थान (तीर्थ वा मन्दिर, विहार, गुम्बा, चर्च, मस्जिद) हरूमा दङ्गा गर्न सक्तैनन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, under whose influence religious fanatics can not run riot in religious centres of other communities, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्त्रासात् वर्गजातय:
मिथो विनैव संघर्षम्
जायन्ते राष्ट्रसेविका:

(५१)

◈ जसको डरले सारा वर्ग र जातिहरू परस्पर संघर्ष नगरी राष्ट्रसेवक बन्दछन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, where all the classes of people live in complete peace and harmony without any struggle and become successful civil servants, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत आवेशनाधिपा:
विधातुं नो पारयन्ते-
ऽनुचितं श्रमिशोषणम्

(५२)

जसले गर्दा मिलमालिकहरू अनुचित किसिमसंग श्रमिकहरूको शोषण गर्न सक्तैनन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, by virtue of which industrialists cannot exploit workers by unfair means, live for ever.

◈ आभ्यन्तरं भयं रक्ष्य असारम् बाह्यतो भयम्
आभ्यन्तरं भयं राजन् ! सद्यो मूलानि कृन्तति

—महाभारत

अर्थात् महाभारतमा भनिएको छ—"राष्ट्रलाई बाहिरकोभन्दा पनि भित्रको भयले जरै काट्ने हुन्छ ।" वर्गसंघर्षहरूले राष्ट्रलाई भित्रै कमजोर पार्दछन् ।

In the Mahabharat, it is said–'the internal threat is more dangerous to the state' than the external one. The class conflict within the state makes itself weak.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्त्रासात् कृषिजीविनाम्
विधातुं शोषणं सन्ति
न भूमिपतयः क्षमाः

(५३)

जसको डरले जमीनदारहरू किसानहरूको शोषण गर्न सक्दैनन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, where the big land owners being frightened with the monarchy, can't exploit the farmers, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
येनाऽत्र गुणिनां गुणाः
विद्वत्ताश्चाऽपि विदुषां
लभन्ते स्थानमादृतम्

(५४)

जसले गर्दा गुणीका गुणहरू र विद्वानहरूका विद्वत्ताहरूले आदरको स्थान पाइरहेका छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, under whose patronage the wise and the learned enjoy great respect, live for ever.

यावद् भ्रियेत जठरं तावत् स्वत्वं हि देहिनाम्
अधिकं योऽभिमन्येत स स्तेनो दण्डमर्हति

"जतिले एक पेट भरिन्छ, त्यत्तिको निमित्त मात्र मानिसको अधिकार हो । त्योभन्दा बढी लिन वा संग्रह गर्न कोही दावा गर्छभने त्यो चोर हो, त्यसले दण्ड पाउनुपर्छ" भनेर शास्त्रले भनेबमोजिम के कृषि, के उद्योग दुवै क्षेत्रमा कसैले पनि अन्याय गरेर श्रमको शोषण गर्न नपाउने नियम राजतन्त्रले नै बनाएको हो ।

A person has a right to fill his stomach. If he wants to take or collect more than that, is a thief and should be punished. This was the law made by a king to apply it in agricultural and industrial sector.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र सत्पात्रताजुषः
धनिका अपि रक्ष्यन्ते
वैभवेन, प्रतिष्ठया

(५५)

ॐजुन व्यवस्थामा सत्पात्र धनी व्यक्तिहरूको पनि धन र प्रतिष्ठाका साथ रक्षा हुन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which the property and prestige of the dignified gentry are safeguarded, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्प्रतापान्मिथः प्रजाः
स्वतन्त्रा नाऽवरुध्नन्ति
परकीयां स्वतन्त्रताम्

(५६)

जसको प्रतापले प्रजाहरू आफू स्वतन्त्र भएर पनि अर्काको स्वतन्त्रतामा बाधा गर्दैनन्, त्यस्तो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, whose glory does not allow to interfere on other's freedom, even if its people are independent, live for ever.

ॐधनिनः पूजयेन्नित्यं पानाच्छादनभोजनैः
वक्तव्याश्चानुगृह्णीध्वं प्रजाः सह मयेति वै
अङ्गमेतन्महद्राज्ये धनिनो नाम भारत । —महाभारत

महाभारतमा भनिएको छ— राजाले अन्न वस्त्र सबै कुराबाट धनीहरूको मान राखिदिनुपर्छ । दुनियांमाथि र ममाथि पनि यहांहरूले अनुग्रह गर्नुपर्छ भनेर तिनीहरूलाई भन्नु पनि पर्दछ । किनभने धनीहरू भनेको राज्यका ठूला अङ्ग नै हुन् ।

The King must respect the well-to-do people in all the matters including food and clothes. The King must ask then to take care of the general people including himself, since they are an integral part of the kingdom. –Mahabharata

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
अन्यपद्धत्यपेक्षया
यत्र भीताः समर्यादाः
जायन्ते कर्मचारिणः

(५७)

अरू व्यवस्थाको अपेक्षा जुन व्यवस्थामा राजकर्मचारीहरू डराएर मर्यादित हुन्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, which keeps its officials fearful of government's law and order as opposed to other system of government, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
सावधानतया प्रजाः
यद् दस्युराजपुरुष-
दुर्नयादभिरक्षति

(५८)

◈ जसले सावधान भएर डांकाहरू र राजकर्मचारीहरूको दुर्नीति—(अत्याचार, आक्रमण, शोषण) बाट प्रजाको रक्षा गर्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, which saves people from thieves and robbers and also from government official's misleading policy i.e. aggression, exploitation etc., live for ever.

◈ जिघांसवः पापकामाः परस्वादायिनः शठाः
रक्षाऽभ्यधिकृता नाम तेभ्यो रक्षेदिमाः प्रजाः —महाभारत
चौरराजपुरुषेभ्यो वित्तं रक्षेत् —कौटिल्यः

महाभारतमा भनिएको छ— "रक्षा गर्न भनेर खटिएका अधिकृतहरू नै मार्न खोज्ने, अर्काको धन खान खोज्ने, पापी स्वांठ हुन्छन्, राजाले तिनीहरूबाट दुनियांलाई बचाउनुपर्दछ ।" कौटिल्यले पनि राजाको कर्तव्यमा भनेका छन्— "चोर र राजकर्मचारीहरूबाट जनताको धनको रक्षा गरिदिनू ।"

If the officers, appointed to protect the people, intend

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र लोकस्य संमतिः
भवेत् सदाऽऽदरप्राप्ता
सा चेद् राष्ट्रहितावहा

(५९)

जुन व्यवस्थामा राष्ट्रहितकारक छभने लोकसंमतिले सदा आदर पाउंछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that monarchy live long where people's will, if beneficial to the nation, is respected a great deal.

---

to kill the people and keep greed upon other's wealth they are indeed wicked foolish. The King must protect people from such persons. Outlining the duty of the King, Kautilya has said, "It is the duty of the king to protect the property of the general people from the thieves and the royal staff"

पूर्वीय राजदर्शनमा लोकसंमतिको ठूलो आदर गरिन्छ । निम्न पंक्तिहरू त्यसलाई पुष्टि गर्छन्—

'प्रकृतिकोपो हि सर्वकोपेभ्यो गरीयान्'
'धर्ममपि लोकविक्रुष्टं न कुर्यात्'—नीतिशास्त्र

अर्थात्, प्रजाको कोप अरू सबै कोपहरूभन्दा बलियो हुन्छ । लोक सम्मतिको प्रतिकूल छभने धार्मिक कार्य भए पनि गर्न हुंदैन ।

People's will is held in high esteem in the eastern philosophy. The following lines prove this—

"the anger of the people is more powerful than of anybody else. All the activities even though religious should be avoided if they are contrary to the public opinion."

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
येन राष्ट्रे समाः प्रजाः
चिन्तयन्ति शुभायत्यै
निश्चिन्ता अकुतोभयाः

(६०)

जसले गर्दा राष्ट्रमा सबै प्रजाहरूले निश्चिन्त, निर्भीक भएर शुभ भविष्यको लागि चिन्तन मनन गर्न पाएका छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, which makes all the people, secure, free from cares and able to think for their bright future, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र धर्मतया मते
प्रजापालनदुष्टात्म–
दमने धरणीपतेः

(६१)

□प्रजापालन र दुष्टनिग्रहलाई जुन व्यवस्थामा राजधर्म मानिन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that monarchy, live long which considers that protection of the people and punishment of the wicked are the main concern of the royal duty, live for ever.

□नृपस्य परमो धर्मः प्रजानां परिपालनम्
दुष्टनिग्रहणं नित्यं न नीत्या तौ विनाह्युभे —शुक्र

"प्रजापालन र दुष्टनिग्रह राजाको परम धर्म हो । राम्रो नीतिसंचालन भएनभने ती दुवै कुरा हुन सक्तैनन् ।" –शुक्राचार्य

"The main duty of the king is to love people and punish the guilty. Both these virtues can not be attained, if the right policies are not adopted". –Sukracharya

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
येन राज्यं प्रमाणितम्–
'नैतद्‌वलात्कारयन्त्रम्
क्रीडा वा श्रीमतामिति'

(६२)

राज्य धनीहरूको बलात्कारको यन्त्र पनि होइन, स्वार्थसाधक क्रीडाको साधन पनि होइन भनेर जुन व्यवस्थाले प्रमाणित गरेको छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that monarchy, which proves a state neither as the machine of corruption for the abler group nor as the game to fulfill their self, live for ever.

स्वतन्त्रताको नाममा शासितहरूलाई अनुशासनमै राख्न नसक्ने एकथरि व्यवस्था छ, जसले राज्यलाई कुनै ठोस राष्ट्रिय कार्यको साधन नसंझेर केवल अवसरप्राप्त धनी व्यक्तिले व्यक्तिगत लाभ उठाउने खेलको साधन हो भनेर सिद्ध गर्छ र अरू कतिपय त्यस्ता व्यवस्थाहरू छन् जसले राज्यलाई वर्गविशेषको स्वार्थ सिद्ध गर्ने बलात्कारको यन्त्र मात्र हो भन्ने कुरा प्रमाणित गर्छन् ।

राजतन्त्रमा लोकसंमतिअनुसार काम हुने हुनाले राज्ययन्त्र न त स्वतन्त्रताको दुरुपयोग गरेर, दुनियांमा भ्रष्टाचार बढाएर नाजायज फाइदा उठाउने धनीहरूको खेलको साधनको रूपमा देखा पर्दछ, न त कुनै वर्गविशेषको स्वार्थपूरक बलात्कारको साधनयन्त्रकै रूपमा देखा पर्दछ ।

There is a system, which can't keep its subject in discipline, in the name of liberty and proves that the state is not realised as a means of substantial national activities and is seen as a game through which the rich opportunists can manipulate their personal interests. And there are some other systems which prove the state as a machine of corruption for some privileged group or class. But in the momarchy everything is determined by people's will and it proves that the state is not seen as a machine of corruption nor is it a means of the rich to allow them misuse freedom and promote corruption.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् राष्ट्रे दुर्बलान् सतः
आक्रामकेभ्यो दुष्टेभ्यो
वलवद्भ्योऽभिरक्षति

(६३)

जसले राष्ट्रका निर्बल सज्जनहरूलाई दुष्ट र बलिया आक्रामकहरूबाट बचाउंछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, which protects the helpless and the weak from the wicked and strong aggressors, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्राऽत्ययिककर्मसु
भवेत् राजा स्वयं दत्त–
चित्तोऽतन्द्रित एव च

(६४)

◈ **जुन व्यवस्थामा प्रजाको बितिहाल्ने, नाश भइहाल्ने विषयमा राजा स्वयं दत्तचित्त र जांगरिलो भइहाल्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।**

Let that monarchy, in which the King himself is effortful and active in eliminating the sufferings and urgent destruction of the people, live for ever.

◈ राजाको बितिहाल्ने नाश भइहाल्ने काममा राजाले अरूको भर नगर्नू, राजालाई दुनियांले सितिमिति भेट्न नसक्ने भएकोले आफैं जांगर लगाएर हेर्ने गर्नू । किनभने राजाको नजीक बस्ने शक्तिधारीहरूले एक थोक गर्नुपर्नेलाई आर्को थोक गरिदिएर राजालाई दुनियांको कोपको र शत्रुको शिकार बनाउने काम गर्छन् भनेर आचार्य कौटिल्यले भनेका छन्—

'दुर्दर्शो हि राजा कार्यकार्यविपर्यासमासन्नैः कार्यते तेन प्रकृतिकोपमरिवशं वा गच्छेत् —कौटिल्यः

Koutilya has said— In matters of alleviating the

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्प्रभावात् सदादृताः
भवन्ति सर्वपक्षीया
जातीयास्ते महोत्सवाः
(६५)

जसको प्रभावले सबै पक्षका ठूला ठूला जातीय उत्सवहरू आदरका साथ चलिरहेका छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, under whose influence all great ethnic festivals are celebrated with due respect, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
क्रूरनिष्ठुरचेष्टिताः
त्यज्यन्ते यत्र हि जन-
विद्विष्टा अधिकारिणः
(६६)

◈क्रूरनिष्ठुर चेष्टा भएका, जनताबाट द्वेष गरिएका अधिकारीहरू जुन व्यवस्थामा त्याग गरिन्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that Kingship, which kicks out the authorities who are wicked and disliked by the people, live for ever.

---

sufferings and urgent destruction of the people, the King should not depend on others, but rather he should himself come forward to do so. Since the people cannot meet the King easily. Acharya Kautilya has said that the powerful men who have access to the King may mislead the King which ultimately causes anger and enemity between the King and the people.

◈न भृत्यपक्षपाती स्यात्, प्रजापक्षं समाश्रयेत्
प्रजाशतेन विद्विष्टं संत्यजेदधिकारिणम्
अमात्यमपि संवीक्ष्य सकृदन्यायगामिनम्

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्प्रतापेन वर्धते
पितृहीनोऽपि बालोऽपि
भुञ्जन् पैतृकसंपदम्

(६७)

जसको प्रतापले टुहुरो बालक पनि आफ्नो पैतृक संपत्तिको उपभोग गर्दै बढिरहेको हुन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, under whose protection even an orphan grows up enjoying the inherited property, live for ever.

अन्यायवर्तिनां तेषां सर्वस्वं च हरेन्नृपः —शुक्राचार्यः

परिआएको बखत राजाले जनताको पक्ष लिनुपर्दछ, कर्मचारीको होइन । दुनियांले द्वेष गरिएको अधिकृतलाई राजाले त्यागै गरिदिनुपर्छ । एक पटक मात्रै अन्याय गरेको भेटियो भने पनि, सचिव नै होस्, मंत्री नै होस्, राजाले त्यस्ता अन्यायीको सर्वस्वै गरिदिनुपर्छ ।

Sukracharya has said– In case of urgency, the King must take the side of the people not of his staff, if most of the people complain and even if the staff has committed offence only once, the King must dismiss him no matter whether he is a secretary or a minister. The King must confiscate all of his property.

दयामास्थाय परमां धर्मादविचलन् नृपः
पीडितानामनाथानां कुर्यादश्रुप्रमार्जनम् —नीतिशास्त्रम्

राजाले धर्मबाट विचलित नभईकन, दयालु भएर पीडितहरू र अनाथ (टुहुराहरू) हरूको आंसु पुछ्ने काम गर्नुपर्छ ।

The King should wipe out the tears of the exploited and the orphans being kind to them and without deviating from the path of religion.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
येन सामूहिकं धनम्
जायते रक्षितम् कार्य–
साधकं च निरन्तरम्

(६८)

जसले गर्दा सामूहिक (सार्वजनिक गुठी आदि) धन सुरक्षित हुन्छ र निरन्तर कार्यसाधक पनि हुन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which collective wealth (public wealth like Guthi) is preserved and utilised in benevolent deeds, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद्धि शान्त्या, सुरक्षया
अनारतं राष्ट्रजनान्
योजयत्यभयेन च

(६९)

जसले हरबखत राष्ट्रवासीहरूलाई शान्ति, सुरक्षा र अभय दिन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, which provides the countrymen peace, security and safety, live for ever.

गणद्रव्यं हरेद्यस्तु संविदं लङ्घयेच्च यः
सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राष्ट्रात् विप्रवासयेत् —याज्ञवल्क्य

राजाले गणद्रव्य (गुठी आदि, सामूहिक संपत्ति) हर्ने र पुराना आर्थिक व्यवस्थाहरूको उल्लङ्घन गर्ने व्यक्तिलाई सर्वस्व गरेर राष्ट्रबाट निकालिदिनू ।

The King must confiscate the property of the person who misuses the Guthi property and voilates the existing financial rules and regulations. Such persons should also be exiled.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यदाक्रान्तुर्बलीयसः
स्वं रक्षितुं हीनबलः
आक्रान्ताऽन्योऽप्यपेक्षते
(७०)

आफूभन्दा बलियो आक्रामकबाट आफूलाई बचाउन अर्को निर्बलियो आक्रामकले पनि जसको आवश्यकता महसूस गर्दछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, which is considered necessary by a feeble victim to save himself from a strong aggressor, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र राजाऽभिषिच्यते
जनैः संहत्य सविधि,
सश्रद्धं राष्ट्रभूतये
(७१)

जहां जनताले मिलेर राष्ट्रकल्याणको निमित्त श्रद्धाका साथ विधिपूर्वक राजाको अभिषेक गरिन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarcy, where the king's coronation takes place for the country's welfare with the participation of the entire people along with respect and honour, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद्धि प्रारम्भयत् भुवि
'मधुवाता' इति प्रोच्चां
राष्ट्रगीतपरंपराम्

(७२)

जुन व्यवस्थाले 'मधुवाता ऋतायते ..' भनेर पृथ्वीभर राष्ट्रिय गीतको परंपरा बसालिदियो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that system of monarchy, which maintained the spirit of national song all over the earth with the slogan of "Madhubata Ritayete", continue for ever.

जनसमूहको नाम राष्ट्र हो । राष्ट्रिय गीत भनेको राष्ट्रप्रति भक्ति राखेर गाइने गीत हो । आजसंम विश्वका राष्ट्रहरूमा प्रचलित यो राष्ट्रगीतको परंपरा राजतन्त्र व्यवस्थाले नै चलाएको हो । हाम्रो प्रारम्भको राष्ट्रिय गीत यस्तो थियो—

मधुवाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः ।
मधुनक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः । मधु द्यौरस्तु नः पिता ।
मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाँ अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गावो भवन्तु नः ।

—ऋग्वेद

अर्थात्—राष्ट्रमा हावा मधुर भएर बहोस् । खोलानालाहरूमा जलको मधुप्रवाह चलिरहोस् । राष्ट्रभर, पृथ्वीभर, ओषधिहरू (अन्न, ओषधिहरू) को मधुपूर्ण अभिवृद्धि होओस् । रात, विहान र पृथिवीका सारा कणहरू पनि मधुमय बनून् । पिता आकाशले समयमा मधुमय वर्षा गरिदिऊन् । सारा वनस्पति (फलफूल घांसपात) मधुमय भएर फैलियून् । सूर्यले मधुमय किरण देऊन् । हाम्रा गाईहरू मधुमय गव्य दिने होऊन् ।

The mass is a nation. National songs refer to that

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् सर्वोदयवादिनः
अपेक्षन्ते प्रजासंप–
न्नयाससंरक्षकत्वतः
(७३)

जसलाई सर्वोदयवादी राजदार्शनिकहरू (महात्मा गान्धी, विनोवाभावे आदि) प्रजाको संपत्ति (राज्य र धन) को संरक्षकको रूपमा आवश्यक ठान्दछन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that Kingship, which is regarded by Sarbodayawadee Political philosophers (Like Mahatma Gandhi and Binodabhabe) as the custodian of the people's wealth, live for ever.

---

song which displays loyalty to the nation. The tradition of the national song is first initiated by the monarchy which has now become popular and universal. Our initial national song was like this:–

Let the wind blow mildly. Let the sweet flow of the river continue. Let the medicine (food grains and medicines) grow like honey all over the earth. Let even the pieces of sand of the earth be honey every night and morning. Let the father sky shower honey in time. Let all the vegetation grow and prosper like honey. Let the sun offer light as honey. Let our cows offer milk like honey.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र देवधिया जनाः
कुर्वन्त्यहंपूर्विकया
यात्रादौ नृपदर्शनम्

(७४)

जहां कतै सवारी हुँदा मानिसहरूले देवभावना राखेर, तंछाडमछाड गरेर राजाको दर्शन गर्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Wherever the King visits, people consider it a divine presence and like to receive him enthusiastically. May such kingship, live for ever.

नाऽदेवः पृथिवीपतिः ।
ईशता चाधिकतरा सा नाल्पतपसः फलम्
स दीव्यति पृथिव्यां तु नाऽन्यो देवो यतः स्मृतः
तस्याश्रितो भवेल्लोकः तद्वदाचरति प्रजा —शुक्रनीति
देवाश्च नरदेवाश्च तुल्या इति विशांपते । —महाभारत

राजा देवता होइन भन्ने कुरा होइन ।

प्रभुत्व भन्ने कुरा सानो तपस्याको फल होइन । पृथिवीमा राजकज गर्ने राजा छंदा छंदै अर्को देवता छ भन्ने कुरा होइन । किनभने दुनियांले राजाकै आश्रय गर्नु पर्छ । उसले देखाएको बाटोमा नै हिंड्नुपर्छ ।

This does not mean that the King is not God.

Supremacy is no longer the result of small sacrifice. This should not mean that there can be a God while there is a King to rule in the earth. Since, the people must seek help from the King, they must take the King's shelter and should follow his footprints.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र राजैव मन्यते
पिता माता च बन्धुश्च
सर्वेषां न्यायवर्तिनाम्
(७५)

★जुन व्यवस्थामा न्यायवर्ती प्रजाहरूको निमित्त पिता, माता, बन्धु सबै राजा नै हो भन्ने कुरा मानिन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which the King is regarded as the father, mother, friend and relative of the people who aspire for justice, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
केवलं यत्र भूमिपः
प्रियाः प्रजाः पालयति
साम्ना दानेन च स्वकाः
(७६)

जुन व्यवस्थामा राजाले आफ्ना प्यारा प्रजाहरूलाई केवल साम र दानको नीतिले मात्र पालन गर्दछन् (भेद र दण्डनीतिले होइन), त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

★राजा बन्धुरबन्धूनाम् राजा चक्षुरचक्षुषाम्
राजा पिता च माता च सर्वेषां न्यायवर्तिनाम् —महाभारत

दाजुभाइ नहुनेको राजा दाजुभाइ हो, आंखा नहुनेको राजा नै आंखा हो । न्यायको बाटामा हिंड्नेहरूको निंति राजा नै बाबु हो, आमा हो ।

The King is a brothor for brotherless, he is eyes for the blind, and a parent for those who follow the path of justice.

Let the monarchy, where the King rules in pursuance of the policy of "Sam and Dan" only, (not following the policy of "Danda and Bheda"), live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र राजा समत्वतः
सर्वत्राऽक्रोशरोधेन
कुरुते राज्यशासनम्

(७७)

सबैको साझा भएर, सबै पक्षमा आक्रोश (असन्तोषको चित्कार) नउठ्ने गरेर जुन व्यवस्थामा राजाले राज्यशासन गर्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्।

Let the monarchy, in which, the King collectively carries out administration without provoking dissatisfaction in any group of people, live for ever.

स्वप्रजानां न भेदेन नैव दण्डेन पालनम्
कुर्वीत सामदानाभ्यां सर्वदा यत्नमास्थितः
स्वप्रजादण्डभेदैस्तु भवेद्राज्यविनाशनम् —शुक्रनीतिः

राजाले प्रजाको पालन गर्दा प्रजामा सकेसम्म भेद र दण्ड नीतिको प्रयोग गर्न हुँदैन, साम र दान नीतिकै प्रयोग गर्नुपर्छ। प्रजामा भेद र दण्ड नीति प्रयोग गर्दा राष्ट्रको नै नाश हुन सक्छ।

The King should not implement the policy of "Danda and Bheda" as far as possible, instead he should implement the policy of "Sam and Dan". If the King adopts the policy of 'Danda and Bheda", it may inevitably ruin the country.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र भूपाः स्वनिर्मिते
विधौ नियन्त्रिता मंत्रि–
मन्त्रणाभिः प्रशासति
(७८)

जुन व्यवस्थामा राजाहरू आफूले नै दिएको संविधानमा नियन्त्रित भएर मंत्रीहरूको परामर्श लिएर मात्र शासन गर्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which the King keeps himself bound by the constitution given by himself and rules the country by taking the advice of the ministers, live for ever.

स मन्त्रिणः प्रकुर्वीत प्राज्ञान् मौलान् स्थिरान् शुचीन्
तैः सार्धं चिन्तयेत् राज्यं विप्रेणाथ ततः स्वयम् —याज्ञवल्क्यः
स खलु नो राजा यो मन्त्रिणोऽतिक्रम्य वर्तेत —नीतिसमुद्देशः
इन्द्रस्य मन्त्रिपरिषद् ऋषीणां सहस्रम् ।
ते हि तच्चक्षुः । तस्मादिमं द्व्-यक्षं सहस्राक्षमाहुः —कौटिल्यः
सर्वविद्यासु कुशलो नृपो ह्यपि सुमन्त्रवित्
मंत्रिभिस्तु विना मन्त्रं नैकार्थे चिन्तयेत् क्वचित्
सभ्याधिकारिप्रकृतिसभासत्सुमते स्थितः
सर्वदा स्यात् नृपः प्राज्ञः स्वमते न कदाचन
प्रभुः स्वातन्त्र्यमापन्नो ह्यनर्थायैव कल्पते
भिन्नराष्ट्रो भवेत्सद्यो भिन्नप्रकृतिरेव च —शुक्रनीतिसार
गुरूनमात्यांश्च नातिजीवेत् —आपस्तम्बः

राजाले एक्लै आफ्नो बुद्धिले मात्र काम नगर्नू भनेर धेरै राजनीतिक आचार्यहरूले भनेका छन् ।

राजाले पुराना र केही दोष नलागेका व्यक्तिहरूलाई नै मंत्री

बनाउनू र तिनीहरूसंग वसेर राजकाजको वारे सल्लाह गर्नू । अनि के ठहर्छ, त्यो कुरा दर्साएर विद्वान् व्यक्तिसंग सल्लाह लिनू । त्यसमाथि पनि फेरि आफूले सोच्नू ।—याज्ञवल्क्य

जो मंत्रीहरूलाई नटेरेर स्वतन्त्र भएर काम गर्छ, त्यो राजा नै होइन । —नीतिसमुद्देश

इन्द्रको मंत्रिपरिषदमा हज्जार ऋषिहरू थिए । इन्द्रको आंखा नै तिनीहरू हुन् । त्यसैले दुइ आंखा भएको भए तापनि इन्द्रलाई सहस्राक्ष भन्ने गरेको हो । —कौटिल्य

सबै विद्यामा कुशलै भए पनि राजाले राजकाजको विषयमा मंत्रीहरू नलिई एक्लै सोच्न हुँदैन । सभाका सदस्य, अधिकारीवर्ग, पब्लिक संस्थाका प्रतिनिधिहरू सबैको राय लिनुपर्दछ, खालि आफ्नो विचार लाद्छु भन्न हुंदैन । राजाले स्वतन्त्र भएर सोच्न थाल्योभने राष्ट्रै फुट्छ, दुनियां फुट्छन्, अनर्थै अनर्थ हुन्छ । —शुक्रनीति

राजाले आफूले मान्नुपर्ने गुरुहरू र मंत्रीहरूको रायको अनादर नगर्नू । —आपस्तम्ब

The King must appoint the experienced and faultless persons as ministers and must consult with them on state affairs. Once the conclusion is reached, advice of the scholars should be sought. Then the King must think about it He, who does not consult the ministers and acts on his own, is not a King. It is said that in the cabinet of Lord Indra, there were about thousand sages. These sages constituted the eyes of Lord Indra. That is why, though he had only a pair of eyes, he is said to have possessed thousand eyes.

Though well-versed in many branches of learning, the King must not think of state affairs without consulting the ministers. He must seek the advice of the members of people's assembly, officials, representatives of public institutions, etc. He must not impose himself on the people. If he thinks alone the fall of the nation and its people is inevitable giving rise to chaos and disorder. Therefore, he should not neglect respected teachers and ministers' advice.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र शास्ताऽनुशिष्यते
सदेन्द्रियजयायैव
प्रजासुखसमृद्धये

(७९)

जुन व्यवस्थामा प्रजाहरूको सुखसमृद्धिको लागि शासकहरूलाई इन्द्रियहरूमाथि विजय गर्नकै निमित्त शिक्षा दिइरहिन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which the administrators are constantly instructed to ensure the well-being of the people by exercising control over their sense organs, live for ever.

जितेन्द्रियस्य नृपतेर्नीतिमार्गानुसारिणः
भवन्ति ज्वलिता लक्ष्म्यः कीर्तयश्च नभःस्पृशः —कामन्दकः

इन्द्रियाणां जये योगं समातिष्ठेद् दिवानिशम्
जितेन्द्रियो हि शक्नोति वशे स्थापयितुं प्रजाः —मनुस्मृतिः

नीतिको मार्गबाट हिंड्ने, जितेन्द्रिय राजाको निति लक्ष्मी धपधप बलिरहन्छिन् । कीर्ति पृथ्वीमा नअटाएर आकाश छुन पुग्छ । राजाले रातदिन इन्द्रिय जित्ने नै कुरामा चित्तवृत्ति लगाउनू । किनभने जितेन्द्रिय राजाले मात्र दुनियांलाई आफ्नो वशमा राख्न सक्छ ।

Those Kings, who take the right path and control sense, the fire of wealth and prosperity enkindles for ever. His fame spreads all over the earth and goes up to the heaven itself.

The King must, therefore, concentrate his efforts day and night towards controlling his senses. Since, only those Kings who control their senses can also controt the people.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
राजा यत्राऽत्मजानिव
व्यङ्गान् प्रव्रजितांश्चापि
जनान् राष्ट्रेऽभिरक्षति
(८०)

जुन व्यवस्थामा अपाङ्गहरू र जोगी संन्यासीहरूलाई पनि राजाले आफ्नै सन्तानहरूलाई जस्तै गरी रक्षा गर्दछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which the King protects the disabled, the crippled and the saints as his own children, live for ever.

विदितं भवतामेतद् यथा मे राज्यमुत्तमम्
पूर्वकैर्मम राजेन्द्रैः सुतवत् परिपालितम् —वाल्मीकिरामायणम्

दुनियांलाई राजा दशरथले भनेका थिए— मेरा पुर्खाहरूले (दिवंगत राजाहरूले) यो राज्यलाई आफ्नो सन्तान जस्तो गरेर पालना गरेको तिमीहरूलाई थाहै छ ।

King Dasharatha has told his people that a King must consider his subjets (people) as his children. The words of King Dasaratha are as follows "you may be aware of the fact that my ancestors (kings) have treated people as their children". —Balmiki–Ramayana

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
प्रजा भूपं नृपः प्रजाम्
यत्र स्मरन्तः स्वं देहं
देशं स्निह्यन्ति संहताः

(८१)

जुन व्यवस्थामा राजा र प्रजाले परस्परमा आफ्नै शरीर (अर्थात्– राजाले दुनियांलाई दुनियांले राजालाई) ठान्दछन्, र मिलेर ममता राखेर आफ्नो देशलाई स्नेह गर्दछन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that monarchy, in which the King and the people treat one another as integral part, love one another and the state as well, live for ever.

राजा प्रजानां प्रथमं शरीरम्
प्रजाश्च राज्ञोऽप्रतिमं शरीरम्
राज्ञा विहीना न भवन्ति देशाः
देशैर्विहीना न नृपा भवन्ति —महाभारत

राजा नै दुनियांको पहिलो शरीर हो, प्रजा नै राजाको पनि खास शरीर हो । राजा नभए के देश, देशै नभए के राजा ।

King is the embodiment of the people and peoele are the embodiment of the King. What is the use of the state without King and what is the use of a King without state ?

—Mahabharata

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र शास्त्रेण भूपतेः
निर्दिष्टफलभोक्तृत्वम्
विहितं लोकभूतये

(८२)

जुन व्यवस्थामा शास्त्रले राजालाई निर्दिष्टफलभोक्ता (नीतिशास्त्र-संमत मात्र कर लिने अर्थात् यदृच्छाचारी भएर प्रजाको शोषण नगर्ने) हुनुपर्छ भनेर विधान गरेको छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that monarchy, where there is a constitution granting legitimate power to the King such as levying tax in line with ethical values and restricting the King from exploiting the people, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद्धि लोकः श्रयन्निव
सत्तां कामप्यमर्त्यस्य
निर्भयः शान्तिमृच्छति

(८३)

जसको आड गर्दा कुनै अमर्त्य सत्ताकै (देवसत्ताकै) आड गरेजस्तो संझेर, निर्भीक भएर जनताले शान्तिको अनुभव गर्दछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, under whose god-like shelter, people being fearless, enjoy peace, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
अन्यपद्धत्यपेक्षया
यत् विधत्ते राज्ययन्त्रम्
दृढं शक्तं प्रभावि च
(८४)

अरू व्यवस्थाहरूको अपेक्षा जुन व्यवस्थाले आफ्नो राज्ययन्त्रलाई दृढ, शक्त र प्रभावकारी बनाउँछ त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, which makes the state-machinary strong, powerful and effective, as compared to other systems, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यच्छत्रच्छायमध्वगः
ग्रीष्मे वटच्छायमिव
लोकः श्रयति शान्तिदम्
(८५)

ग्रीष्म ऋतुमा बरको रुखको छायामा बटुवा बसे झैं जनता जसको शीतल शान्तिदायी छत्रच्छायामा बस्तछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, under whose soothing protection people feel comfortable as a travelier in summer does under the shade of a banyan tree, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
भवेत् यत्र समाहितः
भावौघो राष्ट्रदेहस्य
प्राणौजःशक्तिमानदः
(८६)

जुन व्यवस्थामा राष्ट्रलाई प्राण, ओज, शक्ति, संमान दिने भावना-समूह (राष्ट्रियता, धर्म, संस्कृति, कला, वर्गसमन्वय आदि) को संमान हुन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, where the group of feelings, (nationality, religion, art, culture and class co-ordination) which provide life, power, glory, and honour to the state are respected, continue for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
वहुभर्तृत्वदोषतः
विमुक्ता सधवा स्त्रीव
भ्राजते येन राज्यभूः
(८७)

जुन व्यवस्थाले गर्दा बहुभर्तृकदोष (धेरै लोग्ने खेलाउने दोष) बाट मुक्त भएकी सधवा स्त्री झैं राज्यभूमि शोभित हुन्छिन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीबित रहोस् ।

Let the kingship, under whose ruling system the kingdom becomes imblenished in character like a blessed married woman who has been found inguilty of adultery, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
न्याय–दण्ड–पुरस्कृतैः
यद् विधत्ते राज्ययन्त्रम्
अनुल्लङ्घ्यं सगौरवम्
(८८)

न्याय, दण्ड, पुरस्कार (यथायोग्य) दिएर जुन व्यवस्थाले राज्ययन्त्र-लाई कसैले हेप्न नसकिने र गौरवपूर्ण बनाउँछ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्।

Let the monarchy, which makes the state machinery glorified and free from threat by proper application of the principles of justice, punishment and reward, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र कोमलभावनाः
नाऽलं राष्ट्रियतां म्लानां
कर्तुं तद्रक्षिता अपि
(८९)

जुन व्यवस्थामा राज्यबाट रक्षित छन् तापनि (सत्य, अहिंसा, त्याग, सहिष्णुता, अप्रतिकार र अप्रत्याक्रमण आदिजस्ता) कोमल भावनाहरूले जनताको राष्ट्रिय भावनाको तेजमा क्षति पुऱ्याउन सक्तैनन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्।

Let the monarchy, where people's feeling of nationality does not get hurt despite the existing tender virtues such as trouth, nonviolence, sacrifice, tolerance counter revenge and counter attack etc. live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
पूर्वे राजर्षयो हि यत्
आदर्शधर्मराज्यस्य
महिम्नैव व्यशेषयन्
(६०)

पहिले पहिलेका राजर्षिहरूले आदर्श धर्मराज्यको संचालनको महत्त्वबाट जसलाई विशिष्ट तुल्याए, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, which is made distinct by Rajarshis (sage-kings) of ancient times by practicising ideal statecraft, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
सगर्वा यत्र भूभुजः
'न मे स्तेनो जनपदे'
एवं वक्तुमपारयन्
(६१)

◈ जुन व्यवस्थामा आफ्नो देशको स्थितिवर्णन गर्दा राजाहरूले गर्वसाथ 'न मे स्तेनो जनपदे' भन्न सके, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, where the kings while describing the status of the nation, proudly said, "Na Me Steno Janapade", continue for ever.

राजा अश्वपतिले एक ऋषिसंग आफ्नो देशको स्थितिवर्णन गर्दा गर्वसाथ भनेका छन्—

◈ न मे स्तेनो जनपदे न कदर्यो न मद्यपः
नाऽनाहिताग्निर्नाऽविद्वान् न स्वैरी स्वैरिणी कुतः ?

अर्थात्—'मेरो देशमा चोर छैन, कन्जूस छैन, मद्यसेवक छैन, अग्निहोत्र (आफ्नो धर्मग्रन्थको विधानअनुसारको आचारनिष्ठा) नगर्ने छैन, अशिक्षित छैन, व्यभिचारी छैन, त्यसो हुँदा व्यभिचारिणी हुने त कुरै भएन ।

King Aswapati while describing his country to a sage

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र गम्भीरचिन्तनात्
साहित्यदर्शने प्राप्ते
विकासम् विश्वविश्रुतम्

(६२)

जुन व्यवस्थामा गम्भीर चिन्तन पाएर साहित्य र दर्शनको विश्वप्रसिद्ध विकास भयो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, where the literature and philosophy were developed being famous all over the world due to the presence of profound thought, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
पौरस्त्या राजशास्त्रिणः
यत् देवतन्त्रसदृशं
मन्यन्ते नीतिकोविदाः

(६३)

जुन व्यवस्थालाई नीतिनिष्णात पूर्वीय राजशास्त्री (शुक्र, भारद्वाज, विदुर, कौटिल्य आदि) हरूले देवतन्त्रबराबरको व्यवस्था ठान्दछन्. त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May the system of kingship, which is considered a divine order by competent eastern policy-makers like Shukra, Bharadwaj, Bidur, Kautilya etc, live for ever.

---

said very proudly—There are no thieves, misers and drunkards in my country. Likewise, there is not a single person who does not practise Agnihotra (Ritual rites) and there are no illiterates and there are no adulterers. Hence there is no question of adulteres.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्रैतत् स्मर्यते बुधैः
"प्रजासुखे सुखं राज्ञः
प्रजानां च हिते हितम्"

(६४)

प्रजाहरूको सुखमा नै राजाको सुख छ र प्रजाहरूको हितमा नै राजाको हित छ भन्ने कुरा जुन व्यवस्थामा विद्वान्हरूबाट संझिइन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस्।

Let the monarchy, in which the wisemen regard people's happiness and well-being as the happiness and well-being of the King, live for ever.

प्रजासुखे सुखं राज्ञः प्रजानां च हिते हितम्
नात्मप्रियं हितं राज्ञः प्रजानां तु प्रियं हितम् —कौटिल्यः
प्रजानन्देन संतुष्येत् तद्दुखैर्दुःखितो भवेत् — शुक्रनीति

कौटिल्यले भनेका छन्— प्रजा सुखी भए नै राजा सुखी हुन्छ। प्रजाको हित नै राजाको हित हो। राजाको व्यक्तिगत केही छैन। प्रजाको प्रिय र हित नै राजाको प्रिय र हित हो। यही कुरालाई शुक्राचार्यले पनि पुष्टि दिएका छन्— "राजाले प्रजाको आनन्दमा आनन्द लिनुपर्छ, प्रजाको दुःखमा दुःखी हुनुपर्छ।"

Kautilya has said— A king can be happy, if the people are happy. The well–being of the people means the well–being of the king. A king has no other interests of his own. The welfare and the liking of the people is the welfare and liking of the king. This has been better explained by Shukracharya in the following words—"A king must share the weal and woes of the people".

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यस्य कामन्दकादयः
'राज्यं धर्मार्थफलकम्
मन्वानाः कुर्वते स्तुतिम्
(६५)

+राज्यको प्रयोजन धर्म र अर्थ हो भनेर (नीतिका विद्वान्) कामन्दक-हरू जुन व्यवस्थाको स्तुतिगान गर्दछन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, which has been praised by the political scientists like kamandak with the view that it increases religious feelings as well as the prosperity of the people, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् प्लेटोप्रमुखा बुधाः
मुक्तकण्ठं प्रशंसन्ति
पाश्चात्याः शास्त्रसंमतम्
(६६)

■शास्त्रसंमत (विधिसंमत) जुन व्यवस्थालाई प्लेटो आदि विद्वान् पाश्चात्य राजशास्त्रीहरूले मुक्तकण्ठ प्रशंसा गरेका छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that kingship which goes in compatible with the shastras and is applaused even by the western political thinkers including Plato, live for ever.

+धर्मार्थफलाय राज्याय नमः —कामन्दक

कामन्दकले भनेका छन्— धर्म र अर्थ प्रयोजन भएको राज्यलाई नमस्कार छ ।

I bow to Kingdom which cincreases religious feelings as well as prosperity of people.

■शास्त्रसंमत शासन गर्ने राजा श्रेष्ठ राजा हो भन्ने प्रसङ्गमा आचार्य

कौटिल्यले शासनको दृष्टिले तीन प्रकारका राजा मानेका छन्— अन्ध, चलितशास्त्र र शास्त्रमर्यादासंपन्न । तिनीहरूमध्ये अन्ध र चलितशास्त्र राजाहरू लोभी, सानो सल्लाहकारसमूह भएका, दुनियांले आशा र अनुराग छोडेका अन्यायी, क्षुद्रचरित्र, दुर्व्यसनी, उत्साहहीन, स्वेच्छाचारी, भाग्यवादी, निष्क्रिय, प्रजासंग प्रयोजन नराख्ने, नपुंसक प्रकृतिका र अपकारी मनोवृत्तिका हुन्छन् ।

...लुब्धः क्षुद्रपरिषत्को विरक्तप्रकृतिरन्यायवृत्तिरयुक्तो व्यसनी निरुत्साहो दैवप्रमाणो यत्किञ्चनकार्यगतिरननुबन्धः क्लीबो नित्यापकारी च...। कौ. ६।१

यी दुई राजामध्ये अन्ध (शास्त्रमर्यादा नजान्ने) राजा जसले जता फर्काए पनि फर्काउन सकिने हुंदा सल्लाहकार ठीक भएमा त्यसबाट राष्ट्र विग्रिहाल्न पाउँदैन । 'चलितशास्त्र' (जानी जानी शास्त्रमर्यादा तोड्ने) राजा चाहिं आफ्नै ज्ञान र बुद्धिमा अभिमान राख्ने, कसैलाई नगन्ने भएकोले त्यसले के आफ्नो, के राष्ट्रको दुवैको विनाश गर्दछ ।

अन्धो राजा शक्यते सहायसंपदा यत्र तत्र वा पर्यवस्थापयितुम् । चलितशास्त्रस्तु शास्त्रादन्यथाभिनिविष्टबुद्धिरन्यायेन राज्यमात्मानं चोपहन्ति–कौ.८।२

तेस्रो राजा शास्त्रमर्यादासंपन्न राजा हो । जो निरङ्कुश, स्वेच्छाचारी नभएर शास्त्रमर्यादाभित्र संयत भएर शासन गर्दछ र जसलाई शासनको दृष्टिले सर्वश्रेष्ठ मानिन्छ । शास्त्रमर्यादासंपन्न राजा— उदार, दैवी बुद्धिसंपन्न, अनुभवी र वृद्धहरूसंग परामर्श लिने, (धार्मिक, सामाजिक जे होस्) भाषणअनुसार आचरण गर्ने, कृतज्ञ, ठूलो लक्ष्य र उत्साह राख्ने, शीघ्रकार्यकारी, सामन्तहरूलाई वशमा राख्न सक्ने, दृढबुद्धि, ठूलो सल्लाहकारसमूह भएको, स्वयं विनयस्थ (आफै संयममा बस्ने) यस्ता हुन्छन् ।

—दैवबुद्धिस्सत्त्वसंपन्नो वृद्धदर्शी धार्मिकः सत्यवागविसंवादकः कृतज्ञःस्थूललक्षो महोत्साहोऽदीर्घसूत्रश्शक्यसामन्तो दृढबुद्धिरक्षुद्रपरिषत्को विनयकाम इति —कौ ६।१

In connection with holding the theory and keeping close to the context that the King carrying on administration and conducting state affairs in close confirmity with the scriptural prescription in the best King, Kautilya has classified the kings into three divisions Viz (1) Those who are completely devoid of the knowledge of scriptures or blind (2) Those having knowledge but going against the rules and prescription of scriptures and (3) Those who always

follow the rules and regulation prescribed by the scriptures. Among these three classes, those belonging either to the class of the blind or those who violate the rules inspite of knowledge, are greedy, having only a very small minority of incompetent advisors, gone far from people's hope, love and confidence, cruel, unjust courageless, given to bad habits, meanminded, whimsical, fatalistic, inactive, and indifferent to the people, of impotent character and of malicious nature Of the two classes, the one consisting of those kings without any knowledge of the scriptures or blind to the scriptures can be set right by good advisers and the nation or kingdom cannot be so much spoilt in their hands. And the other who belongs to the type of violating the laws of morality and rules ofthe scriptures, being proud of his own knowledge indifferent to public opinion, and sel-fimposing pronounces rack and ruin both for himself and the state. The King of the third type perfectly confirms to the rules of the scriptures Instead of being absolute, uncontrolled and whimsical he carries on the administration and conducts the state affairs in strict obedience to the rules and regulation of scriptures and such a king is considered the best from the stand point of administration. The following are the characteristic features of a king who conducts on administration in strict obedience to or in confirmity with the rules of the scriptures. He is generous, gifted with devine knowledge and wisdon, experienced, having respect for and holding consultation with the elderly people, religiousminded making his words correspond to his deeds, free from inconsistency of charrcter grateful, having great courage, having high aims, aspiration and ambitions, given to quick action and response, capable of controlling the rich and powerful with firm determination and having on adequate majority of competent advisors and above all himself selfcontrolled.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
दांतेप्रभृतयो बुधाः
आविश्वं यत् स्थापनीयम्
मन्यन्ते विश्वभूतये

(६७)

◈ दांते आदि (पाश्चात्य) विद्वान्हरू विश्वकल्याणको लागि जुन व्यवस्थालाई विश्वैभर स्थापित गर्नुपर्ने ठान्दछन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchial system which the western scholars like Dante consider as being works of establishment for the welfare of the people of the world, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यच्छ्रद्धेयं व्यधुः कथाः
ऐलहैहयभोजादि–
किराजपतनोद्भवाः

(६८)

▨ जसलाई ऐल, हैहय, भोज आदि दुष्ट राजाहरूको पतनका कथाहरूले झन् श्रद्धेय तुल्यायो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, made venerable by examples of fall of bad kings like Ail, Haihaya, Bhoj and others, live for ever.

◈ जांन, पियरे डचूबाय, दांते, मर्सिलिओ, विलियम ओकाम, प्लेटो र हा०स, सर टामस, बोदाँ, जेम्स प्रथम, फ्रान्सिस बेकन, माण्टेस्क्यू आदि ।

▨ (ज) सबैको विवरण दिएर साध्य छैन । उदाहरणको निमित्त मात्र जनप्रकोपबाट राज्यच्युत भएका दुइ चार प्रजापीडक क्रूर अत्याचारी राजाहरूको विवरण तल दिइन्छ—

दाण्डक्य (भोज) नामक राजा कामार्त भएर एक विप्रकन्याको बलात् अपहरण गरेको कारणमा जनताद्वारा राज्यच्युत गरिए । ज्यादा धनलोलुप भई असह्य कर उठाएर जनताको शोषण गरेको कारणबाट राजा ऐल सपरिवार जनताबाट नष्टभ्रष्ट तुल्याइए । यसै गरी एक वा कतिपय अत्याचार

गरेको कारणबाट वेन, वातापि, दम्भोद्भव, रावण आदि राजाहरू राज्यभ्रष्ट हुनुका साथै कथाशेष पनि भए । महापिंगलजातक, केलिशीलजातक, सच्चंकीर जातक, खण्डहाल जातकहरूमा वर्णित अत्याचारी क्रूर प्रजापीडक राजा महापिंगल, ब्रह्मदत्त आदिको राज्यसहितको नाशविनाश जनविप्लवबाटै भएको हो । तर त्यस्ता र त्यत्रा रोमाञ्चकारी युगान्तकारी घटनाहरूको साक्षात्कार गर्दा गर्दै पनि हाम्रो हिन्दुजातिले त्यस्ता दश बीस क्रूर प्रजापीडक राजाहरूले पवित्र राजतन्त्रको धारावाही परंपरालाई धमिल्याउन सक्तैनन् भनेर राजतन्त्रव्यवस्थालाई नै सर्वाधिक उत्तम व्यवस्था मान्यो, आफ्नो संस्कृतिको गर्व र गौरव ठान्यो र राजतन्त्रकै स्थापना र राजतन्त्रकै संमान गऱ्यो । हाम्रो गौरवशाली इतिहास यही छ ।

It is not possible to give all the details of the kings who tyrannized the people and were debarred from the royal privileges. To illustrate this a few istances of those are given below.

King Dandakya (Bhoj) being too much sexual, kidnapped a brahmin girl and was dethroned. King Ail, being too much greedy for wealth imposed heavy taxation and exploited the people, he and his family, all were spoilt. Similarly, king Ben, Batapi, Dambhodbhaba, Ravana were also dethroned and killed for one reason or another. As described in Mahapingal Jatak, Kelishil Jatak, Sacchankir Jatak, Khandahal Jatak, the tyrants like Mahapingal, Brahmadatta, etc. have been destined tofall along with the royal privileges through people's revolution. Even when realising so big, highly exciting and epochmaking events, we, Hindus holding the opinion that simply a handful of examples of ten or twenty cruel, oppressive and tyrant Kings can by no means dim and darken the bright tradition and history of ideal monarchy, gave an acceptance to the nation that ideal monarchy alone is the best form of political system and government and we regarded the same as the glory and achievement of our culture and offered our best respect to the same system of ideal monarchy. This is our glorious history.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत्र मुख्यः प्रशासकः
लोकरञ्जनकार्यत्वात्
स राजेत्यभिधीयते
(६६)

जुन व्यवस्थामा मुख्य प्रशासकलाई लोकरञ्जनकार्यद्वारा लोकलाई प्रसन्न तुल्याउनु नै उसको काम भएकोले (संस्कृत भाषामा) राजा भनिन्छ, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which, the chief administrator is called Raja (king), because his main duty is to make the people happy, live for ever.

संस्कृत भाषामा राष्ट्रपति भन्दा 'पति' शब्दबाट जुन अधिनायकताको बोध हुन्छ, राजा भन्दा त्यसको विपरीत अर्थ लोकरञ्जकता– (जनतालाई रिझाउने तात्पर्यको) को बोध हुन्छ । संस्कृत भाषामा राजालाई बताउने 'राजन् शब्दको मूल 'रञ्ज' हो । त्यसको अर्थ हो— खुशी तुल्याउनु ।

दुनियांलाई रिझाएरै राजा हुन्छ, रिझाउने काम नै राजाको हो भन्ने कुरा तलका पंक्तिहरूले व्यक्त गर्दछन्—

'रञ्जिताश्च प्रजाः सर्वास्तेन राजेति शब्द्यते' —महाभारत

अर्थात्—प्रजाहरूलाई रिझाएको हुनाले नै राजा भन्ने गरेको हो । यही कुरालाई श्रीमद्भागवतले दोहऱ्याएको छ —

"रञ्जयिष्यति यल्लोकमयमात्मविचेष्टितैः
अथाऽमुमाहू राजानं मनोरञ्जनकैः प्रजाः"
समीक्ष्य स धृतः सम्यक् सर्वा रञ्जयति प्रजा —मनुस्मृतिः
राजा प्रकृतिरञ्जनात् —महाकविः कालिदासः

The sanskrit word "Rajan" (i.e. the king) is derived from the root "Ranja" literally meaning to please everybody.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद्गुणौघप्रभावित:
स्पेनस्त्यक्तप्राग्व्यवस्थो
राजतन्त्रमतिष्ठिपत्

(१००)

जसको गुणहरूले प्रभावित भएर स्पेन देशले आफ्नो पुरानो (गणतन्त्र) व्यवस्था छाडेर (पुन:) देशमा राजतन्त्रको स्थापना गर्‍यो, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, with the merits of which, Spain rejected its (old) Republic system of government and reinstated monarchism, live for ever.

In the word "Rastrapati" (president), the word Pati refers to despotism and authoritarianism. On the contrary, the word "Raja" (king) conveys the sense of pleasing the people. It is, therefore, true that a person becomes king provided that he can please the people. The following statement clarifies that the main duty of a king is to please the people.

In other words, the very title 'Rajan' has been given to a person who has pleased the people.

The Bhagbat also supports that statement.—"The title 'Rajan' is given to a person who has undertaken works which greatly please the people".

Manu has also opined the same thing. It is because of well-intentioned works that the king undertakes to please all the people. Similar view is held by the great poet kalidas. According to him, the title 'Rajan' is conferred on a person who stands for the popular cause.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यद्वृत्तान्तैः प्रपूरिताः
सन्ति विश्वेतिहासस्य
पत्रसंहतयोऽमिताः

(१०१)

विश्वइतिहासका असंख्य पाताहरू जसका वृत्तान्तहरूले भरिएका छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, whose glorious account has been filled in innumerable pages of the world-history, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यच्छक्तेः कर्तनं बुधाः
राष्ट्रक्षेमाय मन्यन्ते
राष्ट्रियं पातकं महत्

(१०२)

विद्वान्हरू राष्ट्रको कल्याणको निमित्त जसको शक्तिलाई छिन्न पार्नु महान् राष्ट्रिय पातक संझन्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, in which scholars regard the curtailment and disintegration of the power of the king as a great national crime, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यच्छ्रद्धेयमकुर्वतः
राज्ञोऽपि गर्हां कुर्वन्ति
वीरा राष्ट्राभिमानिनः

(१०३)

जसलाई श्रद्धेय नबनाउने राजाको पनि वीर राष्ट्राभिमानीहरू निन्दा गर्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship, where the King who does not esteemable his kingship, also is considered condemnable by brave and proud nationalists, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
व्यवस्था इतरा अपि
राज्यमूलविधीन् प्राप्य
कृतज्ञाः सन्ति यत्प्रति
(१०४)

अरू व्यवस्थाहरू पनि राज्यको मूल विधिको शिक्षा पाएर जसप्रति कृतज्ञ छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Even rulers representing other systems are grateful to Kingship for having learnt fundamental rules of statecraft, May such kingship live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् प्रजाश्चिरजागराः
स्मरन्ति गौरवं स्वीयम्
यथा बेलायतादिषु
(१०५)

बेलायत जापानहरूमा जस्तै अघिदेखि जागरण पाइरहेका प्रजाहरू पनि जसलाई आफ्नो गौरव सम्झन्छन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

May that kingship which is regarded by the enlightened people like those of England ahd Japan as a symbol of glory, live for ever.

साम्यवादी, समाजवादी, अधिनायकवादी, प्रजातन्त्रवादी जस्तो व्यवस्था होस् राज्यसंचालनको मूल शिक्षा त राजतन्त्र व्यवस्थाले नै दिएको हो ।

The main lesson behind ruling a nation, irrespective of whether the system is based on communism, socialism, dictatorship or democracy is drived from monarchy.

विश्वमा परापूर्व कालदेखि आजसम्म आफ्नो राष्ट्रिय संस्कृतिलाई र तन्मूलक राजतन्त्र व्यवस्थालाई आफ्नो गर्व र गौरव संझेर संरक्षण गर्दै आएका

स्वाभिमानी संमानपात्र धन्यातिधन्य राजतान्त्रिक राष्ट्रहरूलाई हार्दिक अभिनन्दन गर्दै तिनीहरूको गौरवशाली शुभ नाम लेखेर म आफ्नो कलमलाई पवित्र र कृतार्थ तुल्याउँछु—

I would like to make this my pen very much sacrea obliged and purposeful by highly praising those and writing the names of those selfconscious, respectable and very luckly nations which have still maintainded the glory oj their monarchy, from time immemorial till toddy in the world.

१. नेपाल (Nepal)
२. बेलायत (संयुक्त अधिराज्य) (England)
३. डेनमार्क (Denmark)
४. मलेसिया (Malaysia)
५. जापान (Japan)
६. जोर्डान (Jordan)
७. लिचेस्टेटिन (Lichestatin)
८. लक्जम्वर्ग (Luxambourg)
९. मोरक्को (Morocco)
१०. नेदरल्याण्ड (Netherland)
११. नर्वे (Norway)
१२. सउदी अरेबिया (Saudi Arabia)
१३. स्वीडेन (Sweden)
१४. थाइल्याण्ड (Thailand)
१५. लिसोथो (Lisotho)
१६. स्पेन (Spain)
१७. भूटान (Bhutan)
१८. ब्रुनाई (Brunai)

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
यत् वयं च तया दृशा
स्मृत्वा प्रतिष्ठां राष्ट्रस्य
श्रद्दध्मो विनयस्थिताः

(१०६)

जसलाई हामी (नेपालीहरू) पनि त्यही दृष्टिले (आफ्नो गर्व र गौरव संझेर) राष्ट्रकै प्रतिष्ठा संझेर विनयस्थ भएर श्रद्धा गर्दछौं, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let the monarchy, which we (Nepalese) also by the same view deign and respect with discipline by regarding it as the glory of the nation, live for ever.

राजतन्त्रं सदा जीव्यात्
मान्ति मे न तनौ मुदः
विश्वमानवभूत्यर्थे
गाढं यदभिनन्दतः

(१०७)

विश्वका मानव मात्रको कल्याणको निमित्त तीव्रताका साथ जसलाई अभिनन्दन गर्दा मेरा शरीरमा हर्ष अटाउँदैनन्, त्यो राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

Let that monarchy, while greeting it with great enthusiasm for the welfare of mankind in the world, my joy knows no bound, live for ever.

धर्मश्चर्कर्ति राजाश्रयमिलितमहत्स्थान आदेशमुच्चम्
अर्थो वर्भर्ति राजाश्रयकलितमहोद्योगजातो जनौघम्
कामो जर्हर्ति राजाश्रयमदसवलो लोकवैराग्यभावम्
एवं धर्मार्थकामैः श्रितमनवरतं जीवताद् राजतन्त्रम्

(१०८)

राजाश्रयबाट धर्मले ठूलो स्थानमा पुगेर उच्च उच्च आदेश गर्न सकेको हो, राजाश्रयबाटै अर्थले ठूलठूला उद्योगहरू खोलेर जनसमाजको भरण गर्न सकेको हो राजाश्रयबाटै प्राप्त मदबाट सबल भएर कामले जनताको विरक्ति-भावना हर्न सकेको हो । यसरी धर्म, अर्थ र कामले समेत आश्रय मानिएको राजतन्त्र सदा जीवित रहोस् ।

It is because of Royal patronage that religion has been elevated has issued noble injunctions. Because of the same patronage wealth has established big industries and fed the people. Lust was strengthened by the same patronage which has removed the indifference and asceticism of the countrymen. May Kingship, always supported (in this way) by religion, wealth and lust (Dharma, Artha and Kama), live for ever.

जयतु संस्कृतम्
Jayatu Sanskritam